

ΕΙΔΩΛΙΟ

ένας μικρόκοσμος από πηλό

ΕΙΔΩΛΙΟ

ένας μικρόκοσμος από πηλό

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη
Ηλέκτρα Ζωγράφου
Αγγελική Κουκουβού
Ουρανία Πάλλη
Ευαγγελία Στεφανή

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2017

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Η έκδοση αυτή πραγματοποιήθηκε με χρηματοδότηση του ΥΠΠΟΑ και με τη χορηγική υποστήριξη της Alpha Bank και του Συνδέσμου των Φίλων του ΑΜΘ.

ALPHA BANK

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ
ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΕΙΔΩΛΙΟ ένας μικρόκοσμος από πηλό

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΚΘΕΣΗΣ

3.4.2017 - 30.4.2018

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη
Ηλέκτρα Ζωγράφου
Αγγελική Κουκουβού
Ουρανία Πάλλη
Ευαγγελία Στεφανή

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ

Iooro studio - Ομάδα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Εκδόσεις Ζήτη

www.ziti.gr

Έκδοση Αρχαιολογικού Μουσείου
Θεσσαλονίκης αρ. 31

© 2017 ΥΠΠΟΑ - Αρχαιολογικό Μουσείο
Θεσσαλονίκης

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ISBN: 978-960-9621-24-3

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Αδάμ-Βελένη Πολυξένη, δρ αρχαιολόγος/θεατρολόγος, διευθύντρια Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης

Ακαμάτης Ιωάννης, ομότιμος καθηγητής αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Ζωγράφου Ηλέκτρα, αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Huysecom-Haxhi Stéphanie, chargée de recherche (CR1-CNRS) Université Lille 3

Καλλιντζή Κωνσταντίνα, δρ αρχαιολόγος, προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Ξάνθης

Καραμήτρου-Μεντεσιδή Γεωργία, δρ αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Καρολίδης Δημήτριος, προϊστάμενος Τμήματος Συντήρησης, Χημικών & Φυσικών Ερευνών & Αρχαιομετρίας

Κεφαλίδου Ευρυδίκη, επίκουρη καθηγήτρια κλασικής αρχαιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας

Κουκουβού Αγγελική, δρ αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μαρία, δρ αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Μάλαμα Πηνελόπη, αρχαιολόγος, αναπληρώτρια προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Σερρών

Μαλαμίδου Δημητρία, δρ αρχαιολόγος, προϊσταμένη Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων, Αρχαιογνωστικής Έρευνας και Μουσείων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Καβάλας-Θάσου

Μισαηλίδου-Δεσποτίδου Βασιλική, δρ αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Μπεχτσάη Κατερίνα, αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Muller Arthur, professeur d'archéologie grecque, membre senior de l'Institut universitaire de France, Université Lille 3

Νανόγλου Στράτος, δρ αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πέλλας

Ναούμ Ελπινίκη, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Φλώρινας

Νούλας Κωνσταντίνος, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας

Πάλλη Ουρανία, αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Πινιάτογλου Σεμέλη, καθηγήτρια αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Ρωμιοπούλου Κατερίνα, αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Σανίδας Γεώργιος, maître de Conférences d'Archéologie grecque, Université Lille 3

Σκαρλατίδου Ευδοκία, δρ αρχαιολόγος

Στεφανή Ευαγγελία, δρ αρχαιολόγος, προϊσταμένη Τμήματος Κεραμικής, Ψηφιδωτών & Τοιχογραφιών, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Στρατούλη Γεωργία, δρ αρχαιολόγος, προϊσταμένη Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων, Αρχαιογνωστικής Έρευνας και Μουσείων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής και Αγίου Όρους

Τζαναβάρη Κατερίνα, δρ αρχαιολόγος

Τουλουμτζίδου Ανναρέτα, δρ αρχαιολόγος

Τσεκμές Γεώργιος, αρχιτέκτονας μηχανικός, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Τσιγαρίδα Ελισάβετ Μπεττίνα, δρ αρχαιολόγος, προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Πέλλας

Τσιμπίδου-Αυλωνίτη Μαρία, δρ αρχαιολόγος

Χονδρογιάννη-Μετόκη Αρετή, δρ αρχαιολόγος, προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Κοζάνης

Χρυσοστόμου Αναστασία, δρ αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Χρυσοστόμου Πανίκος, δρ αρχαιολόγος, προϊστάμενος Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων, Αρχαιογνωστικής Έρευνας και Μουσείων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Φλώρινας

Χρυσοστόμου Παύλος, δρ αρχαιολόγος, επίτιμος έφορος αρχαιοτήτων

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΛΗΜΜΑΤΩΝ

Αδάμ-Βελένη Πολυξένη, δρ αρχαιολόγος/θεατρολόγος, διευθύντρια Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης

Ακαμάτης Ιωάννης, ομότιμος καθηγητής αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Ακριβοπούλου Ελευθερία, αρχαιολόγος-μουσειολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Ακτσελή Δήμητρα, δρ αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής και Αγίου Όρους

Αλβανού Ευαγγελία, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας

Αρβανιτάκη Άννα, δρ αρχαιολόγος Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης

Αχειλαρά Λίλλιαν, δρ αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Βάλλα Μαγδαληνή, αρχαιολόγος, αρχαιολόγος Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης

Βασιλείου Σπύρος, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής και Αγίου Όρους

Γκιούρα Ευλαμπία, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

Δημουλά Αναστασία, δρ αρχαιολόγος

Ζωγράφου Ηλέκτρα, αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Καλλιντζή Κωνσταντίνα, δρ αρχαιολόγος, προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Ξάνθης

Καραδήμα Χρύσα, αρχαιολόγος, προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Ροδόπης

Καραμήτρου-Μεντεσιδή Γεωργία, δρ αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Κεραμάρης Αναστάσιος, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Κιλκίς

Κεφαλίδου Ευρυδίκη, επίκουρη καθηγήτρια κλασικής αρχαιολογίας, Εθνικό και Καπ οδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας

Κουκουβού Αγγελική, δρ αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Κωτσάκης Κωνσταντίνος, καθηγητής αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Κώτσος Σταύρος, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μαρία, δρ αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Λαμπροθανάση Ελένη-Ευαγγελία, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

Μάλαμα Πηνελόπη, αρχαιολόγος, προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Σερρών

Μαλαμίδου Δημητρία, δρ αρχαιολόγος, προϊστάμενη Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων, Αρχαιογνωστικής Έρευνας και Μουσείων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Καβάλας-Θάσου

Μέλλιου Ελεονώρα, αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Μεταξάς Οδυσσέας, αρχαιολόγος

Μητσοπούλου Ελένη, αρχαιολόγος

Μισαηλίδου-Δεσποτίδου Βασιλική, δρ αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Μπεχτσή Κατερίνα, αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Νίνου Ισμήνη, αρχαιολόγος

Νούλας Κωνσταντίνος, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας

Ντάφου Σοφία, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης

Πάλλη Ουρανία, αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Παντή Άννα, δρ αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης

Παπαδόπουλος Ευστράτιος, δρ αρχαιολόγος, προϊστάμενος Εφορείας Αρχαιοτήτων Δράμας

Παπαζαφειρίου Γεώργιος, δρ αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ημαθίας

Παπαστάθης Κωνσταντίνος, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής και Αγίου Όρους

Παππά Μαρία, δρ αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης

Πηλείδου Κωνσταντίνα, δρ αρχαιολόγος

Πινιάτογλου Σεμέλη, καθηγήτρια αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Ρωμιοπούλου Κατερίνα, αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Σαββοπούλου Θώμη, αρχαιολόγος, προϊστάμενη Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων, Αρχαιογνωστικής Έρευνας και Μουσείων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Κιλκίς

Σκαρλατίδου Ευδοκία, δρ αρχαιολόγος

Σκουλαρίκη Δέσποινα, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ξάνθης

Στάγκος Ανδρέας, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

Στεφανή Ευαγγελία, δρ αρχαιολόγος, προϊστάμενη Τμήματος Συλλογών Κεραμικής, Ψηφιδωτών & Τοιχογραφιών, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Στρατούλη Γεωργία, δρ αρχαιολόγος, προϊστάμενη Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων, Αρχαιογνωστικής Έρευνας και Μουσείων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής και Αγίου όρους

Τασακλάκη Μαρίνα, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ροδόπης

Τασιά Αναστασία, αρχαιολόγος

Τζαναβάρη Κατερίνα, δρ αρχαιολόγος

Τουλουμτζίδου Ανναρέτα, δρ αρχαιολόγος

Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου Ελένη, αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Τσαγκαράκη Ευαγγελία, δρ αρχαιολόγος, προϊστάμενη Τμήματος Συλλογών Μεταλλοτεχνίας, Λίθινων & Μικροτεχνίας, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Τσατσοπούλου-Καλούδη Πολυξένη, αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Τσιμπίδου-Αυλωνίτη Μαρία, δρ αρχαιολόγος

Φαρμάκη Μαρία, δρ αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Κιλκίς

Χαβέλα Κωνσταντούλα, δρ αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Αχαΐας

Χατζηνικολάου Καλλιόπη, δρ αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Χατζηπροκοπίου Κυριακή, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ξάνθης

Χουδρोगιάννη-Μετόκη Αρετή, δρ αρχαιολόγος, προϊστάμενη εφορείας αρχαιοτήτων Κοζάνης

Χρυσάφη Μαρία, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ξάνθης

Χρυσοστόμου Αναστασία, δρ αρχαιολόγος

Χρυσοστόμου Πανίκος, δρ αρχαιολόγος, προϊστάμενος Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων, Αρχαιογνωστικής Έρευνας και Μουσείων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Φλώρινας

Χρυσοστόμου Παύλος, δρ αρχαιολόγος

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

© 2017 ΥΠΠΟΑ Αρχεία Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης και Εφορειών Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης, Πόλης Θεσσαλονίκης, Χαλκιδικής & Αγίου Όρους, Κοζάνης, Γρεβενών, Ημαθίας, Πέλλας, Πιερίας, Καστοριάς, Φλώρινας, Κιλκίς, Σερρών, Ξάνθης, Δράμας, Καβάλας-Θάσου, Ροδόπης, Έβρου. Οι λήψεις των φωτογραφιών του καταλόγου έγιναν από τον Ορέστη Κουράκη εκτός των:

Ν. ΒΑΣΙΛΙΚΟΥΔΗΣ: σελ. 104 εικ. 4, αρ. κατ. 396-404, 407-408 / **Ρ. ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΥ:** αρ. κατ. 304, 528, 549 / **ΡΗ. COLLET:** σελ. 32 εικ. 1-2 / **Η. ΖΩΓΡΑΦΟΥ:** σελ. 122-123 εικ.1-2 / **Ι. ΚΕΧΑΓΙΑ:** αρ. κατ. 229-242 / **Γ. ΜΑΥΡΙΚΑΣ:** αρ. κατ. 110 / **Σ. ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ:** σελ. 34, σελ. 36-40 εικ. 1-6, σελ. 70 εικ. 2, σελ. 114-115 εικ. 2-7, σελ. 148 εικ. 1, αρ. κατ. 159 / **ΤΗ. ΝΙCQ:** σελ. 63 εικ. 3, 4 / **Γ. ΠΑΡΑΣΗΣ:** σελ. 84-85 εικ. 1-6, αρ. κατ. 352-364, 460, 465, 466, 475, 476, 484, 507, 565-568 / **Γ. ΠΑΤΡΙΚΙΑΝΟΣ:** σελ. 76 εικ. 3, σελ. 106-107 εικ. 2-3 / **Μ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ:** σελ. 117 εικ. 1, σελ. 119 εικ. 4 (δεξιά), αρ. κατ. 160-180 / **ΣΤ. ΣΤΟΥΡΝΑΡΑΣ:** σελ. 101-103 εικ. 1-3, σελ. 158 / **ΣΤ. & Ν. ΣΤΟΥΡΝΑΡΑΣ:** σελ. 107 εικ. 4 / **Κ. ΤΟΥΤΟΥΝΤΖΙΔΗΣ:** σελ. 156 εικ. 4 (πίσω όψη) / **Ε. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ:** σελ. 70 εικ. 3, σελ. 150-151 εικ. 2-3 / **ΑΡΧΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ΔΙΟΥ: ΓΕΩΑΝΑΛΥΣΙΣ** σελ. 95 εικ. 1, **Κ.Υ. VON EICKSTEDT** σελ. 94, σελ. 96 εικ. 2, σελ. 97 εικ. 3 / **ΑΡΧΕΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗΣ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ, ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:** σελ. 79 εικ. 2 / **ΑΡΧΕΙΟ Κ. ΡΩΜΙΟΠΟΥΛΟΥ:** σελ. 87 εικ. 2 / **ΕΦΑ ΦΛΩΡΙΝΑΣ:** σελ. 23-24 εικ. 2-4 / **ΕΦΑ ΚΟΖΑΝΗΣ:** σελ. 26-27 εικ. 1-3, σελ. 66-67 εικ. 1-3, αρ. κατ. 2, 3, 12, 32, 35, 38, 39 / **ΕΦΑ ΠΕΛΛΑΣ:** σελ. 69 εικ. 1, σελ. 113 εικ. 1 / **ΕΦΑ ΚΑΒΑΛΑΣ-ΘΑΣΟΥ:** σελ. 33 εικ. 4 / **ΕΦΑ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ & ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:** σελ. 85 εικ. 7 / **ΕΦΑ ΠΙΕΡΙΑΣ:** σελ. 91-92 εικ. 1-2 / **ΕΦΑ ΞΑΝΘΗΣ:** σελ. 105 εικ. 1 / **ΕΦΑ ΗΜΑΘΙΑΣ:** σελ. 129-130 εικ. 1-3 / **ΕΦΑ ΠΟΛΗΣ ΘΕΣ/ΚΗΣ:** σελ. 137-138 εικ. 1-3 / **ΑΜΘ-ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ:** σελ. 171-175 εικ. 2-11.

Προέλευση εικ. σελ. 46: *Jean-Léon Gérôme. French, 1824-1904. The Antique Pottery Painter: Sculpturae vitam insufflat pictura, 1893. Oil on canvas. Overall: 50.1 x 68.8 cm (19 3/4 x 27 1/16 in.). ART GALLERY OF ONTARIO. Gift from the Junior Women's Committee Fund, 1969. 69/31.*

© Art Gallery of Ontario, 2017

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΚΘΕΣΗΣ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη, διευθύντρια Αρχαιολογικού Μουσείου
Θεσσαλονίκης

ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ

Ευαγγελία Στεφανή, προϊστάμενη Τμήματος Συλλογών
Κεραμικής, Ψηφιδωτών & Τοιχογραφιών
Ηλέκτρα Ζωγράφου, αρχαιολόγος
Αγγελική Κουκουβού, αρχαιολόγος
Ουρανία Πάλλη, αρχαιολόγος
Κατερίνα Μπεχτσή, αρχαιολόγος
Ελευθερία Ακριβοπούλου, αρχαιολόγος-μουσειολόγος
Ελεονώρα Μέλλιου, αρχαιολόγος

ΜΟΥΣΕΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ - ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ

Γιώργος Τσεκμές, αρχιτέκτονας μηχανικός
Ελπίδα Μαυροβίτου, εργοδηγός-σχεδιάστρια

ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ρωξάνη Βλαχοπούλου, γραφίστρια

ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΕΙΔΩΛΙΩΝ

Τζίνα Στανίδη, φοιτήτρια ΑΣΚΤ ΑΠΘ

ΠΡΟΛΗΠΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΕΜΒΑΤΙΚΗ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ

Δημήτρης Καρολίδης, προϊστάμενος Τμήματος Συντήρησης,
Χημικών & Φυσικών Ερευνών & Αρχαιομετρίας
Σοφία Αθανασιάδου, συντηρήτρια αρχαιοτήτων
Βασιλική Μιχαλοπούλου, συντηρήτρια αρχαιοτήτων
Αλεξάνδρα Σοφianoπούλου, συντηρήτρια αρχαιοτήτων
Χρυσάνθη Φωτιάδου, συντηρήτρια αρχαιοτήτων

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Χαράλαμπος Τσογγαρης, αρχαιολόγος

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Κατερίνα Μπεχτσή, αρχαιολόγος
Ευθυμία Ιωαννίδου, διοικητικός

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

Αναστασία Δημουλά, αρχαιολόγος
Θεόδωρος Παπακώστας, αρχαιολόγος

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗΣ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗΣ

Flavio Ferlito, αρχαιολόγος, Erasmus University of Catania

ΤΕΧΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Στέλιος Καραμπίκας, αρχιτεχνίτης
Χρήστος Πλιάκος, αρχιτεχνίτης
Γεωργία-Ιωάννα Παπουτσή, μαρμαροτεχνίτρια
Γιώργος Καραμπίκας, τεχνίτης
Φώτης Παπαδόπουλος, τεχνίτης

ΦΩΤΙΣΜΟΙ

Τρύφωνας Αβραμίκας, ηλεκτρολόγος

VIDEO-προβολή

Ρωξάνη Βλαχοπούλου, γραφίστρια
Ιωάννης Καλτσάς, τεχνίτης εκμαγιών ΤΑΠ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΗΣΗ

Ορέστης Κουράκης

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

Βάγια Βαυδατζόγλου, λογίστρια

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Αγγελική Μονέδα, ηλεκτρολόγος μηχανικός & μηχανικός Η/Υ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Αριστείδης Μυτάκος, προϊστάμενος Τμήματος Διοικητικής,
Οικονομικής & Τεχνικής Υποστήριξης, Ασφάλειας & Φύλαξης
Μαρία Μαδεμλή, διοικητικός
Αθηνά Παπαδημητροπούλου, διοικητικός
Βασιλική Τσιταγιάννη, διοικητικός

ΕΚΤΥΠΩΣΕΙΣ ΕΠΟΠΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

ΔΗΝΕΑ Ε.Π.Ε.

ΦΥΛΑΚΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΑΜΘ

ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΚΑΘΑΡΙΟΤΗΤΑΣ

ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΦΟΡΕΙΣ

Εφορείες Αρχαιοτήτων:
Περιφέρειας Θεσσαλονίκης, Πόλης Θεσσαλονίκης,
Χαλκιδικής & Αγίου Όρους, Ημαθίας, Πέλλας, Πιερίας,
Κοζάνης, Γρεβενών, Καστοριάς, Φλώρινας, Κιλκίς, Σερρών,
Δράμας, Καβάλας-Θάσου, Ξάνθης, Ροδόπης, Έβρου
Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης Αριστοτέλειου
Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
Ψηφιακό Αρχείο ΕΡΤ

ΘΕΡΜΕΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΔΑΝΕΙΣΜΟ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΛΟΙΠΕΣ ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΣΕΙΣ ΟΦΕΙΛΟΝΤΑΙ ΣΤΟΥΣ
ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΟΥΣ ΤΩΝ ΕΦΟΡΕΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ:

Σταυρούλα Δαδάκη, Εφορεία Αρχαιοτήτων Καβάλας-Θάσου
Σόνια Δημάκη, Εφορεία Αρχαιοτήτων Γρεβενών
Χριστίνα Ζιώτα, Εφορεία Αρχαιοτήτων Φλώρινας
Κωνσταντίνα Καλλιντζή, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ξάνθης
Χρύσα Καραδήμα, Εφορείες Αρχαιοτήτων Ροδόπης και Έβρου
Ιωάννη Κανονίδη, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής & Αγίου Όρους και Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης
Ελένη Κοτζαμποπούλου, Εφορεία Αρχαιοτήτων Κιλκίς
Αγγελική Κοτταρίδη, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ημαθίας
Πηνελόπη Μάλαμα, Εφορεία Αρχαιοτήτων Σερρών
Ευστράτιο Παπαδόπουλο, Εφορεία Αρχαιοτήτων Δράμας
Ελένη Παπασταύρου, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας
Ανδρομάχη Σκρέκα, Εφορεία Αρχαιοτήτων Καστοριάς
Μαρία Τσιάπαλη, Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης
Ελισάβετ Μπεττίνα Τσιγαρίδα, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πέλλας
Αρετή Χονδρογιάννη-Μετόκη, Εφορεία Αρχαιοτήτων Κοζάνης

ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΥΠΛΕΥΡΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΣΤΟΥΣ:

Ιωάννη Ακαμάτη, Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Κατερίνα Ρωμιοπούλου, Κατερίνα Τζαναβάρη, Αναστασία Χρυσοστόμου, Παύλο Χρυσοστόμου.

Οι τίτλοι όλων των φορέων δανεισμού και των συνεργατών είναι αυτοί που ίσχυαν κατά την έκδοση του παρόντος τόμου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Χαιρετισμός Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη	9
Προλογικά Πολυξένη Αδάμ-Βελένη	10-12
Εισαγωγή Ευαγγελία Στεφανή	13-16
<hr/>	
ΚΕΙΜΕΝΑ	
Η ειδωλοπλαστική της Μακεδονίας κατά την προϊστορική εποχή Ευαγγελία Στεφανή	18-21
Τα ειδώλια της δυτικής Μακεδονίας	
Η ειδωλοπλαστική στην περιοχή Αμυνταίου Φλώρινας Πανίκος Χρυσοστόμου	22-24
Η ειδωλοπλαστική στην περιοχή Κοζάνης Αρετή Χονδρογιάννη-Μετόκη	25-27
Τα ειδώλια της κεντρικής Μακεδονίας Στράτος Νανόγλου	28-30
Τα ειδώλια της ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης Δημητρία Μαλαμίδου	31-33
Χρήση και ερμηνεία των πήλινων ειδωλίων Μαρία Λιλιμπάκη Ακαμάτη	34-40
Οι τεχνικές κατασκευής των ειδωλίων Κατερίνα Μπεχτσή	41-44
Οι τεχνίτες των ειδωλίων και τα εργαστήρια Αγγελική Κουκουβού	45-48
Τα κοροπλαστικά εργαστήρια και η ένταξη τους στον χώρο της αρχαίας πόλης Γιώργος Σανίδα	49-51
Η πολυχρωμία στην κοροπλαστική τέχνη Κατερίνα Τζαναβάρη	52-55
Η κοροπλαστική της αρχαϊκής περιόδου Stéphanie Huysecom-Haxhi & Arthur Muller	56-60
Τα εργαστήρια κοροπλαστικής της Θάσου Arthur Muller	61-63
Αιανή. Εργαστήριο κοροπλαστικής αρχαϊκών χρόνων Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη	64-67
Ειδώλια και πλαστικά αγγεία των αρχαϊκών χρόνων από το δυτικό νεκροταφείο του Αρχοντικού Πέλλας Αναστασία Χρυσοστόμου & Παύλος Χρυσοστόμου	68-70
Τα ειδώλια του νεκροταφείου της Σίνδου Βασιλική Μισαηλίδου-Δεσποτίδου	71-73
Πήλινα ειδώλια από το νεκροταφείο της Θέρμης Ευδοκία Σκαρλατίδου	74-76
Η κοροπλαστική της κλασικής περιόδου Ελπινίκη Ναούμ	77-79
Η κοροπλαστική της αρχαίας Ολύνθου Ελισάβετ Μπεττίνα Τσιγαρίδα	80-82
Το κοροπλαστικό εργαστήριο της αρχαίας Άφυτης Βασιλική Μισαηλίδου-Δεσποτίδου	83-85
Άκανθος. Ειδώλια από το νεκροταφείο της παραλιακής ζώνης Κατερίνα Ρωμιοπούλου	86-90
Τα ειδώλια από τα νεκροταφεία της Πύδνας Κωνσταντίνος Νούλας	91-93
Τα ειδώλια από το ιερό της Δήμητρος στο Δίον Σεμέλη Πινηγιάτογλου	94-97
Τα ειδώλια από το ιερό της Δήμητρος στη Λητή Πολυξένη Αδάμ-Βελένη & Ανναρέτα Τουλουμτζίδου	98-100
Ειδώλια Αμφίπολης. Κλασικοί - ελληνιστικοί - ρωμαϊκοί χρόνοι Πηνελόπη Μάλαμα	101-104
Τα ειδώλια των Αβδήρων Κωνσταντίνα Καλλιντζή	105-107

Η κοροπλαστική της ελληνιστικής περιόδου Πολυξένη Αδάμ-Βελένη	108-112
Τα κοροπλαστικά εργαστήρια της Πέλλας Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ιωάννης Ακαμάτης	113-115
Το κοροπλαστικό εργαστήριο της Βέροιας Κατερίνα Τζαναβάρη	116-120
Τα ειδώλια της αρχαίας Αγοράς της Θεσσαλονίκης Ηλέκτρα Ζωγράφου	121-123
Το κοροπλαστικό εργαστήριο της πόλης των Πετρών Πολυξένη Αδάμ-Βελένη	124-127
Ειδώλια από το ιερό της Μητέρας των Θεών στην Καλλίπετρα Ευαγγελία Στεφανή	128-131
Η κοροπλαστική της ρωμαϊκής περιόδου Πολυξένη Αδάμ-Βελένη	132-135
Τα εργαστήρια της Θεσσαλονίκης κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη	136-140
<hr/>	
ΕΙΔΙΚΕΣ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ	
Η πήλινη προτομή στα τοπικά εργαστήρια της Μακεδονίας Κατερίνα Τζαναβάρη	142-147
Πλαστικά αγγεία αρχαϊκών χρόνων στη Μακεδονία Αναστασία Χρυσοστόμου & Παύλος Χρυσοστόμου	148-151
Οι τύποι των Ταναγραίων στον βορειοελλαδικό χώρο Κατερίνα Τζαναβάρη	152-157
Θεατρικά ειδώλια και προσωπεία Ηλέκτρα Ζωγράφου	158-162
Παιχνίδια Ουρανία Πάλλη	163-165
Πήλινα Βασκάνια Ευρυδίκη Κεφαλίδου	166-169
Η συντήρηση των πήλινων ειδωλίων Δημήτριος Καρολίδης	170-175
Ο μουσειογραφικός σχεδιασμός Γιώργος Τσεκμές	176-180
<hr/>	
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ	183-478
<hr/>	
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	481-502

KEIMENA

Βασκάνιο από την Ευρωπό Κιλκίς,
αρ. κατ. 106.

ΠΗΛΙΝΑ ΒΑΣΚΑΝΙΑ

ΕΥΡΥΔΙΚΗ ΚΕΦΑΛΙΔΟΥ

Τα κεραμικά εργαστήρια των ιστορικών χρόνων μπορούσαν να κατασκευάζουν μια μεγάλη ποικιλία προϊόντων: αγγεία μικρά και μεγάλα, διακοσμημένα και μη, αρχιτεκτονικά ανάγλυφα, κεραμίδες, πλιθιά, αγνύθες, ειδώλια, αγαλμάτια, και διάφορα άλλα αντικείμενα¹. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μια ειδική κατηγορία πήλινων ειδωλίων, τα οποία δεν αποτελούσαν προϊόντα παραγωγής αλλά τοποθετούνταν στους κεραμικούς κλιβάνους για ειδικό σκοπό, και συγκεκριμένα για να διασφαλίσουν την επιτυχία της όπτησης, που ήταν το πιο επικίνδυνο στάδιο στη διαδικασία της κεραμικής παραγωγής. Τα ειδώλια αυτά ανήκουν στην ευρύτερη ομάδα των αρχαίων βασκανίων, στα οποία θα αναφερθούμε με συντομία στη συνέχεια.

Η όπτηση σε ένα ξυλόκαυστο καμίνι ήταν μια πολύωρη και κουραστική διαδικασία, που απαιτούσε μεγάλη εμπειρία και προσοχή, έτσι ώστε να μην πάει χαμένος ο κόπος εβδομάδων, ίσως και μηνών. Όπως έγραψε ένας νεότερος κεραμίστας: «Με την πυράκτωση όλα

Εικ. 1. Τεχνίτης τροφοδοτεί έναν κεραμικό κλιβανο, στη θόλο του οποίου έχει αναρτηθεί ένα μεγάλο ανάγλυφο γενειοφόρο προσωπίο (Ηφαιστος;). Λεπτομέρεια από πολυπρόσωπη απεικόνιση εργαστηρίου κεραμικής στον ώμο αττικής μελανόμορφης υδρίας της Ομάδας του Λεάγρου, 520-510 π.Χ. Μόναχο, Staatliche Antikensammlungen, αρ. 1717. *BAPD* 302031 (από: Χατζηδημητρίου 2005, πίν. 10, Κ39).

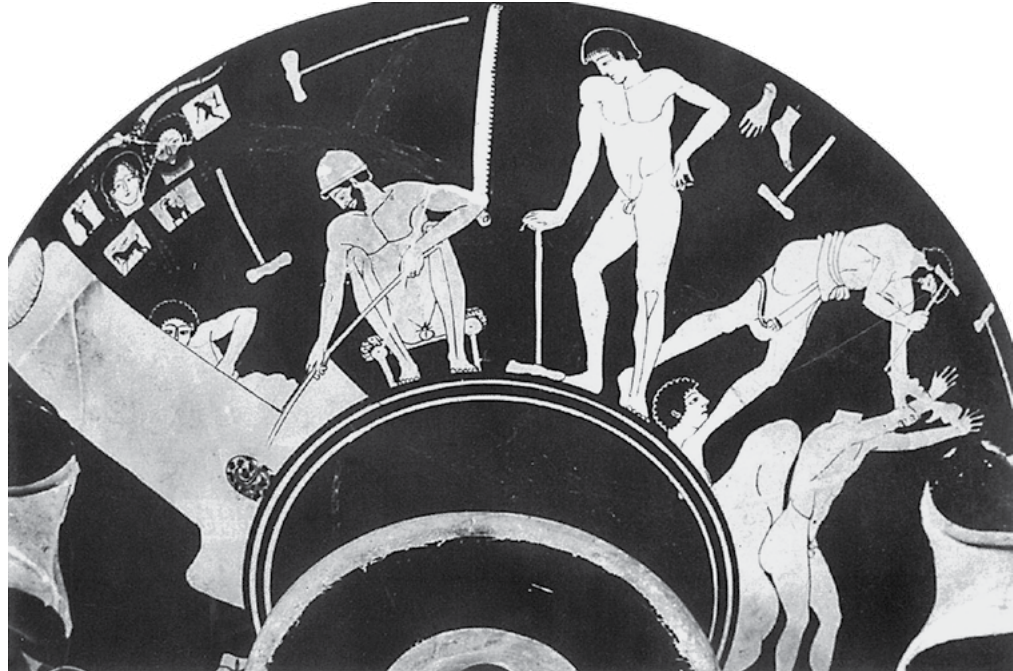
1. Γενικά για την ποικιλία των προϊόντων παραγωγής βλ. ενδεικτικά: Merker 2006, 17-84. Για κλιβάνους που περιείχαν αγγεία και ειδώλια ή και κεραμίδες βλ. λ.χ.: Hasaki 2002, 337 αρ. 26, 339, αρ. 30, 354 αρ. 73, 357 αρ. 83, 359-360 αρ. 91.

τίθενται σε κίνηση, αρχίζουν να λυγίζουν και να κάμπτονται, ενώ η φωτιά ουρλιάζει απειλητικά. Τα παχιά καμπύλα τοιχώματα ραγίζουν, οι άσπρες φλόγες λογχίζουν τα πάντα τριγύρω... Η καύση μέσα σ' ένα μεγάλο καμίνι μοιάζει σχεδόν με μάχη, όπου ο καθένας πρέπει να υπερασπιστεί τον εαυτό του απέναντι σ' έναν παντοδύναμο εχθρό»².

Μερικές φορές οι αρχαίοι έδιναν χαρακτηριστικά ονόματα στους 'κακούς δαίμονες' των κλιβάνων («καμίνων δηλητήρας»): ήταν ο *Σύντριψ* και ο *Σμάραγος* που σπάζουν και ραγίζουν τα κεραμικά, ο *Σαβάκτης* που ρίχνει τα στοιβαγμένα στον κλίβανο σκεύη, και άλλοι³. Βεβαίως η κακοτυχία δεν απειλούσε μόνο τους κεραμείς: μια σπάνια απεικόνιση δύο 'δαιμόνων' που απειλούν τη δουλειά των γλυπτών αναγνωρίζεται (με επιφύλαξη) σε ένα graffiti που βρέθηκε στο εργαστήριο του Φειδία στην Ολυμπία⁴. Αναμφιβόλως όμως οι κίνδυνοι ήταν μεγαλύτεροι σε εργαστηριακούς χώρους που περιελάμβαναν χρήση φωτιάς, όπως ήταν και τα εργαστήρια μεταλλουργίας, τα καμίνια των οποίων έπρεπε να φτάσουν σε ακόμη ψηλότερες θερμοκρασίες από εκείνες των κεραμικών καμίνων. Αρωγοί στην προσπάθεια εκδίωξης της κακοδαιμονίας και της προστασίας της παραγωγής των εργαστηριακών καμινιών ήταν συνήθως οι ευνοϊκοί θεοί, οι *εφοροι πυρός*, όπως ο Ήφαιστος, η Αθηνά Εργάνη και άλλοι, που τιθάσευαν τη φωτιά και προστάτευαν τον κόπο των χειρωνακτών⁵.

Επιπλέον όμως, όπως μας πληροφορούν τα αρχαία κείμενα, η εικονογραφία και τα ευρήματα, σε διάφορα σημεία των αρχαίων εργαστηρίων, και ιδίως επάνω και μέσα στους κλιβάνους, τοποθετούνταν τα *βασκάνια*. Για τη μορφή και τη χρήση τους σώζονται δύο όψιμες (2^{ος} αι. μ.Χ.) αλλά κατατοπιστικές περιγραφές: α) Φρύνιχος Αράβιος, *Σοφιστική προπαρασκευή*

Εικ. 2. Πήλινα γραπτά πλακίδια, προτομές, ζεύγος κεράτων και κλαδιά, κρεμασμένα δίπλα σε μεταλλουργικό κλίβανο. Ορισμένα από αυτά μπορεί να είναι προϊόντα ή δείγματα του εργαστηρίου, τα υπόλοιπα όμως ερμηνεύονται ως αντικείμενα με ευνοϊκό ή αποτροπαϊκό συμβολισμό. Λεπτομέρεια από αττική ερυθρόμορφη κύλικα του Ζωγράφου του Χυτηρίου με πολυπρόσωπη απεικόνιση εργαστηρίου μεταλλοτεχνίας και στις δύο όψεις (επώνυμο αγγείο), 490-480 π.Χ. Βερολίνο, Staatliche Museen, αρ. 2294. BAPD 204340 (από: Χατζηδημητρίου 2005, πίν. 26, Χ12).

2. Scheibler 1992, 133 (παράθεση και μετάφραση αποσπάσματος από: B. Leach, *A Potter's Book* 1940). Γενικά για τους κινδύνους της όπτησης βλ.: Scheibler 1992, 122-133 (με βιβλιογραφία). Hasaki 2002, *passim*. Papadopoulos 2003, 191-200. Χατζηδημητρίου 2005, 41, σημ. 75. Bentz, Geominy & Müller 2010, 92-103 [B. Geissler].
3. Τα ονόματα των δαιμόνων του καμινιού αναφέρονται στο αγνώστου συγγραφέως ποίημα *Κάμινος* που διασώζεται στον ψευδο-Ηροδότειο *Βίο Όμηρου* 32, και χρονολογείται πιθανόν στον 2^ο αι. μ.Χ.: βλ. αναλυτικότερα Hasaki 2002, 57-59.
4. Papadopoulos 2003, 192, εικ. 3.1 (με βιβλιογραφία).
5. *Σχόλια* Αριστοφάνη, *Όρνιθες* 436: σύμφωνα τον Σχολιαστή πήλινες απεικονίσεις του Ηφαιστού ήταν αναρτημένες και στις εστίες των σπιτιών. Για τους θεούς προστάτες της φωτιάς και των εργαστηρίων βλ. ενδεικτικά: Κορρές 1971. Papadopoulos 2003, 197-200. Χατζηδημητρίου 2005, 68-70. Bentz, Geominy & Müller 2010, 116-118 [M. Bentz]. Πολύ σημαντικός είναι ο μικρός χώρος λατρείας που βρέθηκε μέσα στο μεγάλο κεραμικό εργαστήριο του 6^{ου}-5^{ου} αι. π.Χ., το οποίο ανασκάπτεται τα τελευταία χρόνια στον Σελινούντα: Bentz κ.ά. 2013, 80-81.

(53.6 de Borries 1911 [I.30 Bekker 1814]): «Βασκάνιον ὃ οἱ ἀμαθεῖς προβασκάνιον ἔστι δέ τι ἀνθρωποειδές κατασκευάσμα, βραχὺ παρηλλαγμένον τὴν ἀνθρωπειάν φύσιν, ὃ πρὸ τῶν ἐργαστηρίων οἱ χειρώνακτες κρεμαννύουσι τοῦ μὴ βασκαίνεσθαι αὐτῶν τὴν ἐργασίαν», β) Πολυδεύκης, *Ὀνομαστικόν*, VII.108: «Πρὸ δὲ τῶν καμίνων τοῖς χαλκεῦσιν ἔθος ἦν γελοῖά τινα καταρτᾶν ἢ ἐπιπλάττειν ἐπὶ φθόνου ἀποτροπῆ ἑκαλεῖτο δὲ βασκάνια, ὡς καὶ Ἀριστοφάνης λέγει ἄλλην εἶ τις πρίατο δεόμενος βασκάνιον ἐπικάμινον ἀνδρὸς χαλκῶως⁶».

Ὡς *βασκάνια* ἔχουν ἐρμηνευθεῖ ἀπὸ τὴν ἐρευνα⁷ ὀρισμένες μορφές ἀποτροπαϊκοῦ χαρακτήρα, οἱ ὁποῖες διακρίνονται ἐπάνω σε κεραμικοὺς ἢ μεταλλουργικοὺς κλιβάνους που ἀπεικονίζονται σε ἀρχαῖκά κορινθιακά μελανόμορφα πήλινα πλακίδια καὶ σε ἀττικά μελανόμορφα καὶ ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα: δύο κουκουβάγιες, μίαν ἰθυφαλλική μορφή (Σατύρου;), μίαν γενειοφόρον προτομή (Ἡφαίστος; Διόνυσος;), ἕνας Σάτυρος, ἴσως ὀρισμένα γραπτὰ πινακίδια καὶ ἄλλες προτομές (εἰκ. 1-2).

Πολύ σημαντικά εἶναι τὰ λιγοστά πήλινα *βασκάνια* που ἔχουν βρεθεῖ σε ἀνασκαφές κεραμικῶν κλιβάνων στὴν κεντρικὴ Μακεδονία καὶ ἀπηχοῦν τὸν «ἀνθρωποειδῆ» καὶ «γελοῖο» χαρακτήρα τῶν ἀνάλογων μορφῶν που ἀναφέρουν οἱ γραπτές πηγές: ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ δύο χειροποίητες δὺςμορφες προτομές, ἀρ. κατ. 106-107, που βρέθηκαν μέσα στὸ στρώμα καταστροφῆς τῆς εἰσόδου τροφοδοσίας (praefurnium, «μπάτος») ἐνὸς υστερορωμαϊκοῦ κλιβάνου στὴν Ἑυρωπὸ τοῦ Κιλκίς καὶ μίαν, ἐπίσης χειροποίητη, δὺςμορφη ολόσωμη ἀνδρική μορφή, ἀρ. κατ. 105, που βρέθηκε σε υστερορωμαϊκὸ κλιβάνο στὴ Λητὴ Θεσσαλονίκης (3^{ος} - 4^{ος} αἰ. μ.Χ.)⁸.

Οἱ δυσκολίες τῆς χειρωνακτικῆς ἐργασίας, ὁ φόβος γιὰ τὴν κακοδαίμονία καὶ τὸ «κακό μάτι» καὶ, ἴσως πᾶν ἀπὸ ὅλα, ἡ δυσκολία τῆς ἀναμέτρησης με τὴ φωτιά δὲν χαρακτηρίζουν μόνον τὴν ἀρχαιότητα. Σὲ παραδοσιακά καμίνια τῶν νεότερων χρόνων βλέπουμε πολὺ συχνὰ χριστιανικοὺς σταυροὺς ζωγραφισμένους πᾶν ὡς τοιχώματα ἢ ἀναρτημένους κοντὰ στὴν εἰσόδο⁹. Ἐναν τέτοιο σταυρὸ σχεδίασε με τὸ δάχτυλό του ἐπάνω στὸν υγρὸ ἀκόμη πηλὸ ἐνὸς πειραματικοῦ κλιβάνου κεραμικῆς, που κατασκευάσαμε τὸ 2010 στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης, ὁ παλαιὸς παραδοσιακὸς κεραμίστας Σίμος Βαρδαξῆς, με καταγωγή ἀπὸ τὴν Κιουτάχεια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας¹⁰. Καὶ κατόπιν, μαζί με τοὺς νεότερους συναδέλφους τοῦ κεραμίστα, ἐπλασαν καὶ τοποθέτησαν μικρὰ πήλινα *βασκάνια* ἐπάνω στὸν μπάτο τοῦ καμινού, ὅπως ἔκαναν καὶ οἱ ἀρχαῖοι ὁμότεχοί τους: ἕνα πέταλο γιὰ γούρι καὶ μερικὰ δὺςμορφα ἀνθρώπινα ὁμοιώματα καὶ μάσκες (εἰκ. 3).

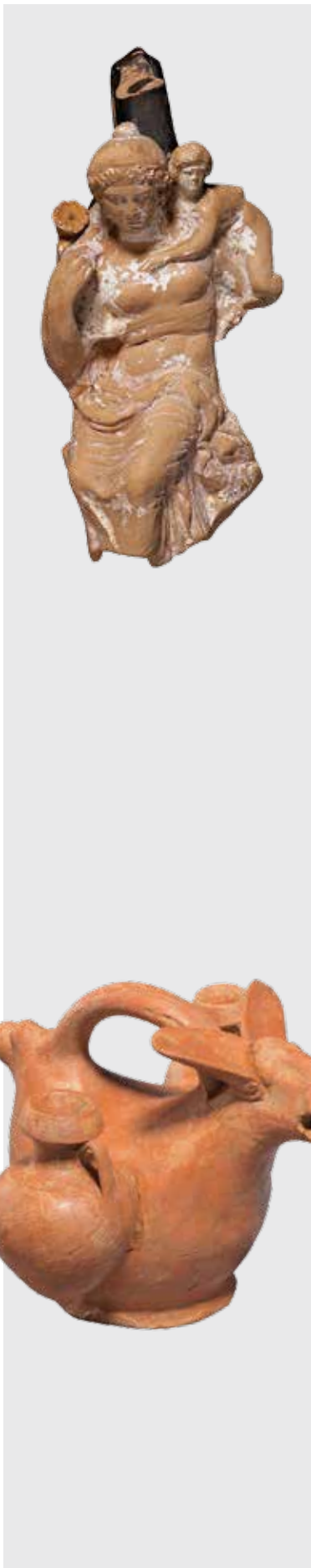

Εἰκ. 3. Σύγχρονα πήλινα *βασκάνια* ἐπάνω στὴν εἰσόδο τροφοδοσίας ἐνὸς πειραματικοῦ κεραμικοῦ κλιβάνου (Ἀρχεῖο ΑΜΘ).

6. Ἡ τελευταία πρόταση προέρχεται ἀπὸ χαμένο ἔργο τοῦ Ἀριστοφάνη (ἀπ. 607 Kassel-Austin [592 Kock], Kassel & Austin 1984, III.2, 323) καὶ ἔχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον διότι μας πληροφορεῖ ὅτι καὶ οἱ χαλκουργοὶ κατασκεύαζαν καὶ πωλοῦσαν *βασκάνια* (προφανῶς μεταλλικά), πιθανότατα γιὰ ἀνάρτηση σε διάφορες ἐστίες πυρός. Ἡ σωστὴ μετάφραση εἶναι: «Ἐκτός ἀν χρειάζοταν κανεῖς καὶ ἀγόραζε ἀπὸ κάποιον χαλκουργὸ φυλαχτὸ που μπαίνει πᾶν ὡς στὸ καμίνι», καὶ ὄχι ὅτι τὸ *βασκάνιον* ἦταν "in the form of a bronze statue of a man" ὅπως ἀναφέρει ἡ Hasaki 2002, 60. Γιὰ τὴ νεοελληνικὴ μετάφραση καὶ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν συνάδελφο I. Κωσταντάκο.
7. Ἐνδεικτικά: Harrison 1991, 188-191. Scheibler 1992, 122. Hasaki 2002, 48-49, 60-61. Χατζηδημητρίου 2005, 41-42, 68-70 καὶ ἀρ. K15, K20, K39, X12, X19. Στὸ ἴδιο πλαίσιο θὰ πρέπει πιθανόν νὰ ἐρμηνευθοῦν καὶ οἱ ἀνάγλυφες μάσκες Σατύρων(;) ἢ Κυκλώπων(;) που διακοσμοῦν πήλινες φορητές ἐστίες πυρός τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων. Βλ. ἐνδεικτικά: Harrison 1991, 188-190, εἰκ. 27-30. Şahin 2001. Πρβλ. καὶ <http://uredb.reading.ac.uk/cgi-bin/ure/uredb.cgi?rec=71.6.1>.
8. Ἑυρωπός: Βάλλα 1990-1995, 112-113, εἰκ. 4. Σαββοπούλου & Βάλλα 1992, 435, εἰκ. 5. Λητὴ: Τζαναβάρη & Φίλης 2003, 164, εἰκ. 14. Ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα, ὄχι ἀποκλειστικά πήλινα, που ἔχουν ἐρμηνευθεῖ ὡς *βασκάνια* ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ ἕνα ἀνάγλυφο που βρέθηκε δίπλα στὴν εἰσόδο τροφοδοσίας ἐνὸς ἐλληνιστικοῦ κλιβάνου στο Μεταπόντιο καὶ εἰκονίζει ὑπερμεγέθη φαλλό (Hasaki 2002, 60, σημ. 70) καὶ ἕνα πήλινο δὺςμορφο εἰδῶλιο που βρέθηκε σε χῶρο μικροῦ ἱεροῦ δίπλα σε κεραμικὸ κλιβάνο στὸν Σελινούντα: Bentz κ.ά. 2013, 80-81 (εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν M. Bentz γιὰ τὴν πληροφορία).
9. Γιὰ ὀρισμένα ἐθνοαρχαιολογικὰ παράλληλα ἀποτροπαϊκῶν συμβόλων καὶ τελετουργιῶν σε καμίνια ἐντὸς καὶ ἐκτός τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου βλ. (με βιβλιογραφία): Hasaki 2002, 60, σημ. 70. Papadopoulos 2003, 196-197. Σημαντικὴ εἶναι ἡ μαρτυρία (1960) γιὰ τὸν «Ἀράπη», ἕνα μαῦρο πήλινο ὁμοίωμα ἀνδρικοῦ κεφαλοῦ, με βαθουλωμένα μάτια καὶ προεξέχουσα μύτη («σαν Σιληνοῦ»), που ἦταν στερεωμένο στὸν μπάτο ἐνὸς κεραμικοῦ κλιβάνου στὸς Κόμπους τῆς Κορώνης, ἐπειδὴ «Ἔτσι πρέπει», ὅπως εἶπε ὁ κεραμίστας ὅταν ρωτήθηκε ἀπὸ τοὺς ἐρευνητές: Hampe & Winter 1962, 54 (γιὰ τὴν παραπομπὴ εὐχαριστῶ τὸν Ν. Λιάρο).
10. Κεφαλίδου, Γαβριλάκη & Λιάρος 2011.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ

631. ΠΛΑΣΤΙΚΗ ΛΗΚΥΘΟΣ

375-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 4282

Μίεζα. Παραδόθηκε το 1938. Βρέθηκε σε τάφο που περιείχε και άλλα κτερίσματα, όπως ένας 'ψευδοκυπριακός' αμφορίσκος (ΜΘ 3472).

Πηλός καθαρός, χωρίς μίκα, χρώμα πορτοκαλί-καστανό Σωζ. ύψ. 15,4 εκ. Μέγ. πλ. 7,3 εκ.

Αποσπασματική, με διάσπαρτες φθορές και αποκρούσεις. Σώζεται ο λαιμός και η τριγωνικής διατομής λαβή, το ανώτερο τμήμα της πίσω όψης και σχεδόν ολόκληρο το σύμπλεγμα των δύο μορφών της κύριας όψης. Μικτή τεχνική κατασκευής (τμήματα με μήτρα, κεραμικό τροχό και χειροποίητα). Ερυθρόμορφη η πίσω όψη (σώζονται τμήματα ανθεμίου και βλαστόσπειρας). Ίχνη από επιχρυσώση και επίθετα χρώματα στο λευκό βάθος (ασβεστίτης) που καλύπτει την κύρια όψη: αιγυπτιακό μπλε, κίτρινη ώχρα και rubia tinctorum (ερυθρόδανο το βαφικό).

Εικονίζεται μια γυναίκα που κάθεται σε βράχο (διακρίνεται τμήμα αχιβάδας), φορά σάκκο στα μαλλιά, λεπτό χιτώνα και ανασηκώνει το ιμάτιό της στη χειρονομία της 'ανακάλυψης', ενώ ένας μικρός Έρωτας κάθεται στον ώμο της. Η γυναίκα μπορεί να ταυτισθεί με την Αφροδίτη ή με μια νεαρή νύφη. Σε κάθε περίπτωση, οι γαμήλιες συνδηλώσεις είναι προφανείς καθώς ο Έρωτας συμβολίζει τον γάμο και τη μελλοντική τεκνοποίηση. Ανήκει σε μια ομάδα πολυτελών μυροδοχείων, πιθανότατα αττικής κατασκευής. Παρόμοια αγγεία έχουν βρεθεί τόσο σε οικίες (όπως λ.χ. στην Όλυνθο) όσο και σε τάφους, όπου πιθανότατα τοποθετούνταν ως κτερίσματα σε άωρους νεκρούς –στην περίπτωση μας ίσως σε μια νεαρή κοπέλα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κεφαλίδου 2012β.

Ευρυδίκη Κεφαλίδου

632. ΗΜΙΟΝΟΣ ΜΕ ΦΟΡΤΙΟ

Τέλος 4^{ου} - αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Άργους Ορεστικού
ΚΡΕΠΕΝΗ Τ11-314 Α11

Κρεπενή Καστοριάς, ελληνιστική νεκρόπολη: το Α11 από την επίχωση επί της ανδρικής ταφής Τ11-314 με σημειακή εναπόθεση τριών πήλινων αγγείων-κτερισμάτων.

Πηλός κιτρινωπού χρώματος με ερυθρό στιλβωμένο επίχρισμα
Ύψ. 10,02 εκ. Πλ. 12,05 εκ. Μήκ. 12,38 εκ.

Σχεδόν ακέραιο

Πλαστικό αγγείο με κατενώπιον σφαιρικό και σε προφίλ επίμηκες πεπλατυσμένο σώμα, χαμηλή δακτυλιόσχημη βάση και τοξοειδή ταινιόσχημη λαβή. Στο ένα άκρο του απολήγει σε ζωόμορφη κεφαλή με χαρακτηριστικά πλατιά, ελαφρώς κοίλα και υψωμένα αυτιά καθώς και ρύγχος με πλατιά ανοιχτά χείλη, τα οποία μπορούν να αποδοθούν σε όνο/ημίονο. Το αγγείο φέρει στο οπίσθιο άκρο του καμπτόμενη γωνιώδη απόληξη - ουρά. Το ζώο μεταφέρει φορτίο, συγκεκριμένα από έναν οξυπύθμενο αμφορέα στο κέντρο του σώματος εκατέρωθεν της ράχης του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Γεωργία Στρατούλη

633. ΗΘΜΟΣ ΣΤΟ ΣΧΗΜΑ ΔΕΞΙΟΥ ΠΟΔΙΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

2^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Φλώρινας
Πε 429

Από θεμέλιο σπιτιού στην ελληνιστική πόλη των Πετρών Φλώρινας

Πηλός γκρίζος

Ύψ. 10 εκ. Πλ. 5,6 εκ. Μήκ. 16 εκ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

Διάμ.	διάμετρος
Διαστ.	διαστάσεις
εκ.	εκατοστά
Μέγ.	μέγιστος, -η, -ο
Μήκ.	μήκος
Πάχ.	πάχ.
Πλ.	πλάτος
Συν.	συνολικός, -η, -ο
Σωζ.	σωζόμενος, -η, -ο
Ύψ.	ύψος

ΛΟΙΠΕΣ ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

αι.	αιώνας
ΑΜΘ	Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΑΠΘ	Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
αρ.	αριθμός
αρ. κατ.	αριθμός καταλόγου
βλ.	βλέπε
εικ.	εικόνα
επιμ.	επιμέλεια
κ.ά.	και άλλοι
κ.α.	και αλλού
κ.ε.	και εξής
κλπ.	και λοιπά
λ.	λήμμα
λ.χ.	λόγου χάριν
μτφρ.	μετάφραση
μ.Χ.	μετά Χριστόν
πίν.	πίνακας
πρβλ.	παράβαλε
π.Χ.	προ Χριστού
σελ.	σελίδα, -ες
σημ.	(υπο)σημείωση

Συντομογραφίες σύμφωνα με DAI (www.dainst.org) & AJA (www.ajaonline.org).

Εκτός αυτών χρησιμοποιούνται και οι ακόλουθες:

ΑΔ	Αρχαιολογικόν Δελτίον
ΑΕΑΜ	Το Αρχαιολογικό Έργο στην Άνω Μακεδονία
ΑΕΜΘ	Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη
ΑΕφημ	Αρχαιολογική Εφημερίς
ΠΑΕ	Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας
JHP	Journal of Hellenistic Pottery and Material Culture

Η αλφαβητική κατάταξη ενοποιεί τις ελληνικές και ξένες συντομογραφίες (ονόματα και τίτλους) σύμφωνα με το σύστημα μεταγραφής της Βιβλιοθήκης του Κογκρέσου <https://www.loc.gov/catdir/cpsa/romanization/greek.pdf> και το Greek-ISO 843 transliteration system (π.χ. β=v, χ=ch, ψ=ps) ώστε οι καταχωρήσεις των συγγραφέων να ταξινομούνται μαζί ανεξάρτητα από τη γλώσσα.

- Abrahams 1964:** E. Abrahams, *Ancient Greek Dress*, Chicago.
- Acheilara 2003:** L. Acheilara, La tombe III de Pyrrha (Lesbos), στο *Tanagra* 2003, 254-256.
- Αχειλαρά 2006:** Λ. Αχειλαρά, *Η κοροπλαστική της Λέσβου*, τόμοι I-II, Μυτιλήνη.
- Αχειλαρά 2007:** Λ. Αχειλαρά, ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης 2007. Το Αρχαιολογικό έργο της ΙΣΤ' ΕΠΚΑ, *ΑΕΜΘ* 21, 215-221.
- Αχειλαρά 2008:** Λ. Αχειλαρά, ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης 2008. Το Αρχαιολογικό έργο της ΙΣΤ' ΕΠΚΑ, *ΑΕΜΘ* 22, 265-272.
- Αχειλαρά 2009:** Λ. Αχειλαρά, Μετρό Θεσσαλονίκης 2009. Το αρχαιολογικό έργο της ΙΣΤ' ΕΠΚΑ, *ΑΕΜΘ* 23, 247-254.
- Αχειλαρά 2010:** Λ. Αχειλαρά, ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης 2010. Το Αρχαιολογικό έργο της ΙΣΤ' ΕΠΚΑ, *ΑΕΜΘ* 24, 217-222.
- Αχειλαρά 2014:** Λ. Αχειλαρά, Τα νέα ευρήματα κοροπλαστικής από τη βόρεια νεκρόπολη της Μυτιλήνης, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος II, 261-274.
- Αχειλαρά, Φωστηρίδου & Βιβτένκο υπό έκδοση:** Λ. Αχειλαρά, Α. Φωστηρίδου & Σβ. Βιβτένκο, Μελέτη χρωστικών σε ειδώλια που βρέθηκαν κατά τις ανασκαφές του Μετρό Θεσσαλονίκης, *ΑΕΜΘ* 26, 2012 (υπό έκδοση).
- Αδάμ-Βελένη 1987:** Π. Αδάμ-Βελένη, Ανάγλυφο Αθηνάς από τις Πέτρες Φλώρινας, στο *Αμητός*, 1-9.
- Adam-Veleni 1988:** P. Adam-Veleni, Eine Werkstatt für Reliefgefäße in Petres/ W. Macedonia, *Akten des XIII Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie*, Berlin, 9-22.
- Αδάμ-Βελένη 1991:** Π. Αδάμ-Βελένη, Πέτρες, Τρία νέα ευρήματα, *ΑΕΜΘ* 5, 1991, 75-82.
- Αδάμ-Βελένη 1993:** Π. Αδάμ-Βελένη, Πέτρες Φλώρινας πρώτη προσέγγιση στην τοπική κεραμική παραγωγή, *Πρακτικά Ε' Διεθνούς Συνεδρίου για την ελληνιστική κεραμική, Μυτιλήνη*, 138-154.
- Αδάμ-Βελένη 1996:** Π. Αδάμ-Βελένη, Πέτρες Φλώρινας. Δώδεκα χρόνια ανασκαφής, *ΑΕΜΘ* 10Α, 1-22.
- Αδάμ-Βελένη 1997:** Π. Αδάμ-Βελένη, Πλαστικός ηθμός από τις Πέτρες, *Μνήμη Μανόλη Ανδρόνικου*, Θεσσαλονίκη, 1-6.
- Αδάμ-Βελένη 1998:** Π. Αδάμ-Βελένη, Αμπέλια και κρασί στις Πέτρες Αμυνταίου. Οι μαρτυρίες μιας ελληνιστικής πόλης, *Ε' Τριήμερο Εργασίας, Αμπελοοινική ιστορία στο χώρο της Μακεδονίας και της Θράκης*, Νάουσα, 17-19.09.1993, Αθήνα, 50-59.
- Αδάμ-Βελένη 2000α:** Π. Αδάμ-Βελένη, Απολλωνία η μυγδονική, *ΑΕΜΘ* 14, 273-290.
- Αδάμ-Βελένη 2000β:** Π. Αδάμ-Βελένη, Petres of Florina: A Hypothetical Account of a Foundation and a Destruction στο M. Körner, N. Bartlome & E. Flückiger (επιμ.), *Stadterstörung und Wiederaufbau (=Destruction and reconstruction of towns)*, τόμος 2, Bern, 147-157.
- Αδάμ-Βελένη 2000γ:** Π. Αδάμ-Βελένη, *Πέτρες Φλώρινας: περιήγηση σε μια ελληνιστική πόλη*², Θεσσαλονίκη.
- Αδάμ-Βελένη 2000δ:** Π. Αδάμ-Βελένη, Νομισματικοί θησαυροί από τις Πέτρες Φλώρινας, *Οβολός* 4, Το νόμισμα στο Μακεδονικό χώρο, Πρακτικά Β' Επιστημονικής Συνάντησης, Κρυπτή Σταά Αρχαίας Αγοράς 1998, Θεσσαλονίκη, 127-155.
- Αδάμ-Βελένη 2001α:** Π. Αδάμ-Βελένη, Θεσσαλονίκη, νεράιδα, βασίλισσα, γοργόνα, αρχαιολογική περιδιάβαση από την προϊστορία στην ύστερη αρχαιότητα, Θεσσαλονίκη.
- Αδάμ-Βελένη 2001β:** Π. Αδάμ-Βελένη (επιμ.), *Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης 1, Πρακτικά Διημερίδας για τις εργασίες των ετών 1989-1999*, Θεσσαλονίκη.
- Αδάμ-Βελένη 2001γ:** Π. Αδάμ-Βελένη, Η δεκάχρονη πορεία εργασιών στην Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης 1989-1999, στο Αδάμ-Βελένη 2001β, 15-38.
- Αδάμ-Βελένη 2002:** Π. Αδάμ-Βελένη, Μακεδονικοί βωμοί. Τιμητικοί βωμοί αυτοκρατορικών χρόνων στη Θεσσαλονίκη, πρωτεύουσα της επαρχίας Μακεδονίας και στη Βέροια, πρωτεύουσα του Κοινού των Μακεδόνων, Αθήνα.
- Αδάμ-Βελένη 2006:** Π. Αδάμ-Βελένη, *Θέατρο και θέαμα στον ρωμαϊκό κόσμο*, Θεσσαλονίκη.

- Αδάμ-Βελένη 2008α:** Π. Αδάμ-Βελένη, Από το βασιλείο της Μακεδονίας στην επαρχία της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, στο *Καλίνδοια* 2008, 1-24.
- Αδάμ-Βελένη 2008β:** Π. Αδάμ-Βελένη, Σιδερένια αντικείμενα από τις Πέτρες Φλώρινας, *Σίδηρος, Πρακτικά 2^{ης} Ημερίδας Συντήρησης του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης*, 87-96.
- Αδάμ-Βελένη 2009:** Π. Αδάμ-Βελένη, *Μακεδονία - Θεσσαλονίκη μέσα από τις εκθέσεις του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης*, Αθήνα.
- Αδάμ-Βελένη 2010:** Π. Αδάμ-Βελένη, *Θέατρο και θέαμα στην αρχαία Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη.
- Αδάμ-Βελένη 2011:** Π. Αδάμ-Βελένη, Ανάγλυφοι σκύφοι από τις Πέτρες Φλώρινας, *Ζ' Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική*, Αίγιο, 04-09.04.2005, Αθήνα, 373-380.
- Αδάμ-Βελένη 2012:** Π. Αδάμ-Βελένη, Ανάγλυφος σκύφος με διονυσιακό θίασο από τις Πέτρες Φλώρινας, στο *Δινήεσσα*, 373-338.
- Αδάμ-Βελένη 2014:** Π. Αδάμ-Βελένη, Πήλινες προτομές από το Σέδες Θεσσαλονίκης, στο *Γιαννικουρή* 2014, τόμος Ι, 361-375.
- Adam-Veleni 2016α:** P. Adam-Veleni, La coroplathie hellénistique de Petres (Florina, Macédoine occidentale), στο Muller & Lafli 2016, 253-267.
- Adam-Veleni 2016β:** Π. Αδάμ-Βελένη, Productions en métal de Petres (Macédoine occidentale), στο F. Blondé (επιμ.), *L'artisanat en Grèce ancienne. Filières de production: bilans, méthodes et perspectives*, Ville-neuve d'Ascq, 253-268.
- Αδάμ-Βελένη υπό έκδοση:** Π. Αδάμ-Βελένη, Κεραμικά εργαστήρια και παραγωγή λύχνων με μήτρα στον χώρο της Αγοράς των αυτοκρατορικών χρόνων στη Θεσσαλονίκη, στο *Πρακτικά Θ' Συνεδρίου για την Ελληνιστική Κεραμική* (Θεσσαλονίκη 2013), υπό έκδοση.
- Αδάμ-Βελένη κ.ά. 1996:** Π. Αδάμ-Βελένη, Π. Γεωργιάκη, Η. Ζωγράφου, Β. Καλάβρια, Κ. Μπόλη & Γ. Σκιαδαρέσης, Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης: Η στρωματογραφία και τα κινητά ευρήματα, *ΑΕΜΘ* 10B, 501-531.
- Αδάμ-Βελένη & Τουλουμτζίδου υπό έκδοση:** Π. Αδάμ-Βελένη & Α. Τουλουμτζίδου, Αναδίφηση σε αρχαία και ανασκαφή σε αποθήκες. Νέα στοιχεία για τις ανασκαφές του Ν. Κοτζιά στο ιερό της Δήμητρας στο Δερβένι, *ΑΕΜΘ* 29, υπό έκδοση.
- Agora V:** H.S. Robinson, The Athenian Agora V, *Pottery of the roman period: chronology*, Princeton, 1959.
- Agora VI:** C. Grandjouan, The Athenian Agora VI, *Terracottas and Plastic Lamps of the Roman Period*, Princeton, 1961.
- Agora XXXII:** J.W. Hayes, The Athenian Agora XXXII, *Roman Pottery. Fine-ware imports*, Princeton, 2008.
- Ακαμάτης 1989:** Γ. Ακαμάτης, Πρόσθετα ανασκαφικά στοιχεία της καταστροφής της Αγοράς της Πέλλας, *Εγνατία* 1, 171-193.
- Ακαμάτης 1997:** Ι. Ακαμάτης, Αγορά Πέλλας, 1997, *ΑΕΜΘ* 11, 205-213.
- Ακαμάτης 1999α:** Ι. Ακαμάτης, Η ανασκαφή της αγοράς της Πέλλας κατά το 1998 και 1999, *ΑΕΜΘ* 13, 473-480.
- Ακαμάτης 1999β:** Ι. Ακαμάτης, Αγορά Πέλλας, 15 χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, *Αρχαία Μακεδονία* VI, 23-43.
- Akamatis 2012:** Ι. Akamatis, L'agora de Pella, στο V. Chankowski & P. Karvonis (επιμ.), *Tout vendre, tout acheter. Structures et équipements des marchés antiques. Actes du colloque d'Athènes 16-19.06.2009*, Paris, 49-59.
- Ακαμάτης 2008:** Ν. Ακαμάτης, Ερυθρόμορφη κεραμική από την Πέλλα, *ΑΕΦημ* 2008, 1-78.
- Ακαμάτης 2013:** Ν. Ακαμάτης, Ερυθρόμορφη κεραμική από την Πέλλα. Το τοπικό εργαστήριο, Θεσσαλονίκη.
- Ακαμάτης 2015:** Ν. Ακαμάτης, Μια οικία των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων από την Πέλλα. Η σωστική ανασκαφή στο οικόπεδο Γκόγκαλη, *Μακεδονικά* 40 (2013-2014) 1-35.
- Ακαμάτης & Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996:** Ι. Ακαμάτης & Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Ελληνιστική πόλη Φλώρινας*, Θεσσαλονίκη.
- Ακσελή & Μανακίδου 2001:** Δ. Ακσελή & Ε. Μανακίδου, Αρωματικά φυτά, αρώματα και μυροδοχεία: χρήσεις τους στην καθημερινή και θρησκευτική ζωή κατά τους αρχαϊκούς και κλασικούς χρόνους, στο Μ. Μπέρκι (επιμ.), *Φαρμακευτικά και αρωματικά φυτά: παραδοσιακές χρήσεις και δυνατότητες αξιοποίησής τους: Ζ' τριήμερο εργασίας (Κύπρος, Παραλίμνι, 21-25 Μαρτίου 1997)*, Αθήνα, 85-109.
- Alexander the Great 2004:** D. Pandermalis (επιμ.), *Alexander the Great. Treasures from an Epic Era of Hellenism*, κατάλογος έκθεσης, N.York, Onassis Cultural Center 10.12.2004 - 16.04.2005, New York.
- Alexandridou 2013:** Α. Alexandridou, Archaic Pottery and terracottas from the Sanctuary of Poseidon at Kalaureia, *Opuscula* 6, 81-150.
- Alexandropoulou 2015:** Α. Alexandropoulou, Terracotta Figurines from Cemeteries of Caironeia in North Boetia, στο Muller & Lafli 2015, 349-355.
- Αλλαμανή & Τζαναβάρη 1999:** Β. Αλλαμανή & Κ. Τζαναβάρη, Τα υστεροελληνιστικά εργαστήρια της Βέροιας. Καλλιτεχνικό και κοινωνικό περιβάλλον, στο *Αρχαία Μακεδονία* VI, τόμος 1, 45-75.
- Amandry 1963:** P. Amandry (επιμ.), *Collection Hélène Stathatos III. Objets antiques et byzantins*, Strasbourg.
- Αμητός:** Μ. Τιβέριος, Στ. Δρούγου, Χ. Σιατσόγλου-Παλιαδέλη (επιμ.), *Αμητός, τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Μανόλη Ανδρόνικο*, τόμοι Ι-ΙΙ, Θεσσαλονίκη 1987.
- Ammerman 1990:** R. M. Ammerman, The Religious Context of Hellenistic Terracotta Figurines, στο Uhlenbrock 1990α, 37-46.
- Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1987:** Η. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη, Ανασκαφικές έρευνες στη Μαρώνεια και στα Σύμβολα, *ΑΕΜΘ* 1, 439-451.
- Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1991:** Η. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη, Ανασκαφικές έρευνες στο Ληνό Ν. Ροδόπης, *ΑΕΜΘ* 5, 477-487.
- Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1992:** Η. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη, Ανασκαφή Μαρωνείας 1992, *ΑΕΜΘ* 6, 633-642.
- Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1993:** Η. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη, Ανασκαφή Παλατιανού 1993, *ΑΕΜΘ* 7, 389-400.
- Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1995:** Η. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη, Ανασκαφή Παλατιανού 1995, *ΑΕΜΘ* 9, 405-409.
- Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1996:** Η. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη, Οι Αρχαιολογικές Έρευνες στο Παλατιανό, *ΑΕΜΘ* 10Α (1996) σελ. 189-204.
- Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1997:** Η. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη, Ανασκαφή στο Ληνό Νομού Ροδόπης, στο Δ. Τριαντάφυλλος & Δ. Τερζοπούλου (επιμ.), *Αρχαία Θράκη, Αρχαϊκοί, κλασικοί, ελληνιστικοί, ρωμαϊκοί χρόνοι, Πρακτικά 2^{ου} Διεθνούς Συμποσίου Θρακικών Σπουδών, Κομοτηνή 20-27.09. 1992*, Κομοτηνή, τόμος ΙΙ, 579-590.
- Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 2012:** Η. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη, Μαρώνεια. Δημόσια κτήρια στην πόλη των υστεροκλασικών και ελληνιστικών χρόνων (4^{ος}-2^{ος} αι. π.Χ.) στο *Δινήεσσα* 2012, 121-129.
- Andrianou 2006:** D. Andrianou, Chairs, beds, and tables. Evidence for furnished interiors in Hellenistic Greece, *Hesperia* 75, 219-266.
- Andreiomenou 1995:** A. Andreiomenou, Archaische böotische Terrakotten und Tongefässe aus Akraiphia, *AM* 110, 103-170.
- Ανδρειωμένου 2007:** Α. Ανδρειωμένου, *Τανάγρα: η ανασκαφή του νεκροταφείου (1976-1977, 1989)*, Αθήνα.
- Ανδρόνικος 1985:** Μ. Ανδρόνικος, Η Αφροδίτη της Θεσσαλονίκης, *ΑΕΦημ* 1985, 1-32.
- Appelbaum 1987:** B. Appelbaum, Criteria for treatment: reversibility, *JAIC*, 26, 65-73.
- Appelbaum 2007:** B. Appelbaum, Conservation treatment methodology, Amsterdam.
- Αραπογιάννη 2000:** Ξ. Αραπογιάννη, *Τα σπήλαια του Πανός στην Αττική* (αδημ. διδ. διατρ.), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Aravantinos 2003:** V. Aravantinos, La Béotie mycénienne, στο *Tanagra* 2003, 18-21.
- Αραβαντινός 2010:** Β. Αραβαντινός, *Το Αρχαιολογικό Μουσείο Θηβών*, Αθήνα.
- Αραβαντινός κ.ά. 2014:** Β. Αραβαντινός, Μ. Βοηάννο-Αραβαντινού, Κ. Καλλιγιά & Μ. Pisani, Ειδώλια, στέφανοι, μικκύλα αγγεία και λύχνοι. Πήλινα αναθήματα σε αγροτικό ιερό στον Ορχομενό, στο *Γιαννικουρή* 2014, τόμος Ι, Αθήνα, 45-68.

- Αρχαία Μακεδονία V:** Αρχαία Μακεδονία V, Ανακοινώσεις κατά το πέμπτο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 21-25.09.1989, Θεσσαλονίκη 1993.
- Αρχαία Μακεδονία VI:** Αρχαία Μακεδονία VI, Ανακοινώσεις κατά το έκτο Διεθνές Συμπόσιο. Θεσσαλονίκη 15-19.10.1996, Θεσσαλονίκη 1999.
- Αρχαία Μακεδονία VII:** Αρχαία Μακεδονία VII, Η Μακεδονία από την Εποχή του Σιδήρου έως το θάνατο του Φιλίππου Β', Ανακοινώσεις κατά το Έβδομο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 14-18.10.2002, Θεσσαλονίκη 2007.
- Αρχαία Μακεδονία 1988:** Λ. Μπραζιώτη (επιμ.), *Αρχαία Μακεδονία*, κατάλογος της έκθεσης στην Αυστραλία (Melbourne, Brisbane, Sydney), 25.11.1988 - 23.07.1989, Αθήνα.
- Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν 2012:** Π. Αδάμ-Βελένη & Α. Κουκουβού (επιμ.), *Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν. Στη Θεσσαλονίκη των παραγμένων χρόνων 1912-1922*, κατάλογος έκθεσης, Θεσσαλονίκη.
- Arnott 2007:** W.G. Arnott, *Birds in the ancient world from A to Z*, London-New York.
- Asderaki-Tzoumerkioti & Dougeri-Intzesiloglou 2010:** E. Asderaki-Tzoumerkioti, & A. Dougeri-Intzesiloglou, Hellenistic terracotta figurines from Pherai: tin foil detection and pigment identification, *Restauration und Archäologie* 3, 151-161.
- Aydin-Tavukcu 2006:** Z. Aydin-Tavukcu, *Parion nekropolü 2005 yılı buluntulari* (αδημ. διδ. διαρ.), Erzerum.
- Bailey 1993a:** D.W. Bailey, Reading prehistoric figurines as individuals, *World Archaeology* 25 (1), 321-331.
- Bailey 1993b:** D.W. Bailey, Chronotypic tension in Bulgarian prehistory: 6500-3500 BC, *World Archaeology* 25 (2), 204-222.
- Bailey 2000:** D.W. Bailey, *Balkan Prehistory. Exclusion, incorporation and identity*, London - New York.
- Bailey 2005:** D.W. Bailey, *Prehistoric Figurines: Representation and Corporeality in the Neolithic*, London - New York.
- Μπακαλάκης 1967:** Γ. Μπακαλάκης, *Ανασκαφή Στρώμης*, Θεσσαλονίκη.
- Barberis 2004:** V. Barberis, *Rappresentazioni di divinità e di devoti dall'area sacra urbana di Metaponto. La coroplastica votiva*, Firenze.
- Barr-Sharrar 1987:** B. Barr-Sharrar, *The Hellenistic and early Imperial decorative bust*, Mainz am Rhein.
- Barr-Sharrar 1990:** B. Barr Sharrar, *Coroplast, Potter and Metalsmith*, στο Uhlenbrock 1990α, 31-36.
- Bartman 1999:** E. Bartman, *Portraits of Livia: Imaging the Imperial Woman in Augustan Rome*, Cambridge.
- Baudat 1953:** B. Baudat, Terres cuites de l'École Française d'Athènes, *BCH* 77, 1-45.
- Baughan 2011:** E. Baughan, Sculpted Symposiasts of Ionia, *AJA* 115, 19-53.
- Baumbach 2004:** J.D. Baumbach, *The Significance of Votive Offerings in Selected Hera Sanctuaries in the Peloponnese, Ionia and Western Greece*, *BARIntSer* 1249.
- Μπαζίνη 2015:** Ε. Μπαζίνη (επιμ.), *24 γράμματα για μια παράσταση της αρχαιότητας*, Αθήνα.
- Beazley 1929:** J.D. Beazley, Charinos, *JHS* 49, 38-78.
- Becq 2003:** J. Becq, La découverte des Tanagras, στο *Tanagra 2003*, 34-35.
- Beckel & Mudler 2003:** G. van Beckel & B. Mudler, Terrakotta Figurines, στο H. Reinder Reinders & W. Prummel (επιμ.), *Housing in New Halos. A Hellenistic Town in Thessaly, Greece*, Lisse, 106-118.
- Bekker 1814:** I. Bekker, *Anecdota Graeca*, τόμος I, Berlin.
- Bell 1981:** M. Bell III, *The Terracottas, Morgantina Studies I*, Princeton.
- Bellia 2015:** A. Bellia, Terracotta female musicians from the sanctuary of Fontana Calda (Sicily), στο Muller & Laffi 2015, 181-188.
- Bentz, Geominy & Müller 2010:** M. Bentz, W. Geominy & J.M. Müller (επιμ.), *TonArt. Virtuosität antiker Töpfertechnik*, Petersberg.
- Bentz κ.ά. 2013:** M. Bentz, L. Adorno, J. Albers, J.M. Müller & G. Zuchtriegel, Das Handwerkerquartier von Selinunt: die Töpferwerkstatt in der Insula S 16/17-E. Vorbericht zu den Kampagnen 2010-2012, *RM* 119, 69-98.
- Berger 1982:** E. Berger, *Antike Kunstwerke aus der Sammlung Ludwig, II (Terrakotten und Bronzen)*, Mainz.
- Bernabò Brea 1981:** L. Bernabò Brea, *Menandro e il teatro greco nelle terrecotte liparesi*, Genoa.
- Bernabò Brea 2001:** L. Bernabò Brea, *Maschere e personaggi del teatro greco nelle terrecotte liparesi*, Roma.
- Bernabò Brea 2002:** L. Bernabò Brea, *Terracotte teatrali e buffonesche della Sicilia orientale e centrale*, Palermo.
- Μπέσιος 1997:** Μ. Μπέσιος, Πύδνα, *Αρχαιολογία και Τέχνες* 63, 56-60.
- Μπέσιος 2010:** Μ. Μπέσιος, *Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Περείας*, Κατερίνη.
- Μπέσιος & Αδακτύλου 2004:** Μ. Μπέσιος & Φ. Αδακτύλου, Νεολιθικός οικισμός στα «Ρεβένια» Κορινού, *AEMΘ* 18, 357-364.
- Μπέσιος & Αδακτύλου 2008:** Μ. Μπέσιος & Φ. Αδακτύλου, Τάφος της τελικής νεολιθικής στον Κάτω Αγιάνη Πιερείας, *AEMΘ* 22, 235-240.
- Besques 1963:** S. Mollard-Besques, *Les terres cuites grecques*, Paris.
- Besques 1972:** S. Besques, *Musée national du Louvre. Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs et romains. III, époques hellénistique et romaine, Grèce et Asie Mineure*, vols. 1-2, Paris.
- Besques 1978:** S. Besques, Le commerce des figurines en terre cuite au IVe siècle av. J.-C. entre les ateliers ioniens et l'Attique, στο E. Akurgal (επιμ.), *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology*, Ankara-Izmir, 23-30.09.1973, Ankara, 617-626.
- Besques 1986:** S. Besques, *Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs, étrusques et romains. IV, I, époques hellénistique et romaine. Italie méridionale, Sicile, Sardaigne*, Paris.
- Besques 1992:** S. Besques, *Musée National du Louvre. Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs et romains. IV, II, époques hellénistique et romaine. Cyrénaïque, Égypte ptolémaïque et romaine, Afrique du nord et Proche-Orient*, Paris.
- Besques 1994:** S. Besques, *Figurines et reliefs grecs en terre cuite*, Paris.
- Bevan 1986:** E. Bevan, *Representations of Animals in Sanctuaries of Artemis and Other Olympian Dieties*, *BARIntSer* 315.
- Bevan 1988:** E. Bevan, Ancient deities and tortoise-representations in sanctuaries, *ABSA* 83, 1-6.
- Bianchi 1976:** U. Bianchi, *The Greek Mysteries*, Leiden.
- Bieber 1961a:** M. Bieber, *The Sculpture of the Hellenistic Age*, New York.
- Bieber 1961b:** M. Bieber, *The History of the Greek and Roman theatre*², Princeton.
- Bienkowski 1928:** P. Bienkowski, *Les Celtes dans les arts mineurs gréco-romains avec des recherches iconographiques sur quelques autres peuples barbares*, Krakow.
- Biers 1983:** R. Biers, Some thoughts on the origins of the Attic head vase, στο W.G. Moon (ed.), *Ancient Greek art and iconography*, Madison, 119-126.
- Biers 1994:** W. Biers, Mass Production, Standardized Parts, and the Corinthian "Plastic" Vase, *Hesperia* 63, 509-516.
- Biers 1995:** W. Biers, Kneeling Corinthians: Three Unusual "plastic" Vases, *BABesch* 70, 105-113.
- Biers, Gerhardt & Braniff 1994:** W. R. Biers, K. O. Gerhardt & R. A. Braniff, Lost Scents, Investigations of Corinthian «Plastic» Vases by Gas Chromatography-Mass Spectrometry, *MASCA Research Papers in Science and Archaeology*, 11, 1-59.
- Μπιλούκα, Βασιλείου & Γραικός 2000:** Α. Μπιλούκα, Σπ. Βασιλείου & Ιω. Γραικός, Αρχαιολογικές μαρτυρίες από τη Ν. Καλλικράτεια Χαλκιδικής, *AEMΘ* 14, 299-310.
- Μπιλούκα, Γραικός & Κλάγκα 2004:** Α. Μπιλούκα, Ι. Γραικός & Π. Κλάγκα, Νέα Καλλικράτεια 2005: η ανασκαφική έρευνα στο ανατολικό νεκροταφείο του αρχαίου οικισμού, *AEMΘ* 18, 105-114.
- Μπιλούκα, Γραικός & Κλάγκα 2005:** Α. Μπιλούκα, Ι. Γραικός & Π. Κλάγκα, Νέα Καλλικράτεια 2005: η ανασκαφική έρευνα στο ανατολικό νεκροταφείο του αρχαίου οικισμού, *AEMΘ* 19, 239-248.

- Μπιλούκα & Γραικός 2009:** Α. Μπιλούκα & Ι. Γραικός, Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής: η πρόσφατη σωστική ανασκαφική έρευνα (1999-2005) στην Ερετριακή αποικία των Δικαιοπολιτών στον Θερμαίο Κόλπο, *ΑΕΜΘ 20 χρόνια (Επετειακός Τόμος)* 239-247.
- Μπιλούκα & Γραικός 2014:** Α. Μπιλούκα & Ι. Γραικός, Υστεροαρχαϊκές πήλινες προτομές από τη Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής, ΓIANVIKOURI 2014, τόμος Ι, 307-316.
- Bitrakova-Grozdanova 1999:** V. Bitrakova-Grozdanova, *Religion et art dans l'antiquité en Macédoine. Études*, Σκόπια.
- Blinkenberg 1933:** C. Blinkenberg, *Knidia*, Kopenhagen.
- Blondé & Muller 2000:** F. Blondé & A. Muller (επιμ.), *L'artisanat en Grèce ancienne. Les productions, les diffusions, actes du colloque*, Lyon, 10-11.12.1998, Villeneuve d'Ascq.
- Blondé & Picon 2007:** F. Blondé & M. Picon, *Les céramiques d'usage quotidien à Thasos au IVe siècle avant J.-C.*, *Études Thasiennes* 20, Athènes-Paris.
- Blume 1986:** H. D. Blume, *Εισαγωγή στο Αρχαίο Θέατρο* (μτφρ. Μ. Ιατρού), Αθήνα.
- Blume 2015:** Cl. Blume, *Polychromie hellenistischer Skulptur und Terrakotten. Ausführung, Instandhaltung und Botschaften*, Bochum.
- Blume-Jung 2016:** Cl. Blume-Jung, The interpretation of Hellenistic Terracotta Figurines. A New Approach Based on their Polychromy, στο Muller & Laflü 2016, 147-164.
- Boardman 1982:** J. Boardman, *Ελληνική Πλαστική. Η αρχαϊκή Περίοδος* (μτφρ. Ε. Σηματοτών-Μπουρνιά), Αθήνα.
- Boardman & Hayes 1966:** J. Boardman & J. Hayes, *Excavations at Tocra 1963-1965: The Archaic Deposits I*, Oxford.
- Bodson 1978:** L. Bodson, *Ίερά Ζώια, Contribution à l'étude de la place de l'animal dans la religion grecque ancienne*, Bruxelles.
- Boehlau 1898:** J. Boehlau, *Aus ionischen und italischen Nekropolen: Ausgrabungen und Untersuchungen zur Geschichte der nachmykenischen griechischen Kunst*, Leipzig.
- Boehlau κ.ά. 1996:** J. Boehlau, J. Fabricius, E. Habich, P. Gercke, H. Kienast, W. Löwe & K. Tsakos, *Die Kasseler Grabung 1894 in der Nekropole der archaischen Stadt von Johannes Boehlau und Edward Habich, Staatliche Museen Kassel*.
- Bofante 1989:** L. Bofante, Nudity as a Costume in Classical Art, *AJA* 93, 543-570.
- Boldrini 1994:** S. Boldrini, *Le ceramiche ioniche, Gravisca* 4, Bari.
- Μπόλη & Σκιαδαρέσης 2001:** Αικ. Μπόλη & Γ. Σκιαδαρέσης, Η στρωματογραφία στην ανατολική πτέρυγα, στο Αδάμ-Βελήνη 2001β, 87-104.
- Μπόνιας 1998:** Ζ. Μπόνιας, *Ένα αγροτικό ιερό στις Αιγιές Λακωνίας*, Αθήνα.
- Bookidis 2003:** N. Bookidis, The Sanctuaries of Corinth, στο Ch.K. Williams II & N. Bookidis (επιμ.), *Corinth. The Centenary 1896-1996, Corinth XX*, Princeton, 247-259.
- Borgeaud 1979:** Ph. Borgeaud, *Recherches sur le dieu Pan*, Rome-Genève.
- Borgeaud 1988:** Ph. Borgeaud, *The Cult of Pan in Ancient Greece*, Chicago.
- de Borries 1911:** I. de Borries, *Phrynichi Sophistae Praeparatio Sophistica*, Leipzig.
- Μποσνάκης 2003-2009:** Δ. Μποσνάκης, Επιτύμβια ανάγλυφη στήλη με παράσταση θηλάζουσας από την Κάλυμνο, *ΑΔ* 58-64, Μελέτες Α', 377-390.
- Μποσνάκης 2009:** Δ. Μποσνάκης, Lumen in tenebris - φως μέσα στο σκοτάδι. Μια προσέγγιση του Έρωτα από την επικράτεια του Θανάτου, στο Έρως 2009, 35-49.
- Μποσνάκης 2014:** Δ. Μποσνάκης, Συμβολή στη μελέτη της ύστερης ελληνιστικής κοροπλαστικής της Κω: Ταφική τελετουργία και εικονογραφία (η τοπική παραλλαγή της γυμνής καθιστής γυναικείας μορφής), στο Γιαννικουρή 2014, τόμος Ι, 149-176.
- Bourgeois 2007:** Br. Bourgeois, Pratiques artisanales de la couleur. Enquête sur la polychromie des Tanagréennes, στο Jeammet 2007, 81-89.
- Bourgeois 2010:** Br. Bourgeois, Arts and Crafts of Colour in the Louvre Tanagra Figurines, στο *Tanagras* 2010, 238-243.
- Bourgeois & Jockey 2004-2005:** B. Bourgeois & Ph. Jockey, D'or et de marbre: les sculptures hellénistiques de Délos dorées, *BCH* 128-129, 331-349.
- Bourgeois & Jockey 2007:** B. Bourgeois & Ph. Jockey, Le marbre, l'or et la couleur. Nouveaux regards sur la polychromie de la sculpture hellénistique de Délos, στο S. Descamps-Lequime (επιμ.), *Peinture et couleur dans le monde grec antique*, Paris, 163-191.
- Bourgeois, Jockey & Karydas 2007:** B. Bourgeois, Ph. Jockey & A. Karydas, New Researches on Polychrome Hellenistic Sculptures in Delos, III: the Gilding Processes. Observations and Meanings, στο Ph. Jockey (επιμ.), *Λευκός Λίθος. Marbres et autres roches de la Méditerranée antique: études interdisciplinaires*, Paris, 645-661.
- Bourgeois, Jeammet & Pagès-Camagna 2012-2013:** Br. Bourgeois, V. Jeammet & S. Pagès-Camagna, «Color siderum». La dorure des figurines en terre cuite grecques aux époques hellénistique et romaine, *BCH* 136-137, 483-510.
- Braun 2004:** K. Braun, Pädagogisch wertvoll - der Hahnenkampf, στο R. Wünsche & F. Knaub (επιμ.), *Lockender Lorbeer. Sport und Spiele in der Antike. Staatliche Antikensammlungen*, München, 402-407.
- Breccia 1930-1934:** E. Breccia, *Terrecotte figurate greche e greco-egizie del Museo di Alessandria*, Bergamo.
- Brécoulaki 2006:** H. Brécoulaki, *La peinture funéraire de Macédoine. Emplois et fonctions de la couleur. IVe-IIe s. av. J.-C.*, *Μελετήματα* 48, Athènes.
- Μπρεκουλάκη 2012:** Χ. Μπρεκουλάκη, Άνδρικόελον, το χρώμα του δέρματος στην αρχαία ελληνική ζωγραφική, στο *Δινήσσσα*, 339-350.
- Brewer, Clark & Phillips 2001:** D. Brewer, T. Clark & A. Phillips (επιμ.), *Dogs in Antiquity. Anubis to Cerberus. The origins of the domestic dog*, Warminster.
- Brinke 1991:** M. Brinke, *Kopienkritische und typologische Untersuchungen zur statuarischen Überlieferung der Aphrodite Typus Louvre-Neapel*, Hamburg.
- Brinkmann 2007:** V. Brinkmann, Ο πρίγκιπας και η θεά. Τα χρώματα των αετωματικών γλυπτών του ναού της Αφαιάς, στο V. Brinkmann, N. Καλτσός & R. Wünsche (επιμ.), *Πολύχρωμοι θεοί. Χρώματα στα αρχαία γλυπτά*, Αθήνα, 63-89.
- Brinkmann & Koch-Brinkmann 2003:** V. Brinkmann & U. Koch-Brinkmann, 2003. *Der prächtige Prinz*, München.
- Brown-Kazazis 1982:** D. Brown-Kazazis, *Terracottas from Tragilos* (αδημ. διδ. διατριβή), Yale University.
- Brumfield 1997:** A. Brumfield, Cakes in the Liknon. Votives from the Sanctuary of Demeter and Kore on Acrocorinth, *Hesperia* 66, 147-172.
- Brümmer 1985:** E. Brümmer, Griechische Truhenbehälter, *Jdl* 100, 1-168.
- Burkert 1985:** W. Burkert, *Greek Religion* (Translated by John Raffan), Cambridge, Massachusetts.
- Burkert 1987:** W. Burkert, *Ancient Mystery Cults*, Cambridge, Mass.
- Burkert 1997:** W. Burkert, *Ελληνική Μυθολογία και Τελετουργία. Δομή και Ιστορία* (μετ. Η. Ανδρέαδη), Αθήνα.
- Burn & Higgins 2001:** L. Burn & R. Higgins, *Catalogue of Greek Terracottas in the British Museum*, Τόμος III, London.
- Burr 1934:** D. Burr, *Terracottas from Myrina in the Museum of Fine Arts*, Boston, Vienna.
- Burr Thompson 1952:** D. Burr Thompson, Three centuries of Hellenistic Terracottas, *Hesperia* 21, 116-164.
- Burr Thompson 1954:** D. Burr Thompson, Three Centuries of Hellenistic Terracottas IB and C: The Late Fourth Century B.C., the Hedgehog Well, the Demeter Cistern, *Hesperia* 23, 72-107.
- Burr Thompson 1963:** D. Burr Thompson, *Troy: The Terracotta Figurines of the Hellenistic Period, Troy Supplementary Monograph* 3, Princeton.
- Burr Thompson 1965:** D. Burr Thompson, Three Centuries of Hellenistic Terracottas. V. The Mid Second Century B.C., *Hesperia* 34, 34-71.
- Burr Thompson 1966:** D. Burr Thompson, The Origin of Tanagras, *AJA* 70.1, 51-63.
- Buys & Oakley 1993:** S. Buys, & V. Oakley, *The Conservation and Restoration of Ceramics*, Oxford.

- Cahill 2002:** N. Cahill, *Household and City Organization at Olynthus*, N.Haven/London.
- Camp 1996:** J.McK. Camp II, Excavations in the Athenian Agora: 1994 and 1995, *Hesperia* 65, 231-261.
- Cambitoglou, Papadopoulos & Jones 2001:** A. Cambitoglou, J.K. Papadopoulos & O.T. Jones (επιμ.), *Torone I. The excavations of 1975, 1976, and 1978*, Αθήνα.
- Cantone 2015:** F. Cantone, The "flower woman" figurines from the Foce Sele Hera sanctuary. Ancient coroplastic digital data management, analysis, and sharing, *Archeologia e Calcolatori* 26, 95-114.
- Caranache 1969:** V. Caranache, *Pontus Euxinus. Masken und Tanagra-Figuren aus Werkstätten von Callatis-Mangalia*, Konstanz.
- Carington Smith 2000:** J. Carington Smith, The Spinning and Weaving Implements, στο C. Ridley, K.A. Wardle & C. A. Mould, *Servia I, Anglo - Hellenic rescue excavations 1971-73*, dir. by K. Rhomiopoulou and C. Ridley, BSA Supplementary Vol. 32, Great Britain, 207-263.
- Castaldo 2009:** D. Castaldo, "The Sound of Krotala Maddening Women": Krotala and Percussion Instruments in Ancient Attic Pottery, στο D. Yatromanolakis (επιμ.), *An archaeology of representations: ancient Greek vase-painting and contemporary methodologies*, Athens, 282-297.
- Caubet 2009:** A. Caubet, Les figurines antiques de terre cuite, *Perspective. La revue de l'INHA* 2009-1, 43-56.
- Cavassa κ.ά. 2015:** L. Cavassa, B. Lemaire, G.Chapelin & A. Lacombe, Pompéi. L'atelier de potier de la via dei Sepolcri, 28-30: campagne de fouille 2014, *Chronique des activités archéologiques de l'École française de Rome [Online]* URL: <http://cefr.revues.org/1279>
- Χαριτωνίδης 1935:** X. Χαριτωνίδης, *Απόρρητα έγγραφα Ενός Αθηναίου*, Θεσσαλονίκη.
- Χασάπη-Χριστοδούλου 1991-1992:** E. Χασάπη-Χριστοδούλου, Πήλινα θεατρικά ειδώλια από τη Μακεδονία και τη Θράκη. Πέλλα, Αμφίπολη, Άβδηρα, *Μακεδονικά* 28, 268-324.
- Chase & Zycherman 1981:** W. T. Chase & L.A. Zycherman, Choosing Dental Plasters for Use in the Conservation Workshop, *Journal Of The American Institute For Conservation*, 21.1, 65-67.
- Χατζηδάκης 2003:** Π.Ι. Χατζηδάκης, *Δήλος*, οδηγός του αρχαιολογικού χώρου, Αθήνα.
- Χατζηδάκης 2004:** Π.Ι. Χατζηδάκης, Ειδωλιόμορφα σκεύη από τη Δήλο, στο *ΣΤ' Επισημοτική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική*, Βόλος 17-23.04.2000, Αθήνα, 367-392.
- Χατζηδημητρίου 2005:** A. Χατζηδημητρίου, *Παραστάσεις εργαστηρίων και εμπορίου στην εικονογραφία των αρχαίων και κλασικών χρόνων*, Αθήνα.
- Χατζηδημητρίου 2014:** A. Χατζηδημητρίου, Νεότερα στοιχεία από το κοροπλαστικό εργαστήριο της Καρύστου, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος II, 9-28.
- Χατζηνικολάου 2011:** Κ.Γ. Χατζηνικολάου, *Οι λατρείες των θεών και ηρώων στην Άνω Μακεδονία κατά την αρχαιότητα (Ελίμεια, Εορδαία, Ορεστίδα, Λυγκηστίδα)*, Θεσσαλονίκη.
- Chesterman 1974:** J. Chesterman, *Classical Terracotta Figures*, London.
- Χιδίρογλου 2012:** M. Χιδίρογλου, Πήλινο ειδώλιο αστραγαλίζουσας, στο *Δινήσσσα*, 493-501.
- Χιδίρογλου 2014:** M. Χιδίρογλου, Ειδώλια από την Εύβοια στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Οι ομάδες των θεών και των ηθοποιών, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος II, 29-44.
- Chidiroglou 2015:** M. Chidiroglou, Female figurines of Classical and Hellenistic times from Euboea. An exploration of their votive and funerary uses, στο S. Huysecom-Haxhi & A. Muller (επιμ.), *Figurines grecques en contexte. Présence muette dans le sanctuaire, la tombe et la maison*, Villeneuve d'Ascq, 91-106.
- Chokhadzhiev 1986:** S. Chokhadzhiev, Frühneolithische Keramik aus der prähistorischen Siedlung bei Slatino, Bezirk Kjustendil, *Studia Praehistorica* 8, 185-202.
- Cholakov 2008:** D. Cholakov, A Roman production center for terracottas in Heraclea Sintica (Southeast Bulgaria), *Archaeologia Bulgarica* XII, Sofia.
- Χονδρογιάννη-Μετόκη 1990:** A. Χονδρογιάννη-Μετόκη, Από την έρευνα στην παραποτάμια - παραλίμνια περιοχή του Αλιάκμονα, *ΑΕΜΘ* 4, 104-119.
- Χονδρογιάννη-Μετόκη 1992:** A. Χονδρογιάννη-Μετόκη, Αλιάκμων 1992, Προϊστορικά ανασκαφή στα Κρανίδια, *ΑΕΜΘ* 6, 35-43.
- Χονδρογιάννη-Μετόκη 2009α:** A. Χονδρογιάννη-Μετόκη, *Μη οικιστικές χρήσεις χώρου στους νεολιθικούς οικισμούς. Το παράδειγμα της Τούμπας Κρεμαστής Κοιλιάδας* (αδημ. διδ. διατρ.), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Χονδρογιάννη-Μετόκη 2009β:** A. Χονδρογιάννη-Μετόκη, Αλιάκμων 1985-2005: η αρχαιολογική έρευνα στην περιοχή της τεχνητής λίμνης Πολυφύτου (κοιλιάδα μέσου ρου του Αλιάκμονα), αποτελέσματα και προοπτικές, *ΑΕΜΘ* 20 χρόνια (Επετειακός Τόμος), 449-462.
- Χονδρογιάννη-Μετόκη 2012:** A. Χονδρογιάννη-Μετόκη, Η αρχαιολογική έρευνα στην κοιλιάδα του μέσου ρου του Αλιάκμονα, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, www.archaiologia.gr
- Χονδρογιάννη-Μετόκη 2014:** A. Χονδρογιάννη-Μετόκη, Αρχιτεκτονικές μορφές της Προϊστορίας στην κοιλιάδα του μέσου ρου του Αλιάκμονα, στο *Προϊστορική Μακεδονία* 2014, 337-348.
- Χονδρογιάννη-Μετόκη & Μαγγουρέτσιου 1997:** A. Χονδρογιάννη-Μετόκη & E. Μαγγουρέτσιου, Αλιάκμων 1997. Από την ανασκαφική έρευνα ελληνιστικών λειψάνων στη Θέση Κάτω Μπράβας Βελβεντού, *ΑΕΜΘ* 11, 57-66.
- Χωρέμη-Σπετσιέρη & Ζαρκάδας 2006:** A. Χωρέμη-Σπετσιέρη & A. Ζαρκάδας (επιμ.), *Μουσείο Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελοπούλου. Αρχαία τέχνη*, Αθήνα.
- Χουρμουζιάδης 1973α:** Γ.Χ. Χουρμουζιάδης, *Η ανθρωπόμορφη ειδωλοπλαστική της Νεολιθικής Θεσσαλίας. Προβλήματα κατασκευής, τυπολογίας και ερμηνείας*, Βόλος.
- Χουρμουζιάδης 1973β:** Γ.Χ. Χουρμουζιάδης, Ένα πήλινο ομοίωμα νεολιθικού σπιτιού, *Αρχείον Θεσσαλικών Μελετών* 2, 213-234.
- Χουρμουζιάδης 1994:** Γ.Χ. Χουρμουζιάδης, *Τα νεολιθικά ειδώλια*, Θεσσαλονίκη.
- Χουρμουζιάδης 2002:** Γ.Χ. Χουρμουζιάδης (επιμ.), *Δισπηλιό, 7500 χρόνια μετά*, Θεσσαλονίκη.
- Χριστοδούλου 2011:** Π. Χριστοδούλου, Προτομή Σάραπι σε φτερωτό πόδι, στο Σ. Πιναγόττου & Θ. Στεφανίδου-Τίβερη (επιμ.), *Νάματα. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Δημήτριο Παντερμαλή*, Θεσσαλονίκη, 365-372.
- Chryssanthaki-Nagle 2006:** K. Chryssanthaki-Nagle, Les protomés et les protomés-bustes féminines de Macédoine et de Thrace revisitées: l'exemple des protomés-bustes de la maison A de Tragilos, *RA* 2006/1, 3-31.
- Χρυσσοστόμου 1983:** A. Χρυσσοστόμου, Ο λαξευτός τάφος Δ' της Πέλλας, *Μακεδονικά* 23, 192-220.
- Χρυσσοστόμου 1995:** Π. Χρυσσοστόμου, Ανασκαφή στη ρωμαϊκή και βυζαντινή Πέλλα κατά το 1995, *ΑΕΜΘ* 9, 117-136.
- Χρυσσοστόμου 1996-1997:** A. Χρυσσοστόμου, Στοιχεία καθημερινής ζωής και λαϊκής λατρείας από την Πέλλα των ελληνιστικών χρόνων, *ΑΔ* 51-52, Μελέτες Α', 197-230.
- Χρυσσοστόμου 2000:** Παν. Χρυσσοστόμου, *Η Νεολιθική ειδωλοπλαστική της επαρχίας Γιαννιτσών* (αδημ. διδ. διατρ.), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Χρυσσοστόμου 2012:** Παν. Χρυσσοστόμου, Ο πολιτισμός των τεσσάρων λιμνών. Νέα στοιχεία για τη διαχρονική παρουσία στο Λεκανοπέδιο Αμυνταίου Φλώρινας, *ΑΕΜΘ* 26 (υπό έκδοση).
- Χρυσσοστόμου 2013:** A. Χρυσσοστόμου, *Αρχαία Έδεσσα. Τα νεκροταφεία*, Βόλος.
- Χρυσσοστόμου & Χρυσσοστόμου 2000:** A. Χρυσσοστόμου & Π. Χρυσσοστόμου, Τα νεκροταφεία του Αρχοντικού Γιαννιτσών, *ΑΕΜΘ* 14, 473-489.
- Χρυσσοστόμου & Χρυσσοστόμου 2001:** A. Χρυσσοστόμου & Π. Χρυσσοστόμου, Ανασκαφή στη δυτική νεκρόπολη του Αρχοντικού Πέλλας κατά το 2001, *ΑΕΜΘ* 15, 477-488.
- Χρυσσοστόμου & Χρυσσοστόμου 2002:** A. Χρυσσοστόμου & Π. Χρυσσοστόμου, Ανασκαφή στη δυτική νεκρόπολη του Αρχοντικού Πέλλας κατά το 2002, *ΑΕΜΘ* 16, 465-478.
- Χρυσσοστόμου & Χρυσσοστόμου 2003α:** A. Χρυσσοστόμου & Π. Χρυσσοστόμου, Δυτική νεκρόπολη του Αρχοντικού Πέλλας. Συστάδα τάφων αριστοκρατικής οικογένειας των αρχαίων χρόνων, *ΑΕΜΘ* 17, 505-516.

- Χρυσόστομου & Χρυσόστομου 2003β:** Α. Χρυσόστομου & Π. Χρυσόστομου, Γυναικείες ταφές των αρχαίων χρόνων στη δυτική νεκρόπολη του Αρχοντικού Πέλλας, στο Ε. Τσομπανούδη (επιμ.), *Γνωριμία με τη γη του Αλεξάνδρου, Πρακτικά Επισημοποιημένης Διημερίδας 15-16 Ιουνίου 2002*, Θεσσαλονίκη, 81-99.
- Χρυσόστομου & Χρυσόστομου 2004:** Α. Χρυσόστομου & Π. Χρυσόστομου, Ανασκαφή στη δυτική νεκρόπολη του Αρχοντικού κατά το 2004, *ΑΕΜΘ* 18, 561-571.
- Χρυσόστομου & Χρυσόστομου 2005:** Α. Χρυσόστομου & Π. Χρυσόστομου, Ανασκαφή στη δυτική νεκρόπολη του Αρχοντικού Πέλλας κατά το 2005, *ΑΕΜΘ* 19, 435-447.
- Χρυσόστομου & Χρυσόστομου 2006:** Α. Χρυσόστομου & Π. Χρυσόστομου, Σωστική ανασκαφή στο δυτικό νεκροταφείο του Αρχοντικού Πέλλας κατά το 2006, *ΑΕΜΘ* 20, 703-712.
- Χρυσόστομου & Χρυσόστομου 2007α:** Α. Χρυσόστομου & Π. Χρυσόστομου, Ανασκαφή στο δυτικό νεκροταφείο του Αρχοντικού Πέλλας κατά το 2007: η ταφική συστάδα του πολεμιστή με τη χρυσή μάσκα και άλλες ταφικές συστάδες, *ΑΕΜΘ* 21, 83-90.
- Χρυσόστομου & Χρυσόστομου 2007β:** Α. Χρυσόστομου & Π. Χρυσόστομου, Τάφοι πολεμιστών των αρχαίων χρόνων από τη Δυτική Νεκρόπολη του Αρχοντικού Πέλλας, *Αρχαία Μακεδονία* VII, 113-132.
- Χρυσόστομου & Χρυσόστομου 2008:** Α. Χρυσόστομου & Π. Χρυσόστομου, Σωστική ανασκαφή στο δυτικό νεκροταφείο του αρχαίου οικισμού στο Αρχοντικό Πέλλας κατά το 2008, *ΑΕΜΘ* 22, 119-128.
- Χρυσόστομου & Χρυσόστομου 2009α:** Α. Χρυσόστομου & Π. Χρυσόστομου, Δυτικό νεκροταφείο του αρχαίου οικισμού στο Αρχοντικό Πέλλας: η σωστική ανασκαφική έρευνα του 2009, *ΑΕΜΘ* 22, 195-204.
- Χρυσόστομου & Χρυσόστομου 2009β:** Α. Χρυσόστομου & Π. Χρυσόστομου, Τα νεκροταφεία του αρχαίου οικισμού στο Αρχοντικό Πέλλας, *ΑΕΜΘ 20 χρόνια (Επετειακός Τόμος)*, 477-490.
- Χρυσόστομου & Χρυσόστομου 2010:** Α. Χρυσόστομου & Π. Χρυσόστομου, Αρχοντικό Πέλλας 2010: η σωστική ανασκαφή του δυτικού νεκροταφείου, *ΑΕΜΘ* 24, 169-178.
- Χρυσόστομου & Χρυσόστομου 2012α:** Π. Χρυσόστομου & Α. Χρυσόστομου, Η Δέσποινα του Αρχοντικού, στο Ν. Σταμπολίδης (επιμ.), *Πριγκίπισσες της Μεσογείου στην αυγή της Ιστορίας*, Αθήνα, 367-387.
- Χρυσόστομου & Χρυσόστομου 2012β:** Α. Χρυσόστομου & Π. Χρυσόστομου, Οι χρυσοφόροι Μακεδόνες των αρχαίων χρόνων από το Δυτικό Νεκροταφείο του Αρχοντικού Πέλλας, στο *Θρεπτήρια* 2012, 490-516, 623-625.
- Χρυσόστομου & Χρυσόστομου 2014:** Α. Χρυσόστομου & Π. Χρυσόστομου, Πήλινα και φαγεντιανά πλαστικά αγγεία και ειδώλια αρχαίων χρόνων από το Δυτικό Νεκροταφείο του Αρχοντικού Πέλλας, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος I, 389-404.
- Cianferoni 1992:** G.C. Cianferoni, I reperti metallici, στο A. Romualdi (επιμ.), *Populonia in età ellenistica. I materiali dalle necropoli, Atti del Seminario, Firenze* 30.06.1986, 13-38.
- Cleveland Museum of Art:** <http://www.clevelandart.org>
- Closuit 1978:** L. Closuit, *L'Aphrodite de Cnide: Étude typologique des principales répliques antiques de l'Aphrodite de Cnide de Praxitèle*, Paris.
- Coldstream 1973:** J.N. Coldstream (επιμ.), *Knossos, the sanctuary of Demeter, BSA Suppl.* 8.
- Connor & Jackson 2000:** P. Connor & H. Jackson, *A Catalogue of Greek Vases in the Collection of the University of Melbourne at the Ian Potter Museum of Art, Series I*, vol. 1, Melbourne, 50-51.
- Corinth XII:** G.R. Davidson, *Corinth XII, The Minor Objects*, Princeton, New Jersey, 1952.
- Corinth XV.2:** A.N. Stillwell, *Corinth XV, The potters' quarter: The terracottas*, Princeton, New Jersey, 1952.
- Corinth XVIII.4:** G.S. Merker, *The sanctuary of Demeter and Kore: terracotta figurines of the Classical, Hellenistic, and Roman periods, Corinth XVIII.4*, Princeton, New Jersey 2000.
- Corso 2007:** A. Corso, *The art of Praxiteles: the mature years*, Rome.
- Courby, Chamonard & Dhorme 1915:** F. Courby, J. Chamonard & E. Dhorme, *Corps expéditionnaire d'Orient. Fouilles archéologiques sur l'emplacement de la nécropole d'Éléonte de Thrace*, *BCH* 39, 135-240.
- Craft & Solz 1998:** M.L. Craft & J.A. Solz, Commercial vinyl and acrylic fill materials, *Journal Of The American Institute For Conservation*, 37.1, 23-34.
- Croissant 1983:** F. Croissant, *Les protomés féminines archaïques. Recherches sur les représentations du visage dans la plastique grecque de 550 à 480 av. J.-C.*, *BÉFAR* 250, Athènes-Paris.
- Cronkite 1997:** S.-M. Cronkite, *The sanctuary of Demeter at Mytilene: a diachronic and contextual study (αδημ. διδ. διατριβή)*, University of London.
- Cronyn 1990:** J.M. Cronyn, *The Elements of Archaeological Conservation*, London.
- Cucuteni 1966:** M. Petrescu-Dîmboviya, *Cucuteni*, Bucureșt.
- Cuomo di Caprio 1992:** N. Cuomo di Caprio, *Fornaci et officine da Vasaio Tardo-ellenistiche, Morgantina Studies* III, Princeton, New Jersey.
- Δάφφα-Νικονάδου 1973:** Α. Δάφφα-Νικονάδου, *Θεσσαλικά ιερά Δήμητρος και κοροπλαστικά αναθήματα*, Βόλος.
- D'Ambrosio & Borriello 1990:** A. D'Ambrosio & M. Borriello, *Le terrecotte figurate di Pompei*, Roma.
- Darcque κ.ά. 2007:** P. Darcque, H. Koukoul-Chryssanthaki, D. Malamidou, R. Treuil & Z. Tsirtsoni, Recent researches at the Neolithic settlement of Dikili Tash, Eastern Macedonia, Greece: an overview, στο *Strymon Praehistorikus* 2007, 261-270.
- Darembert & Saglio 1877:** C. Darembert & M.E. Saglio (επιμ.), *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, Paris.
- Dasen 2010:** V. Dasen, Archéologie funéraire et histoire de l'enfance: nouveaux enjeux, nouvelles perspectives, στο A.-M. Guimier-Sorbets & Y. Morizot (επιμ.), *L'enfant et la mort dans l'Antiquité. Nouvelles recherches dans les nécropoles grecques: le signalement des tombes d'enfants*, Actes de la table ronde, Athènes, École française d'Athènes, 29-30.05.2008, Paris, 19-44.
- Dasen 2011:** V. Dasen, De la Grèce à Rome: Des jouets pour grandir?, στο D. Charles & B. Girveau (επιμ.), *Des jouets et des hommes*, κατάλογος έκθεσης, Paris, *Grand Palais, Galeries nationales*, 14.09.2011-23.01.2012, Helsinki, *Helsinki art museum*, 21.02-20.05.2012, Paris, 53-59.
- Dasen 2012:** V. Dasen, Cherchez l'enfant! La question de l'identité à partir du matériel funéraire, στο Hermay & Dubois 2012, 9-22.
- Daux 1959:** G. Daux, Chronique de Fouilles en 1958, Strymé, *BCH* 83, 719-720.
- Daux 1960:** G. Daux, Chronique des fouilles 1959, Thasos, *BCH* 84, 856-868.
- Daux 1961:** G. Daux, Chronique des fouilles 1960. Thasos. Artémision, *BCH* 85, 919-930.
- Davidson 1942:** G.R. Davidson, A Hellenistic Deposit at Corinth, *Hesperia* 11, 105-127.
- Davidson & Burr Thompson 1943:** G.R. Davidson & D. Burr Thompson, *Small Objects from the Pnyx I*, *Hesperia* Suppl. VII, Amsterdam.
- Delcourt 1966:** M. Delcourt, *Hermaphroditea: Recherches sur l'être double promoteur de la fertilité dans le monde classique*, Bruxelles.
- Δεληβορριάς 2012:** Α. Δεληβορριάς, Μια σπάνια κοροπλαστική εκδοχή της χρυσελεφάντινης φειδιακής Αθηνάς, στο *Δινήσσσα*, 481-491.
- Δέλος XXIII:** A. Laumonier, *Les figurines de terre cuite, Exploration Archéologique de Délos XXIII*, Paris, 1956.
- Δεσπίνης, Στεφανίδου-Τιβεριού & Βουτυράς 1997:** Γ. Δεσπίνης, Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού & Ε. Βουτυράς, *Κατάλογος Γλυπτών του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης* I, Θεσσαλονίκη.
- Δεσπίνης 2010:** Γ. Δεσπίνης, *Άρτεμις Βραυρωνία. Λατρευτικά αγάλματα και αναθήματα από τα ιερά της θεάς στη Βραυρώνια και την Ακρόπολη της Αθήνας*, Αθήνα.
- Dewailly 1997:** M. Dewailly, L'Héraion de Fose del Sele: quelques aspects du culte d'Héra à l'époque hellénistique d'après les terres cuites, στο J. de la Genière (επιμ.), *Héra. Images, espaces, cultes*, Naples, 201-210.
- Dewailly 2007:** M. Dewailly, Une collection ta-nagréenne pour Artémis dans le sanctuaire de Claros, στο *Jeammet* 2007, 133-154.

- Die griechische Klassik 2002:** W.-D. Heilmeyer, *Die griechische Klassik - Idee oder Wirklichkeit*: κατάλογος έκθεσης, Berlin (01.03.- 02.06.2002), Bonn (05.07.- 06.10.2002), Mainz.
- Die Thraker 2004:** *Die Thraker: Das goldene Reich des Orpheus*, J. Frings, R. Echt, B. Danailov κ.ά. (επιμ.), κατάλογος έκθεσης, Bonn 23.07.- 28.11.2004, Bonn.
- Diehl 1964:** E. Diehl, *Die Hydria. Formgeschichte und Verwendung im Kult des Altertums*, Mainz am Rhein.
- Δινήσσσα:** Π. Αδάμ-Βελένη & Κ. Τζαναβάρη (επιμ.), *Δινήσσσα. Τιμητικός τόμος για την Κατερίνα Ρωμισπούλου*, Θεσσαλονίκη 2012.
- Dooijes 2007:** R. Dooijes, Keeping alive the history of restoration: nineteenth century repairs on Greek ceramics from the National Museum of Antiquities in Leiden, στο L. Piloni (επιμ.), *ICOM Glass and Ceramics Conservation 2007, Interim meeting of the ICOM-CC Working Group*, Nova Gorica, 103-112.
- Doulgeri-Intzesiloglou 1997:** A. Doulgeri-Intzesiloglou, Un atelier hellénistique de produits céramiques moulés à Phères (Thessalie), στο Muller 1997α, 295-314.
- Δρούγου 1990:** Σ. Δρούγου, Βεργίνα. Το Ιερό της Μητέρας των Θεών, *ΑΕΜΘ* 4, 5-20.
- Δρούγου 1991:** Σ. Δρούγου, Βεργίνα. Το Ιερό της Μητέρας των Θεών, *ΑΕΜΘ* 5, 1-7.
- Δρούγου 1992:** Σ. Δρούγου, Βεργίνα: Το Ιερό Μητέρας των Θεών, *ΑΕΜΘ* 6, 45-49.
- Δρούγου 1993:** Σ. Δρούγου, Βεργίνα 1993. Το Ιερό της Μητέρας των Θεών, *ΑΕΜΘ* 7, 43-47.
- Δρούγου 1994:** Σ. Δρούγου, Βεργίνα 1994. Το Ιερό της Μητέρας των Θεών, *ΑΕΜΘ* 8, 103-107.
- Δρούγου 1996:** Σ. Δρούγου, Βεργίνα 1990-1997. Το Ιερό της Μητέρας των Θεών, *ΑΕΜΘ* 10Α, 41-54.
- Δρούγου 1997:** Σ. Δρούγου, Βεργίνα 1997. Το Μητρώον, *ΑΕΜΘ* 11, 115-120.
- Δρούγου 2005:** Σ. Δρούγου, Βεργίνα. Τα πήλινα αγγεία της Μεγάλης Τούμπας, Αθήναι.
- Δρούγου 2008:** Σ. Δρούγου, Το θέατρο στην αρχαία Μακεδονία, *Φιλολόγος τ. 134*, Θεσσαλονίκη, 586-592
- Δρούγου 2011:** Σ. Δρούγου, "Εν Αφροδίτης σχήματι". Πήλινη γυναικεία κεφαλή της μητρός των Θεών από το Μητρώον των Αιγών, στο Σ. Πινιάτογλου & Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού (επιμ.), *Νάματα. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Δημήτριο Παντερμαλή*, Θεσσαλονίκη, 325-333.
- Drougou 2011:** S. Drougou, Das Metroon von Aigai. Der chthonische Charakter der Göttermutter –archäologische Befunde, στο O. Pilz & M. Vorderstein (επιμ.), *Keraunia. Beiträge zu Mythos, Kult, Heiligtum in der Antike*. Uta Kron zum 65. Geburtstag von Kollegen, Freunden und Schülern, Berlin-Boston 2011, 23-32, πίν. 6-10.
- Δρούγου & Τουράτσογλου 1998:** Σ. Δρούγου & Γ. Τουράτσογλου, *Ελληνιστικοί λαξευτοί τάφοι Βέροιας?*, Αθήναι.
- Ducat 1966:** J. Ducat, *Les vases plastiques rhodiens archaïques en terre cuite*, BÉFAR 209, Paris.
- Dumoulin 1994:** D. Dumoulin, *Antike Schildkröten*, Würzburg.
- Dusenbery 1998:** E.B. Dusenbery, *The Nekropoleis. Samothrace* 11, Princeton, New Jersey.
- Ebbinghaus 2008:** S. Ebbinghaus, Of rams, women, and Orientals: A brief history of attic plastic vases, στο Κ. Lappatin (επιμ.), *Papers on special techniques in Athenian vases. Proceedings of a symposium held in connection with the exhibition "The colors of clay. Special techniques in Athenian vases"*, Getty Villa, 15-17.06.2006, Los Angeles, 145-160.
- Ευσταθίου 2001:** Μ. Ευσταθίου, Το νεκροταφείο της αρχαίας Οίας στη Θήρα, στο Ν.Χ. Σταμπολίδης (επιμ.), *Καύσεις στην εποχή του χαλκού και την πρώιμη εποχή του σιδήρου*, Αθήνα, 301-318.
- Efstratiou 1985:** Ν. Efstratiou, *Agios Petros - A Neolithic site in the Northern Sporades. Aegean relationships during the Neolithic of the 5th millennium BC.*, *BARIntSer* 241, Oxford.
- Ευστρατίου & Καλλιντζή 1994:** Ν. Ευστρατίου & Ν.Καλλιντζή, *Μάκρη. Αρχαιολογικές έρευνες 1988-1993*, Θεσσαλονίκη.
- Ευστρατίου & Καλλιντζή 1996:** Ν. Ευστρατίου & Ν. Καλλιντζή, Αρχαιολογικές έρευνες στη Μάκρη Έβρου. Εκτιμήσεις και προβλήματα, *ΑΕΜΘ* 10Β, 881-916.
- Efstratiou κ.ά. 1998:** Ν. Efstratiou, M.P. Fumanal, C. Ferrer, D. Urem Kotsos, A. Curci, A. Tagliacozzo, G. Stratouli, S.M. Valamoti, M. Ntinou, E. Badal, M. Madella & K. Skourtoupolou, Excavations at the Neolithic settlement of Makri, Thrace, Greece (1988-1996): a preliminary report, *Saguntum (plav)* 31, 11-62.
- Έλληνες και Φοίνικες 2012:** Π. Αδάμ-Βελένη & Ε. Στεφανή (επιμ.), *Έλληνες και Φοίνικες στα σταυροδρόμια της Μεσογείου*, κατάλογος έκθεσης, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Ελληνικός Πολιτισμός, Μακεδονία 1993:** Ι. Βοκοτοπούλου (υπεύθ. έκδ.), *Ελληνικός Πολιτισμός, Μακεδονία, Το Βασίλειο του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, κατάλογος έκθεσης, *Marché Bonsecours, Montreal*, 07.05.- 19.09.1993, Αθήνα.
- Elster 1986:** M.S. Elster, Tripods, Plastic Vessels, and Stands: A Fragmentary Collection of Social Ceramics, στο Renfrew, Gimbutas & Elster 1986, 303-322.
- Elster & Renfrew 2003:** E. S. Elster & C. Renfrew (επιμ.), *Prehistoric Sitagroi: Excavations in Northeast Greece, 1968-1970. Volume 2: The Final Report*. Los Angeles: The Cotsen Institute of Archaeology, University of California, Los Angeles, Monumenta Archaeologica 20.
- Éros Grec 1989:** Ν. Kaltsas & Α. Pasquier (επιμ.), *Éros Grec. Amour des Dieux et des Hommes*, Paris - Athènes.
- Έρωσ 2009:** Ν. Σταμπολίδης & Γ. Τασούλας (επιμ.) *Έρωσ. Από τη Θεογονία του Ησίοδου στην Ύστερη Αρχαιότητα*, κατάλογος έκθεσης, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 10.12.09-05.04.2010, Αθήνα.
- Ηλιοπούλου 2015:** Σ. Ηλιοπούλου, *Αρχαία Ζώνη ΙΙΙα. Το Νεκροταφείο. Ταφικά έθιμα και πρακτικές*, Κομοτηνή.
- Φαρμάκη & Μουστάνταμη υπό έκδοση:** Μ. Φαρμάκη, Χ. Μουστάνταμη, Τέσσερις χοντροκοιλιαράδες από το Βασιλούδι, *ΑΑΑ*, υπό έκδοση.
- Farnoux 2012:** Α. Farnoux, Η στρατιά της Ανατολής και η Αρχαιολογία, στο *Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν* 2012, 82-89.
- Feyel 1935:** Μ. Feyel, Un nouveau fragment du règlement militaire trouve à Amphipolis, *RA* 6, 29-68.
- Feyel 2006:** C.Feyel, *Les artisans dans les sanctuaires grecs aux époques classique et hellénistique*, BÉFAR 318, Athènes.
- Φιλήμονος-Τσοποπού 2014:** Μ. Φιλήμονος-Τσοποπού, Ειδώλια από παιδικές ταφές στη Νίσυρο, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος Ι, 177-190.
- Φίλης 2011:** Κ. Φίλης, *Εμπορικοί αμφορείς από την Άκανθο και το τοπικό εργαστήριο* (αδμ. διδ. διατρ.), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Fischer 1994:** J. Fischer, *Griechisch-römische Terrakotten aus Ägypte: die Sammlungen Sieglin und Schreiber: Dresden, Leipzig, Stuttgart, Tübingen, Tübinger Studien zur Archäologie und Kunstgeschichte* 14, Tübingen.
- Fitta 1998:** M. Fitta, *Spiele und Spielzeug in der Antike. Unterhaltung und Vergnügen im Altertum*, Stuttgart.
- Flashar 1992:** M. Flashar, *Apollon Kitharodos. Statuarische Typen des musischen Apollon*, Köln.
- Φλουρέντζος 1994:** Π. Φλουρέντζος, Η θεά με τα υψωμένα χέρια στην Ευρώπη και στην Ανατολική Μεσόγειο, *Κυπριακή Αρχαιολογία* III, 86-92, πίν. XXIII-XXXI.
- Fol κ.ά. 1989:** A. Fol, R. Katinčarov, J. Lihardus, F. Bertemes & I. Krástev, Bericht über die bulgarischen Ausgrabungen in Drama (1983-1988). Neolithikum - Kupferzeit - Bronzezeit. *BerRGK* 70, 5-127.
- Foley 2003:** H. Foley, Mothers and daughters, στο Neils & Oakley 2003, 112-137.
- Φωτιάδης & Χονδρογιάννη-Μετόκη 1993:** Μ. Φωτιάδης & Α. Χονδρογιάννη-Μετόκη, Κίτρινη Λίμνη: διαχρονική σύνοψη, ραδιοχρονολογήσεις και η ανασκαφή του 1993, *ΑΕΜΘ* 7, 19-31.
- Fotiadis κ.ά. 2000:** Μ. Fotiadis, A. Hondroyanni-Metoki, A. Kalogirou, & Chr. Ziota, Megalio Nisi Galanis (Kitrini Limni Basin) and the Later Neolithic of Northwestern Greece, στο Hiller & Nicolov 2000, 217-228.

- Fraser & Matthews 2005:** P. M. Fraser & E.M. Matthews (επιμ.), *Lexicon of Greek Personal Names IV. Macedonia, Thrace, northern regions of the Black Sea*, Oxford.
- Frey-Asche 1997:** L. Frey-Asche, *Tonfiguren aus dem Altertum: antike Terrakotten im Museum für Kunst und Gewerbe*, Hamburg.
- Freyer-Schauenburg 1974:** B. Freyer-Schauenburg, *Bildwerke der archaischen Zeit und des strengen Stils. Samos XI*, Bonn.
- Friesländer 2001:** E. Friesländer, The mantle dancer in the hellenistic period. Glorification of the himation, *Assaph* 6, 1-30.
- Froning 2014:** H. Froning, Comedy and Parody: Some Reflections on the "Perseus Jug" of the Vlastos Collection, στο Π. Βαλαβάνης & Ε. Μανακίδου (επιμ.), *Έγγραψεν και εποίησεν: μελέτες κεραμικής και εικονογραφίας προς τιμήν του καθηγητή Μιχάλη Τιβέριου*, Θεσσαλονίκη, 303-320.
- Fuchs 1979:** W. Fuchs, *Die Skulptur der Griechen*, München.
- Gabler & Márton 2008:** D. Gabler & A. Márton, Head-pots in the Antiquities Collection, στο A. Czere (επιμ.) *Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts*, 2008/108-109, Budapest, 43-64.
- Gallis 1985:** K. Gallis, A Late Neolithic foundation offering from Thessaly, *Antiquity* 59, 20-24.
- Gallis & Orphanidis 1994:** K. Gallis & L. Orphanidis, Twenty new faces from the Neolithic Society of Thessaly, στο Θεσσαλία. Δεκαπέντε χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1990. Αποτελέσματα και προοπτικές (Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Λυών 17-22 Απριλίου 1990) τόμος Α, Αθήνα, 155-162.
- Gallis & Orphanidis 1996:** K. Gallis & L. Orphanidis, *Figurines of Neolithic Thessaly*, vol. I, Athens.
- Γεωργιάκη & Ζωγράφου 2001:** Π. Γεωργιάκη & Η. Ζωγράφου, Η στρωματογραφία στην ανατολική πτέρυγα, στο Αδάμ-Βελένη 2001β, 65-86.
- Γεωργούδη 1986:** Σ. Γεωργούδη, Νέοι, νέες και ζωικός κόσμος: στοιχεία του αρχαιοελληνικού λόγου για τη νεότητα, *Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συμποσίου, Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, Αθήνα, 15.10.1984, τόμος Α΄, Αθήνα, 219-225.
- Ghiron-Bistagne 1976:** P. Ghiron-Bistagne, *Recherches sur les acteurs dans la Grèce antique*, Paris.
- Γυάλινος Κόσμος 2010:** Π. Αδάμ-Βελένη (επιμ.), *Γυάλινος Κόσμος*, κατάλογος έκθεσης, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, 20.09.2009 - 31.12.2010, Θεσσαλονίκη.
- Γιαννικουρή 2014:** Α. Γιαννικουρή (επιμ.), *Κορπλαστική και μικροτεχνία στον αιγαιακό χώρο από τους γεωμετρικούς χρόνους έως τη ρωμαϊκή περίοδο, Διεθνές Συνέδριο στη Μνήμη της Ηούς Ζερβουδάκη, Ρόδος, 26-29/11/2009*, τόμος I-II, Αθήνα.
- Γιάννου 2011:** Τ. Γιάννου, Θεάματα ακροάματα στη Μακεδονία, στο Δ.Β. Γραμμένος (επιμ.), *Στη Μακεδονία Από τον 7^ο αι. π.Χ. ως την ύστερη αρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη, 525-580.
- Gimbutas 1976:** M. Gimbutas, *Neolithic Macedonia, As reflected by Excavation at Anza, Southeast Yugoslavia*, Monumenta Archaeologica 1, Los Angeles.
- Gimbutas 1980:** M. Gimbutas, The Temples of Old Europe, *Archaeology* 33.6, 41-50.
- Gimbutas 1982:** M. Gimbutas, *The Goddesses and Gods of Old Europe. Myths and Cult Images*, London.
- Gimbutas 1986:** M. Gimbutas, Mythical Imagery of Sitagroi Society, στο Renfrew, Gimbutas & Elster 1986, 225-289.
- Gimbutas 1989α:** M. Gimbutas, *The Language of Goddess: unearthing the hidden symbols of western civilization*, San Francisco.
- Gimbutas 1989β:** M. Gimbutas, Figurines and cult equipment: Their role in the reconstruction of Neolithic Religion, στο M. Gimbutas, S. Winn & D. Shimabuku, *Achilleion. A Neolithic settlement in Thessaly, Greece, 6400-5600 BC*, Monumenta Archaeologica 14, Los Angeles, 171-250.
- Gimbutas 1999:** M. Gimbutas, *The Living Goddesses*, edited and supplemented by M.R. Dexter, Berkeley.
- Γιούρη 1970:** Ε. Γιούρη, *ΑΔ 25, Β2 Χρονικά*, 393-395.
- Γώγος & Πετράκου 2012:** Σ. Γώγος & Κ. Πετράκου, *Λεξικό του αρχαίου θεάτρου. Όροι - έννοιες - πρόσωπα*, Αθήνα.
- Goldman 1950:** H. Goldman (επιμ.), *Excavations at Gozlu Kule, Tarsus. The Hellenistic and Roman Periods*, Princeton.
- Goldman & Jones 1942:** H. Goldman & F. Jones, Terracottas from the Necropolis of Halae, *Hesperia* 11, 365-421.
- Gonzenbach 1986:** V. von Gonzenbach, *Die römischen Terrakotten in der Schweiz*, Band B, Bern.
- Γουλάκη-Βουτυρά 2011:** Α. Γουλάκη-Βουτυρά, Μουσική και μουσικά όργανα, στο Δ.Β. Γραμμένος (επιμ.), *Στη Μακεδονία. Από τον 7^ο αι. π.Χ. ως την ύστερη αρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη, 581-587.
- Grabow 2015:** E. Grabow, *Der Hahn-Haus tier oder Dämon? Studien zu griechischen Vasenbildern, Boreas*, Beiheft 11, Münster.
- Graepler 1997:** D. Graepler, *Tonfiguren im Grab. Fundkontexte hellenistischer Terrakotten aus der Nekropole von Tarent*, München.
- Graepler 2003:** D. Graepler, Des Tanagréennes en offrandes funéraires: l'exemple de Tarente στο *Tanagra* 2003, 277-280.
- Graf 2004:** F. Graf, Gottesnähe und Schadenzauber. Die Magie in der griechisch-römischen Antike, Η μαγεία στην ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα. Πλησιάζοντας τους θεούς και βλέποντας τους ανθρώπους, (απόδοση στα ελληνικά, Γ. Μυλωνόπουλος, επιμ. Α. Χανιώτης), Ηράκλειο.
- Graillet 1912:** H. Graillet, *La culte de Cybèle, mère des dieux, à Rome et dans l'Empire romain*, Paris.
- Γραμμένος 1991:** Δ. Γραμμένος, *Νεολιθικές έρευνες στην κεντρική και ανατολική Μακεδονία*, Αθήνα.
- Γραμμένος 1997:** Δ. Γραμμένος, *Νεολιθική Μακεδονία*, Αθήνα.
- Γραμμένος 2004:** Δ. Γραμμένος, *Το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης*, Αθήνα.
- Γραμμένος 2011:** Δ.Β. Γραμμένος (επιμ.), *Στη Μακεδονία. Από τον 7^ο αιώνα ως την ύστερη αρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη.
- Γραμμένος κ.ά. 1989-1990:** Δ. Γραμμένος, Μ. Παππά, Ντ. Ούρεμ-Κώτσος, Κ. Σκουρτοπούλου, Ε. Γιαννούλη & Μπ. Τσιγαρίδα, Ανασκαφή νεολιθικού οικισμού Θέρμης. Ανασκαφική περίοδος 1987, *Μακεδονικά* 27, 223-288.
- Γραμμένος & Τιβέριος 1984:** Δ. Γραμμένος & Μ. Τιβέριος, Ανασκαφή ενός νεκροταφείου στην αρχαία Άργιλο, *ΑΔ 39, Μελέτες Α*, 1-47.
- Γραμμένος & Κώτσος 2002:** Δ. Γραμμένος & Σ. Κώτσος, *Σωστικές Ανασκαφές στο Νεολιθικό Οικισμό Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη.
- Γραμμένος & Κώτσος 2004:** Δ. Γραμμένος & Σ. Κώτσος, *Σωστικές Ανασκαφές στο Νεολιθικό Οικισμό Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης*, Μέρος II (1998-2003), Θεσσαλονίκη.
- Grandjean 1988:** Y. Grandjean, *Recherches sur l'habitat thasien à l'époque grecque*, *Études Thasiennes* 12, Paris.
- Green 2014:** J.R. Green, Regional Theatre in the Fourth Century. The Evidence of Comic Figurines of Boeotia, Corinth and Cyprus, στο E. Csapo κ.ά. (επιμ.), *Greek Theatre in the Fourth Century B.C.*, Berlin-Boston, 333-369.
- Grimal 1991:** P. Grimal, *Λεξικό της Ελληνικής και Ρωμαϊκής Μυθολογίας* (μετ. Β. Άτσαλος), Θεσσαλονίκη.
- Hadzisteliou-Price 1969:** Th. Hadzisteliou-Price, The Type of the Crouching child and the Temple Boys, *BSA* 64, 95-111.
- Hadzisteliou-Price 1971:** Th. Chadzisteliou-Price, Double and multiple representations in Greek art and religious thought, *JHS* 91, 48-69.
- Hadzisteliou-Price 1978:** Th. Hadzisteliou-Price, *Kourotrophos. Cults and Representations of the Greek Nursing Deities*, Leiden.
- Hamdorf 1996:** F.W. Hamdorf (επιμ.), *Hauch des Prometheus. Meisterwerke in Ton*, München.
- Hamdorf & Leitmeir 2014:** W. Hamdorf & F. Leitmeir, *Die figürlichen Terrakotten der staatlichen Antikensammlungen München*, München.
- Hampe & Winter 1962:** R. Hampe & A. Winter, *Bei Töpfern und Töpferinnen in Kreta, Messenien und Zypern*, Mainz.
- Hampe & Winter 1965:** R. Hampe & A. Winter, *Bei Töpfern und Töpferinnen in Süditalien, Sizilien und Griechenland*, Mainz.
- Hansen 2007:** S. Hansen, *Bilder vom Menschen der Steinzeit. Untersuchungen zur anthropomorphen Plastik der Jungsteinzeit und Kupferzeit in Südosteuropa*, I-II, Berlin.

- Harris 1998:** P. Harris, Mimesis, Imagination and Role-play, στο C. Renfrew, Ch. Scarre (επιμ.) *Cognition and Material Culture. The Archaeology of Symbolic Storage*, Cambridge, 61-63.
- Harrison 1991:** J. E. Harrison, *Prolegomena to the Study of Greek Religion*, Princeton [1903].
- Hasaki 2002:** E. Hasaki, *Ceramic Kilns in Ancient Greece: Technology and Organization of Ceramic Workshops* (PhD University of Cincinnati), Ann Arbor.
- Hasselin-Rous, Işik & Kongaz 2015:** I. Hasselin Rous, M.E. Caldiran Işik & G. Kongaz, *Musées archéologiques d'Istanbul. Catalogue des figurines en terre cuite grecques et romaines de Smyrne, Varia Anatolica XXIX*, Paris.
- Hasselin-Rous 2016:** I. Hasselin-Rous, Les échos de types statuaires à travers la coroplathie smyrniote, στο Muller & Lafli 2016, 337-354.
- Hatzopoulos 1994:** M. Hatzopoulos, *Cultes et rites de passage en Macédoine*, Αθήνα.
- Χατζόπουλος 2002:** Μ. Χατζόπουλος, Λατρείες της Μακεδονίας: Τελετές μεταβάσεως και μυήσεις, στο Α Αβραγιανού (επιμ.), *Λατρείες στην 'Περιφέρεια' του Ελληνικού κόσμου*, Αθήνα.
- Hatzopoulos & Stefani υπό έκδοση:** M.B. Hatzopoulos & E. Stefani, *New Discoveries from the Sanctuary of the Mother of Gods Autochthonous at Leukopetra (Macedonia)*, Athens, υπό έκδοση.
- Havelock 1995:** C. M. Havelock, *The Aphrodite of Knidos and Her Successors: A Historical Review of the Female Nude in Greek Art*, Michigan.
- Heidebröck-Soldner 2004:** E. Heidebröck-Soldner, *Die Traube auf hellenistischen und kaiserzeitlichen Grabdenkmälern: Untersuchungen zur Ikonographie und Bedeutungsgeschichte eines Attributs und verwandter Motive*, Hamburg.
- Heldring 1981:** B. Heldring, Sicilian Plastic Vases, *Archaeologia Traiectina XV*.
- Hellström 1987:** P. Hellström, *Paradeisos. A Late Neolithic Settlement in Aegean Thrace, Medelhavsmuseet-Memoir 7*, Stockholm.
- Hermay & Dubois 2012:** A. Hermay & C. Dubois (επιμ.), *L'enfant et la mort dans l'Antiquité III. Le matériel associé aux tombes d'enfants*. Actes de la table-ronde, Maison Méditerranéenne des Sciences de l'Homme (MMSH) d'Aix-en-Provence, 20-22.01. 2011, Arles.
- Heurtley 1939:** W.A. Heurtley, *Prehistoric Macedonia*, Cambridge.
- Heuzey 1883:** L. Heuzey, *Les figurines antiques de terre cuite du Musée du Louvre*, Paris.
- Higgins 1954:** R.A. Higgins, *Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities, British Museum, Vol. I: Greek: 730-330 B.C.*, London.
- Higgins 1959:** R.A. Higgins, *Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities, British Museum Vol.II*, London.
- Higgins 1967:** R.A. Higgins, *Greek Terracottas*, London.
- Higgins 1986:** R.A. Higgins, *Tanagra and the Figurines*, Princeton-London.
- Hiller & Nicolov 2000:** St. Hiller & V. Nicolov (επιμ.), *KARANOVO III, Beitrage zum Neolithikum in Sudosteuropa*, Wien.
- Himmelmann 1994:** N. Himmelmann, *Realistische Themen in der griechischen Kunst der archaischen und klassischen Zeit, Jdl Erg. 28*, Berlin - New York.
- Hinz 1998:** V. Hinz, *Der Kult von Demeter und Kore auf Sizilien und in der Magna Grecia, Palilia 4*, Wiesbaden.
- Höckmann 1968:** O. Höckmann, *Die Menschengestaltige Figuralplastik der Südosteuropäischen Jungsteinzeit und Steinkupferzeit*, Hildesheim.
- Hodges 1987:** H.W.M. Hodges, The conservation treatment of ceramics in the field, στο M. A. Corzo & H. Hodges (επιμ.) *In Situ Archaeological Conservation: Proceedings of meetings, Mexico, 6-13.04.1986*, Los Angeles, 144-149.
- Hornung-Bertemes, Kassab Tezgör & Muller 1998:** K. Hornung-Bertemes, D. Kassab Tezgör & A. Muller, Fabrication des moules, diffusion des produits moulés. À propos d'une "figurine-patrice" du Musée de Volos, *BCH 122*, 91-107.
- Hughes 1999:** F. Hughes, *Children, Play and Development*², Boston.
- Hugot, Huysecom-Haxhi & Muller 2016:** Ch. Hugot, S. Huysecom-Haxhi & A. Muller, Les terres cuites grecques: Pourquoi ? Pourquoi ? Comment ? , *Les Carnets de l'ACoSt 15* [Online] URL: <http://acost.revues.org/970>
- Huguenot 2008:** C. Huguenot, Les «erotes» volants et le rôle de l'image coroplastique funéraire dans la transmission du message religieux, στο S. Estienne, D. Jaillard & N. Lubtchansky κ.ά. (επιμ.), *Image et Religion dans l'antiquité gréco-romaine*, Actes du Colloque de Rome, 11-13.12.2003, Naples, 254-268.
- Huguenot 2012:** C. Huguenot, Production et commerce dans la cité hellénistique d'Érétrie, στο A. Esposito & G. Sanidas (επιμ.), *"Quartiers" artisanaux en Grèce ancienne: Une perspective méditerranéenne*, Villeneuve d'Ascq, 175-199.
- Huysecom 1997:** S. Huysecom, La Dame au polos thasienne: établissement d'une série, στο Muller 1997α, 155-179.
- Huysecom 2000:** S. Huysecom, Un kouros en terre cuite d'origine ionienne à Thasos. Production et diffusion d'une série, στο Blondé & Muller 2000, 107-126.
- Huysecom 2003:** S.Huysecom, Terres cuites animales dans les nécropoles grecques archaïques et classiques du bassin méditerranéen, στο B. Gratién, A. Muller & D. Parayre (επιμ.), *Figurines animales des mondes anciens (Colloque, Lille, juin 2002)*, *Anthropozoologica 38*, 91-103.
- Huysecom-Haxhi 2007:** S. Huysecom-Haxhi, Χελώνες, Σιληνοί και ένας βάτραχος. Μη ανθρωπόμορφα αρχαϊκά ειδώλια του Αρτεμίου της Θάσου, *AEMΘ 21*, 409-415.
- Huysecom-Haxhi 2009:** S. Huysecom-Haxhi, *Les figurines en terre cuite de l'Artémision de Thasos. Artisanat et piété populaire à l'époque de l'archaïsme mûr et récent*, *Études Thasiennes 21*, Athènes-Paris.
- Huysecom-Haxhi 2013:** S. Huysecom-Haxhi, Les terres cuites animales dans la Grèce ancienne. Contextes et interprétation, στο V. Dasen, U. Schädler (επιμ.), *Jeux et jouets dans l'Antiquité, Archéothéma 31*, 24-25.
- Huysecom-Haxhi 2015:** S. Huysecom-Haxhi, Du coq au canthare. Images de l'initiation masculine dans la coroplathie béotienne à l'époque classique, στο S. Huysecom-Haxhi & A. Muller (επιμ.), *Figurines grecques en contexte: Présence muette dans le sanctuaire, la tombe et la maison*, Villeneuve d'Ascq, 71-89.
- Huysecom-Haxhi & Muller 2007:** S. Huysecom-Haxhi & A. Muller, Déesses et/ou mortelles dans la plastique de terre cuite. Réponses actuelles à une question ancienne, *Pallas 75*, 231-247.
- Huysecom-Haxhi & Muller 2015:** S. Huysecom-Haxhi & A. Muller, Figurines en contexte, de l'identification à la fonction: vers une archéologie de la religion, στο S. Huysecom-Haxhi & A. Muller (επιμ.), *Figurines grecques en contexte. Présence muette dans le sanctuaire, la tombe et la maison*, Villeneuve d'Ascq, 421-438.
- Huysecom-Haxhi, Papaikononou & Papadopoulos 2012:** S. Huysecom-Haxhi, I.D. Papaikononou & S. Papadopoulos, Les figurines en terre cuite dans les sépultures d'enfants en Grèce ancienne: le cas des jeunes filles nues assises, στο Hermay & Dubois 2012, 343-366.
- ICOM 2006:** International Council of Museums, Code of ethics for museums, Paris.
- Işik 2000:** F. Işik, Die Stilentwicklung der ionischen Vogelkoren aus Ton, στο F. Krinzinger (επιμ.), *Die Ägäis und das Westliche Mittelmeer*, Akten des Symposions, *Archäologische Forschungen 4*, Wien, 329-341.
- Iorio 2015:** V. Iorio, Statuette di gladiatori in terracotta da Pom i, στο Muller & Lafli 2015, 94-105.
- Jackson 2006:** M. Jackson, *Hellenistic gold Eros jewellery. Technique, style and chronology*, *BAR IntSer 1510*.
- Jacquemin 1982:** A. Jacquemin, Thasos, 3. Artémision: secteur occidental, *BCH 106.2*, 660-669.
- Jarosch 1994:** V. Jarosch, *Samische Tonfiguren des 10. bis 7. Jahrhunderts v. Chr. aus dem Heraion von Samos*, Samos 18, Bonn.
- Jeammet 2003:** V. Jeammet, La naissance des Tanagréennes. Athènes au IVe siècle avant J.-C., στο *Tanagra 2003*, 120-129.

- Jeammet 2007:** V. Jeammet (επιμ.), *Tanagras. De l'objet de collection à l'objet archéologique*. Actes du colloque organisé par le musée du Louvre à la Bibliothèque nationale de France le 22 novembre 2003, Paris.
- Jeammet 2010:** V. Jeammet, The origin of the Tanagras: Fourth century B.C. Athens, στο *Tanagras* 2010, 62-69.
- Jeammet 2014:** V. Jeammet, Sculpture en miniature. Polychromy on Hellenistic Terracotta Statuettes in the Louvre Museum's Collection, στο J. Stubbe Østergaard & A.-M. Nielsen (επιμ.), *Transformations. Classical Sculpture in Colour*, Ny Carlsberg Glyptotek, 209-221.
- Johansen 1994:** F. Johansen, *Catalogue, Greece in the Archaic Period*, Ny Carlsberg Glyptotek, Copenhagen.
- Kacharava & Kvirkvelia 2009:** D. Kacharava & G. Kvirkvelia, *Από τη χώρα του χρυσόμαλλου δέρατος. Θησαυροί της αρχαίας Κολχίδας, Η αμπελοργία και ο Διόνυσος στο ελληνιστικό Βάνι*, Αθήνα.
- Kaimaris, Hourmouziadis & Patias 2011:** D. Kaimaris, G. Hourmouziadis & P. Patias, 3D Scanning and Digital Processing Used in the Study of a Neolithic Figurine, *Applied Geomatics* 3, 153-157. doi:10.1007/s12518-011-0055-z.
- Κακαμανούδης 2012:** Α. Κακαμανούδης, *Τεχνικές ζωγραφικής στην αρχαία Ελλάδα* (αδημ. μεταπτ. εργ.), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Καλάβρια & Μπόλη 2001:** Β. Καλάβρια & Αικ. Μπόλη, Η στρωματογραφία στην ανατολική πτέρυγα, στο Αδάμ-Βελένη 2001β, 39-64.
- Καλίνδοια 2008:** Π. Αδάμ-Βελένη (επιμ.), *Τα Καλίνδοια. Μια αρχαία πόλη στη Μακεδονία*, κατάλογος έκθεσης, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, Φεβρουάριος 2008 - Φεβρουάριος 2009, Θεσσαλονίκη.
- Kallini 2013:** Ch. Kallini, The cult of the Mother of the Gods (Cybele) at Aegae (modern Vergina), Northern Greece, στο V. Sîrbu & R. Ştefănescu (επιμ.), *Necropolises, Cult places, Religion, Mythology, Proceedings of the 12th International Congress of Thracology*, Targoviste, 10-14.09.2013, τόμος II, Βραşov, 213-218.
- Καλλιντζή 1990:** Ντ. Καλλιντζή, Ανασκαφή ταφικού τύμβου στα Άβδηρα, *AEMΘ* 4, 561-571.
- Καλλιντζή 2003:** Κ. Καλλιντζή, Αλάβαστρα από το νεκροταφείο των αρχαίων Αβδήρων, *Περί Θράκης* 3, Ξάνθη, 11-42.
- Kallintzi 2004:** K. Kallintzi, Abdera: Organization and Utilisation of the Area *Extra Muros*, στο A. Moustaka, E. Skarlatidou, M.-C. Tzannes & Y. Ersoy (επιμ.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdera, 20-21/10/2001*, Thessaloniki, 271-289.
- Kallintzi 2006:** K. Kallintzi, Les nécropoles d'Abdère. Organisation de l'espace et rites funéraires, στο A.-M. Guimier-Sorbets, M.B. Hatzopoulos & Y. Morizot (επιμ.), *Rois, cités, nécropoles: institutions, rites et monuments en Macédoine, Actes des colloques de Nanterre (Décembre 2002) et d'Athènes (Janvier 2004)*, Αθήνα, 143-153.
- Καλλιντζή & Ευστρατίου 1991:** Ντ. Καλλιντζή & Ν. Ευστρατίου, Ανασκαφή στη Μάκρη Έβρου, *AEMΘ* 2, 499-510.
- Kallintzi & Papaikononou 2006:** K. Kallintzi & I.-D. Papaikononou, A Methodical Approach to Funeral Goods, στο C.C. Mattusch, A.A. Donohue & A. Brauer (επιμ.), *Common Ground: Archaeology, Art, Science, and Humanities, Proceedings of the XVI International Congress of Classical Archaeology*, Boston, 23-26.08.2003, Oxford - USA, 480-484.
- Καλτσάς 1998 :** Ν. Καλτσάς, *Άκανθος Ι. Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979*, Αθήνα.
- Καλτσάς & Δεσπίνης 2007:** Ν. Καλτσάς & Γ. Δεσπίνης (επιμ.), *Πραξιτέλης*, κατάλογος έκθεσης, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, 26.07-31.10.2007, Αθήνα.
- Καλτσάς & Shapiro 2008:** Ν. Καλτσάς & Α. Shapiro (επιμ.), *Γυναϊκών λατρείες. Τελετουργίες και καθημερινότητα στην κλασική Αθήνα*, Αθήνα.
- Καραδήμα 2015:** Χ. Καραδήμα, *Το θέατρο και το Ιερό του Διονύσου στη Μαρώνεια*, Κομοτηνή.
- Καραδήμα & Κουτσουμανής 1992:** Χ. Καραδήμα & Μ. Κουτσουμανής, Αρχαιολογικές εργασίες Σαμοθράκης 1992, *AEMΘ* 6, 677-683.
- Καραδήμα & Κοκκοτάκη 1993:** Χ. Καραδήμα & Ν. Κοκκοτάκη, Αρχαιολογικές εργασίες στη Μαρώνεια κατά το 1993, *AEMΘ* 7, 637-646.
- Karageorghis 1989:** V. Karageorghis, Two votive iynx-wheels from Cyprus, στο R. Etienne, M.-Th. Le Dinahet & M. Yon (επιμ.), *Architecture et poésie dans le monde grec. Hommage à Georges Roux (Collection de la Maison de l'Orient méditerranéen. Série archéologique* 19), Lyon, 263-265.
- Karaghiorga 1969:** T. Karaghiorga, Die Göttin auf dem Kamel, *AM* 84, 87-102.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1985:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Ο μακεδονικός τάφος στη Σπηλιά Εορδαίας, *ΑΔ* 40, Μελέτες Α', 242-280.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1986:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Προϊστορικοί οικισμοί Κίτρινης Λίμνης (Σαριγκιόλ) Κοζάνης, στο *Αμνός*, 391-416.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1987:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Ο μακεδονικός τάφος Σπηλιάς Εορδαίας, *AEMΘ* 1, 23-36.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1989:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Από την ανασκαφική έρευνα στην Αιανή, 1989, *AEMΘ* 3, 45-57.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1990:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Ανασκαφή Αιανής 1990, *AEMΘ* 4, 75-92.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1993:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *Κοζάνη, πόλη Ελιμιάτιδος*, Αρχαιολογικός Οδηγός, Θεσσαλονίκη.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1998:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Ξηρολίμνη Κοζάνης 1998, *AEMΘ* 12, 465-480.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2000:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Νομός Κοζάνης 2000. Ανασκαφές εν οδοίς και παροδίως, *AEMΘ* 14, 607-640.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2005α:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Αιανή και Σπηλιά 2005, *AEMΘ* 19, 494-509.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2005β:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Μαυροπηγή 2005: Λιγνιτωρυχεία και αρχαιότητες, *AEMΘ* 19, 511-539.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2006:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Νομός Κοζάνης 2006: Πολύμυλος, Κλείτος, Περδίκκας, Μικρόκαστρο, Αλιάκμων, *AEMΘ* 20, 847-874.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2007:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Γρεβενά 2007. Πριόνια και Φράγμα Ιλαρίωνα, *AEMΘ* 21, 23-36.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2008:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *Αιανή, Αρχαιολογικοί Χώροι και Μουσείο. Αρχαιολογικός Οδηγός*, Αιανή.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2009α:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Αιανή και Νομός Κοζάνης: Δέκα χρόνια έρευνας, *AEMΘ* 20 χρόνια (Επετειακός Τόμος) 105-126.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2009β:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Από την έρευνα στο Φράγμα Ιλαρίωνα (Αλιάκμων): η ανασκαφή στις θέσεις Κτιο και Παναγιά Διπόρου Γρεβενών, *AEAM* 1, 75-108.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2009γ:** Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2009. Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Αιανή 2008-2009: η νεότερη έρευνα στη βασιλική νεκρόπολη, *AEMΘ* 23, 63-73.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2010:** Α. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Από το ανασκαφικό έργο της Λ' ΕΠΚΑ κατά το 2010, *AEMΘ* 24, 17-38.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2011α:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Αιανή, Βασιλική Νεκρόπολη: η έρευνα σε 'μυκηναϊκές', αρχαϊκές, κλασικές, ελληνιστικές ταφές, *AEAM* 2, 84-153.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2011β:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Από το ανασκαφικό έργο της Λ' ΕΠΚΑ κατά το 2011, *AEMΘ* 25, 37-60.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2014α:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Περί προϊστορικών θέσεων στη Δυτική Μακεδονία: Νομοί Κοζάνης και Γρεβενών, στο *Προϊστορική Μακεδονία* 2014, 233-250.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2014β:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Μαρτυρίες αμπελοργίας, οινοποίησης και οινοποίησης στους Νομούς Κοζάνης και Γρεβενών, στο Γ. Πίκουλας (επιμ.), *Οίνον Ιστορώ Χ, Βελβεντό το οινοφόρο*, Πρακτικά Συμποσίου: Βελβεντός, Κτήμα Βογιατζή, 19 Οκτωβρίου 2013, Αθήνα, 47-75.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη υπό έκδοση:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Aiani: The monumental tombs of the Royal Necropolis in *Greek Monumental Tombs*, colloquium, Freie Universität Berlin Institut für Klassische Archäologie, 10-11.02.2012, υπό έκδοση.

- Καραμήτρου-Μεντεσιδη & Κεφαλίδου 1996:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσιδη, & Ε. Κεφαλίδου, Τοπικά εργαστήρια αρχαϊκής και κλασικής κεραμικής από την Αιανή και το Νομό Κοζάνης, VI τόμος 1, 537-562.
- Καραμήτρου-Μεντεσιδη & Βατάλη 1999:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσιδη & Μ. Βατάλη, Πολύμυλος Κοζάνης 1999, *AEMΘ* 13, 369-398.
- Καραμήτρου-Μεντεσιδη & Λόκανα 2009:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσιδη & Χ. Λόκανα, Η ανασκαφή στη θέση Κρουσπηγάδο Αλιάκμονα, *AEAM* 1, 301-327.
- Καραμήτρου-Μεντεσιδη & Θεοδώρου 2009:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσιδη & Δ. Θεοδώρου, Από την έρευνα στο Φράγμα Ιλαρίωνα (Αλιάκμων): η ανασκαφή στον Λογκά Ελάτης, *AEMΘ* 23, 53-62.
- Καραμήτρου-Μεντεσιδη, Αναγνωστοπούλου & Λόκανα 2010:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσιδη, Χ. Λόκανα, & Κ. Αναγνωστοπούλου, Δύο θέσεις της αρχαιότερης και μέσης νεολιθικής στην Ποντοκώμη και Μαυροπηγή Εορδαίας, *AEMΘ* 24, 39-52.
- Karamitrou-Mentessidi, Anagnostopoulou & Lokana 2011:** G. Karamitrou-Mentessidi, K. Anagnostopoulou & Ch. Lokana, Zwei Fundorte Früh- und Mittelneolithikums bei Pontokomi und Mavropigi in Eorðiaia, *AEAM* 2, 33-56.
- Karamitrou-Mentessidi & Theodorou 2011:** G. Karamitrou-Mentessidi & D. Theodorou, From The research at the Ilarion Dam (Aliakmon): The Excavation at Megas Ais-Giorgis and Agios Konstantinos near Dimitra, Grevena, *AEAM* 2, 173-203.
- Karamitrou-Mentessidi κ.ά. 2015:** G. Karamitrou-Mentessidi, N. Efstratiou, M. Kaczanowska & J. Kozłowski, Early Neolithic Settlement of Mavropigi in Western Greek Macedonia, *Eurasian Prehistory* 12 (1-2), 47-116.
- Καραπάνου 2014:** Σ. Καραπάνου, Πήλινα ειδώλια από την πόλη της ελληνοιστικής Φαρσάλου, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος I, 419-434.
- Καρδάρη 1988:** Χρ. Καρδάρη, Αφροδίτη Ερυκίνη, Αθήναι.
- Karkanias & Efstratiou 2009:** P. Karkanias & N. Efstratiou, Floor sequences in Neolithic Makri, Greece: micromorphology reveals cycles of renovation, *Antiquity*, 83(322), 955-967.
- Karoglou 2016:** K. Karoglou, The Collection of Greek Terracotta Figurines at the Metropolitan Museum of Arts, *Les Carnets de l'Acost 14* [Online] URL: <http://acost.revues.org/798>
- Kasapoğlu 2012:** H. Kasapoğlu, Heykelcik ve figürinler, στο C. Başaran (επιμ.), *Antik Troas'in parlayan kenti. Parion 1997-2009 yılları. Yüzey Araştırmaları, Kazı ve Restorasyon Çalışmaları*, Istanbul, 177-192.
- Kassab 1988:** D. Kassab, *Statuettes en terre cuite de Myrina: corpus des signatures, monogrammes, lettres et signes*, Paris.
- Kassab Tezgör 2003:** D. Kassab Tezgör, Myrina et Alexandrie, στο *Tanagra* 2003, 242-247.
- Kassab Tezgör 2007:** D. Kassab Tezgör, *Tanagrées d'Alexandrie. Figurines de terre cuite hellénistiques des nécropoles orientales. Musée gréco-romain d'Alexandrie, Études alexandrines* 13, Le Caire.
- Kassab Tezgör & Abd al Fattah 1997:** D. Kassab Tezgör & A. Abd el Fattah, La diffusion des Tanagrées à l'époque hellénistique. À propos de quelques moules alexandrines, στο Muller 1997a, 353-374.
- Kassel & Austin 1984:** R. Kassel & C. Austin, *Poetae Comici Graeci*, τόμος III.2: *Aristophanes. Testimonia et fragmenta*, Berlin/New York.
- Kater-Sibbes & Vermaseren 1975:** G.J.F. Kater-Sibbes & M.J.Vermaseren, *Apis II. Monuments from Outside Egypt*, EPRO 48, Leyden.
- Kathariou 2006:** K. Kathariou, Cocks and Cockfights on Cock Lekythoi, *NumAntCl* XXXV, 105-122.
- Καζακίδη 2015:** Ν. Καζακίδη, *Εικόνες εν γυμνάσιω. Έργα γλυπτικής στο ελληνοιστικό γυμνάσιο. Ηπειρωτική Ελλάδα και νησιά του Αιγαίου*, Θεσσαλονίκη.
- Κεχαγιάς 2014:** Δ. Κεχαγιάς, Πήλινα ειδώλια Σειρήνων από την περιοχή του Αιγαίου: μιξογενή πλάσματα εξ Ανατολής, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος II, 195-206.
- Κεφαλίδου 1996:** Ε. Κεφαλίδου, *Νικητής. Εικονογραφική μελέτη του αρχαίου ελληνικού αθλητισμού*, Θεσσαλονίκη.
- Κεφαλίδου 1998:** Ε. Κεφαλίδου, Αττικός μελανόμορφος αμφορέας από την Αιανή στο Μ. Ακαμάτη-Λιλιμπάκη & Κ. Τζαναβάρη (επιμ.) *Μνείας Χάριν, Τόμος στη Μνήμη Μαίρης Σιγανίδου*, Θεσσαλονίκη, 115-125.
- Κεφαλίδου 2001:** Ε. Κεφαλίδου, Late archaic polychrome pottery from Aiani, *Hesperia* 70, 183-219.
- Κεφαλίδου 2009:** Ε. Κεφαλίδου, *Ασώματα. Ένα αρχαϊκό νεκροταφείο στην Ημαθία*, Θεσσαλονίκη.
- Κεφαλίδου 2012α:** Ε. Κεφαλίδου, «Εκ Μεσημερίου προπολεμικώς». Ένα ιερό της αρχαίας Κρουσιδας και άλλα ευρήματα από τις συλλογές του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης, στο *Θρεπτήρια* 2012, 424-456.
- Κεφαλίδου 2012β:** Ε. Κεφαλίδου, Πλαστική λήκυθος από τη Μίεζα, στο *Δινήεσσα*, 289-297.
- Κεφαλίδου, Γαβριλάκη & Λιάρος 2011:** Ε. Κεφαλίδου, Ε. Γαβριλάκη & Ν. Λιάρος, Η νεολιθική κεραμική μέσα από τη σύγχρονη εμπειρία: μια απόπειρα πολυδιάστατης προσέγγισης με εκπαιδευτικό και πειραματικό χαρακτήρα, *AEMΘ* 25, 577-586.
- Keller 1909:** O. Keller, *Die antike Tierwelt*, Leipzig.
- Κεραμάρης & Βιολατζής 2011:** Α. Κεραμάρης & Μ. Βιολατζής, Ανασκαφή στο Ο.Τ. 54 στη ΒΙΠΕΘ Σίνδος ιδιοκτησίας Frigo Stahl, *AEMΘ* 25, 247-254.
- Kerameikos XV:** B. Vierneisel-Schlörb, *Die figürlichen Terrakotten I. Spätmykenisch bis späthellenistisch, Kerameikos XV*, München 1997.
- Kim 2012:** H. Kim, *Απεικονίσεις των ξένων στην ελληνική πλαστική και μικροτεχνία: Σκύθες, Πέρσες, Γαλάτες και Νέγροι από τον 6^ο έως τον 1^ο αι. π.Χ.*, (αδμ. διδ. διατρ.) Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. [Online] URL: <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/26849#page/218/mode/2up>
- Kleiner 1984:** G. Kleiner, *Tanagrafiguren. Untersuchungen zur hellenistischen Kunst und Geschichte*² (αναθεωρημένη έκδοση, A. Linfert & K. Parlasca, επιμ.) Berlin.
- Klinger 1998:** S. Klinger, Two attic lekythoi in the Israel Museum depicting animals, *IEJ* 48.3-4, 201-213.
- Knauss 2012:** Fl. Knauss (επιμ.), *Die Unsterblichen Götter Griechenlands, Staatliche Antikensammlungen und Glyptothek München*, Μόναχο.
- Knigge 1982:** U. Knigge, Ο Ασπίρ της Αφροδίτης, *AM* 97, 153-170.
- Knoblauch 1939:** P. Knoblauch, Über einige attische Tonfiguren im archäologischen Seminar der Universität Berlin, *AA* 1939, 413-448.
- Kokkorou-Alevras 2014:** G. Kokkorou-Alevras, A Terracotta Figurine from Ancient Halasarna. Cos an Coan Coroplastic Production during the Archaic-Classical Period, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος I, 111-118.
- Konstantakos 2014:** I.M. Konstantakos, Comedy in the Fourth Century I: Mythological Burlesques, στο A. Scafuro & M. Fontaine (επιμ.), *The Oxford Handbook of Greek and Roman Comedy*, Oxford-New York, 160-180.
- Κοντοπούλου 2002:** Π. Κοντοπούλου, Ένα εργαστήριο κοροπλαστικής στην Αγορά της Πέλλας, Θεσσαλονίκη (αδμ. μεταπτ. εργ.), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Κορρές 1971:** Γ.Σ. Κορρές, Έφοροι πυρός και τέχνης, *AEΦHM* 1971, 234-246.
- Κόρτη-Κόντη 1986:** Στ. Κόρτη-Κόντη, Πήλινα ειδώλια από τη Χαλκιδική, *Αρχαία Μακεδονία IV*, Θεσσαλονίκη, 341-352.
- Κόρτη-Κόντη 1987:** Σ. Κόρτη-Κόντη, Ταφικά ευρήματα από τον Πενταπλάτανο Γιαννιστών, στο *Αμητός*, 417-427.
- Κόρτη-Κόντη 1994:** Σ. Κόρτη-Κόντη, *Η κοροπλαστική της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη.
- Κόρτη-Κόντη 1999:** Σ. Κόρτη-Κόντη, Μίμοι της Θεσσαλονίκης, *Αρχαία Μακεδονία VI*, τόμος 1, 621-630.
- Korti-Konti 2006:** S. Korti-Konti, Clay figurines of Aphrodite in roman Thessalonike, *Folia archaeological Balkanica* 1, 307-312.
- Κοσμά 2014:** Μ. Κοσμά, Οικιακή λατρεία στη ύστερη ελληνοιστική Σάμο, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος I, 247-260.
- Kotitsa 1996:** Z. Kotitsa, *Hellenistische Tonpyxiden: Untersuchung zweier hellenistischer Typen einer Keramikform*, Mainz.
- Kotitsa 2012:** Z. Kotitsa, Tombes d'enfants du IVe s. av. J.-C. à Pydna, στο Hermary & Dubois 2012, 77-96.
- Kotitsa & Schüssler 2002:** Z. Kotitsa & U. Schüssler, Zinn auf Keramik: Entstehung

- und Verwendung eines Statussymbols in Makedonien, AA, 65-84.
- Κοτταρίδη 1990:** Α.Κοτταρίδη, Βεργίνα 1990. Ανασκαφή στο νεκροταφείο και στο βορειοδυτικό τμήμα της αρχαίας πόλης, *AEMΘ* 4, 35-44.
- Kottaridi 2011:** A. Kottaridi, Burial customs and beliefs in the royal necropolis of Aegae, στο A. Kottaridi & S. Walker (επιμ.), *Heracles to Alexander the Great. Treasures from the Royal Capital of Macedon, a Hellenic Kingdom the Age of Democracy*, Oxford, 131-152.
- Κοτταρίδη 2012:** Α. Κοτταρίδη, Η Δέσποινα των Αιγών, στο Ν. Σταμπολίδης & Μ. Γιαννοπούλου (επιμ.), *Ήριγκίπισσες' της Μεσογείου στην αυγή της Ιστορίας*, Αθήνα, 413-434.
- Κοτταρίδη 2013:** Α. Κοτταρίδη, *Αιγές. Η βασιλική μητρόπολη των Μακεδόνων*, Αθήνα.
- Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1982:** Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Ανασκαφικές έρευνες στα αρχαία Αβδηρα, *ΠΑΕ*, 9-16.
- Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1987α:** Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Ανασκαφές στα αρχαία Αβδηρα, *AEMΘ* 1, 407-420.
- Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1987β:** Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Ανασκαφικές έρευνες στα αρχαία Αβδηρα, *ΠΑΕ* 1987, 177-185.
- Κουκουλι-Chrysanthaki 2004:** Ch. Koukouli-Chrysanthaki, The Archaic City of Abdera, στο A. Moustaka, E. Skarlatidou, M.-C. Tzannes & Y. Ersoy (επιμ.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera*, Abdera, 20-21.10. 2001, Thessaloniki, 235-248.
- Κουκούλη-Χρυσανθάκη κ.α. 2003:** Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Ι. Ασλάνης, Ι. Vaisov & Μ. Βάλλα, Προμαχόνας-Topolniča 2002-2003, *AEMΘ* 17, 90-110.
- Κουκουλι-Cryssanthaki κ.ά. 2007:** Ch. Koukouli-Chryssanthaki, H. Todorova, I. Aslanis, I. Vajsov & M. Valla, Promachon-Topolniča. A Greek-Bulgarian Archaeological Project, στο *Strymon Praehistorikus* 2007, 43-78.
- Κουκούλη-Χρυσανθάκη κ.ά. 2008:** Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, P. Darque, Δ. Μαλαμίδου & Ζ. Τσιρτσώνη, Προϊστορικός οικισμός στη θέση Ντικίλι Τας (Φίλιπποι Ν. Καβάλας), *ΠΑΕ* 2008, 69-86.
- Kountouri, Harami & Vivliodetis 2016:** E. Kountouri, A. Harami & V. Vivliodetis, Coroplastic Art from Thebes (Boetia). Evidence from Terracotta Figurines found in graves, στο Muller & Lafli 2016, 181-193.
- Κουσουλάκου 2000:** Ντ. Κουσουλάκου, Ποτίδαια 2000: κτηριακό συγκρότημα δημόσιου χαρακτήρα, *AEMΘ* 14, 321-330.
- Κουσουλάκου & Κουσουλάκου 2007:** Κ. Κουσουλάκου & Α. Κουσουλάκου, Αρχαίο ιερό στην Ποτίδαια της Χαλκιδικής. Τα αρχαιολογικά δεδομένα και η επεξεργασία τους σε ψηφιακό περιβάλλον, στο *Αρχαία Μακεδονία VII*, 697-714.
- Κυριάκου 2008:** Α. Κυριάκου, Η Στενόμακρη Τούμπα της Βεργίνας. Ταφικές πρακτικές στη Μακεδονία του 4^{ου} αι. π.Χ., Θεσσαλονίκη.
- Κώστογλου-Δεσποίνη 1979:** Κώστογλου-Δεσποίνη, *Προβλήματα της παριανής πλαστικής του 5^{ου} αι. π.Χ.*, Θεσσαλονίκη.
- Kozanli 2015:** C. Kozanli, Trois tombes d'enfants de la nécropole de Parion, στο Muller & Lafli 2015, 385-398.
- Kozlowski 2015:** J. Kozlowski, Les figurines d'hydrophores: milieu(x) et signification(s), στο A. Muller & E. Lafli, 41-48.
- Κρήτη-Αίγυπτος 2000:** Α. Καρέτσου, Μ. Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη (επιμ.), *Κρήτη - Αίγυπτος. Πολιτισμικοί δεσμοί τριών χιλιετιών*, κατάλογος έκθεσης, Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου, 21.11.1999 - 21.09.2000, Ηράκλειο.
- Kyrieleis 1988:** H. Kyrieleis, Offerings of the «Common Man» in the Heraion at Samos, στο R. Hägg, N. Marinatos & G.C. Nordquist (επιμ.), *Early Greek Cult Practice*, 215-221, Stockholm.
- Λαμπράκη 1984:** Ά. Λαμπράκη, Προσωπεία, *Αρχαιολογία* 12, Αύγουστος, 21-24.
- Lambrothanasani & Touloumtzidou 2016:** E. Lambrotanasi & A. Touloumtzidou, A terracotta figurine of a war elephant and other finds from a grave at Thessaloniki, *JHP* 1, 69-112.
- Lancelloti 2002:** M.G. Lancelloti, *Attis between myth and history: King, priest and God*, Leiden.
- Lane Fox 2013:** R. Lane Fox (επιμ.), *Ancient Macedon, Studies in the Archaeology and History of Macedon*, 650BC-300AD, Leiden - Boston.
- Langner 2012:** M. Langner, Mantle-figures and the athenization of late classical imagery, στο S. Schierup & B. Bundgaard-Rasmussen (επιμ.), *Red-figure pottery in its ancient setting. Acts of the International Colloquium held at the National Museum of Denmark in Copenhagen*, Aarhus, 12-20.
- Laumonier 1921:** A. Laumonier, *Catalogue de terres cuites du musée archéologique de Madrid*, Bordeaux.
- Lazaridis 1953:** D. Lazaridis, Trouvailles archéologiques de Mesembria, *BCH* 77, 404-425.
- Λαζαρίδης 1959:** Δ. Λαζαρίδης, Ανασκαφικά έρευναι εις Αμφίπολιν, *ΠΑΕ* 1959, 42-46.
- Λαζαρίδης 1960:** Δ. Λαζαρίδης, *Πήλινα ειδώλια Αβδήρων*, Αθήνα.
- Λαζαρίδης 1969:** Δ. Λαζαρίδης, *Νεάπολις, Χριστούπολις, Καβάλα. Οδηγός Μουσείου Καβάλας*, Αθήνα.
- Λαζαρίδης 1972:** Δ. Λαζαρίδης, *Αμφίπολις και Αργίλος*, Αθήνα.
- Λαζαρίδης 1977:** Δ. Λαζαρίδης, Ανασκαφές και έρευνες Αμφιπόλεως, *ΠΑΕ* 1977, 38-455.
- Λαζαρίδης 1981:** Δ. Λαζαρίδης, Ανασκαφές και έρευνες Αμφιπόλεως, *ΠΑΕ* 1981, 18-25.
- Λαζαρίδης 1988:** Δ. Λαζαρίδης, Εργαστήρια και έργα κοροπλαστικής Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, στο *Πρακτικά του XII Διεθνούς Συνεδρίου Κλασικής Αρχαιολογίας*, Αθήνα, 04-10.09.1983, τόμος Β', Αθήνα, 125-130.
- Λαζαρίδης 1997:** Δ. Λαζαρίδης, *Αμφίπολις*², Αθήνα.
- Λαζαρίδης, Ρωμισπούλου & Τουράτσογλου 1992:** Δ. Λαζαρίδης, Κ. Ρωμισπούλου & Γ. Τουράτσογλου, *Ο τύμβος της Νικήσιανης*, Αθήνα.
- Λάζος 2002:** Χ. Λάζος, *Παίζοντας στο χρόνο: αρχαιοελληνικά και βυζαντινά παιχνίδια, 1700 π.Χ. - 1500 μ.Χ.*, Αθήνα.
- Λεμπέση 2014:** Α. Λεμπέση, Ο θρήνος στην κρητική κοινωνία της 1^{ης} χιλιετίας, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος II, 169-183.
- Lehmann 2004:** St. Lehmann, Statuen griechischer Sieger, στο R. Wünsche & Fl. Knaub (επιμ.), *Lockender Lorbeer. Sport und Spiele in der Antike. Staatliche Antikensammlungen*, München, 320-335.
- Lemou 1972:** A. Lemou, Un atelier archaïque chiote en Macédoine orientale, στο Fr. Blondé & J.-Y. Perreault (επιμ.), *Les ateliers de potiers dans le monde grec aux époques géométrique, archaïque et classique, Actes de la Table Ronde organisée à l'École Française d'Athènes (2 et 3 Octobre 1987)*, BCH Suppl XXIII, Paris, 157-173.
- Le Rider 1977:** G. Le Rider, *Le monnayage d'argent et d'or de Philippe II frappé en Macédoine de 359 à 294*, Paris.
- Le Rider 1996:** G. Le Rider, *Monnayage et finances de Philippe II, Un état de la question*, Athènes.
- Leyenaar-Plaisier 1979:** P.G. Leyenaar-Plaisier, *Les terres cuites grecques et romaines. Catalogue de la collection du Musée national des antiquités à Leiden I-III*, Leiden.
- Λεβέντη 2009:** Ι. Λεβέντη, Τα πήλινα ειδώλια από το ιερό του Απόλλωνος στη θέση Σωρός Μαγνησίας, *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας* 3, τόμος Ι, 299-313.
- L'Homme-Wéry 1995:** L'Homme-Wéry, L'Athènes de Solon comme modèle dans l' "Hymne homérique à la Terre", *Kernos* 8, 139-150.
- Liepmann 1975:** U. Liepmann, *Griechische Terrakotten, Bronzen, Sculpturen*, Hannover.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1983:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Πήλινα ειδώλια παιδαγωγών από την Πέλλα, *Μακεδονικά* 23, 221-245.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1989-1991:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Ανατολικό νεκροταφείο Πέλλας. Ανασκαφή 1989, *ΑΔ* 44-46, Μελέτες Α', 73-152.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1993:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Νέο εργαστήριο κεραμικής και κοροπλαστικής στην Πέλλα, *AEMΘ* 7, 171-182.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της Πέλλας*, Αθήνα.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Το Θεσμοφόριο της Πέλλας*, Αθήνα.

- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Το ιερό της Μητέρας των Θεών και της Αφροδίτης στην Πέλλα*, Θεσσαλονίκη.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000β:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Νέες ανασκαφικές έρευνες στην Πέλλα, *ΑΕΜΘ* 14, 407-420.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2008:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Ο Πολυθάλαμος τάφος της Πέλλας*, Πέλλης 2, Θεσσαλονίκη.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2010:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Από το ανατολικό νεκροταφείο της Πέλλας, *ΑΕΜΘ* 24, 179-187.
- Lilimpaki-Akamati 2011:** M. Lilimpaki-Akamati, Le monde des femmes: parure, vie domestique et objets du quotidien, στο *La Macédoine antique* 2011, 372-373.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2014:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Εργαστηριακές εγκαταστάσεις κεραμικής παραγωγής στην Πέλλα, στο Π. Βαλαβάνης & Ε. Μανακίδου (επιμ.), *Έγραψαν και εποίησαν. Μελέτες κεραμικής και εικονογραφίας προς τιμήν του καθηγητή Μιχάλη Τιβέριου*, Θεσσαλονίκη, 437-443.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2016:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Πήλινες γυναικείες προτομές του ανατολικού νεκροταφείου της Πέλλας, στο Μ. Γιαννοπούλου & Χ. Καλλίνη (επιμ.), *Ηχάδιν Ι, Τιμητικός Τόμος για τη Στέλλα Δρούγου*, Αθήνα, 814-828.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2003:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ι. Ακαμάτης, *Πέλλα και η περιοχή της*, Θεσσαλονίκη.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2006:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ι. Ακαμάτης, Η ελληνιστική πόλη της Φλώρινας, Θεσσαλονίκη.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη κ.ά. 2011:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Ι. Ακαμάτης, Α. Χρυσοστόμου & Π. Χρυσοστόμου, *Το Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας*, Αθήνα.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ν. Ακαμάτης, *Ανατολικό νεκροταφείο Πέλλας. Ανασκαφικές περίοδοι 1991-2007*, Θεσσαλονίκη.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2015:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ι. Ακαμάτης, *Πέλλα. Ο αρχαιολογικός χώρος και το Μουσείο*, Αθήνα.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης υπό έκδοση:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ν. Ακαμάτης, *Ανατολικό νεκροταφείο Πέλλας. Οι πρώτες ανασκαφές (1974-1981)*, υπό έκδοση.
- Lindos I:** C. Blinkenberg, *Lindos I. Les petits objets*, Berlin, 1931.
- Lippolis 1992:** E. Lippolis, *Gli eroi di Olimpia, lo sport nella società greca e magnogreca*, Taranto.
- Lippolis 2004:** E. Lippolis, Ο πολιτισμός της πόλεως και ο αθλητισμός στην ελληνική Δύση, στο Ν. Σταμπολίδης & Γ. Τασούλας (επιμ.), *Μεγάλη Ελλάς. Αθλητισμός και Ολυμπισμός στην Περιφέρεια του Ελληνικού Κόσμου*, Αθήνα, 39-53.
- Lissarrague 1990:** F. Lissarrague, *The aesthetics of the Greek banquet: Images of wine and ritual (un flot d'images)*, Princeton N.J.
- Lissarrague 1995:** F. Lissarrague, Identity and otherness: The case of Attic head vases and plastic vases, *Source: Notes in the History of Art* 15.1, 4-9.
- Llewellyn-Jones 2003:** L. Llewellyn-Jones, *Aphrodite's tortoise: the veiled woman of ancient Greece*, Swansea.
- Lonsdale 1993:** S. Lonsdale, *Dance and ritual play in Greek religion*, Baltimore.
- Lorenz 2004:** S. Lorenz, Leben auf dem Sportplatz, στο R. Wünsche & F. Knauth (επιμ.), *Lockender Lorbeer. Sport und Spiele in der Antike. Staatliche Antikensammlungen*, München, 246-261.
- Maass 1996:** M. Maass, *Delphi am Nabel der Welt. Badisches Landesmuseum Karlsruhe*, Karlsruhe.
- Macédoine antique 2011:** S. Descamps-Lequime (επιμ.) με τη συνεργασία Κ. Charatzopoulou, *Au royaume d'Alexandre le Grand. La Macédoine antique*, κατάλογος έκθεσης, Musée du Louvre, 13.10.2011 - 16.01.2012, Paris.
- Μαχαίρα 2008:** Β. Μαχαίρα, *Το Ιερό της Αφροδίτης και Έρωτος στην Ιερά Οδό*, Αθήνα.
- Μαχαίρα 2014:** Β. Μαχαίρα, Η συμβολή της κοροπλαστικής στην εικονογραφία και στην τυπολογία της πλαστικής κατά τα ελληνιστικά χρόνια. Η συνεισφορά της Ηούς Ζερβουδάκη, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος Ι, 79-94.
- Maffre & Salviat 1978:** J.-J. Maffre & F. Salviat, Travaux de l'Ecole française en Grèce en 1977, Thasos V. Artémision, *BCH* 102, 821-829.
- Μακαρόνας 1941-52:** Χ. Μακαρόνας, 1941-52, Χρονικά αρχαιολογικά, *Μακεδονικά* 2, 599-601.
- Μακαρόνας 1952:** Χ. Μακαρόνας, Ανασκαφή νεκροπόλεως εν Θεσσαλονίκη, *ΠΑΕ* 106, 164-172.
- Μάλαμα 2000:** Π. Μάλαμα, Νεότερα στοιχεία από το ανατολικό νεκροταφείο της Αμφίπολης στα πλαίσια του έργου «Διαπλάτυνση του δρόμου Αμφίπολης-Μεσολακκιάς», *ΑΕΜΘ* 14, 55-70.
- Μάλαμα 2001:** Π. Μάλαμα, Νεότερα στοιχεία από το ανατολικό νεκροταφείο της Αμφίπολης στα πλαίσια του έργου «Διαπλάτυνση του δρόμου Αμφίπολης-Μεσολακκιάς», *ΑΕΜΘ* 15, 111-126.
- Μάλαμα 2007:** Π. Μάλαμα, Κιβωτιόσχημοι τάφοι κλασικών χρόνων από το ανατολικό νεκροταφείο της Αμφίπολης. Ο τοιχογραφικός διάκοσμος, *Αρχαία Μακεδονία* VII, 727-744, Θεσσαλονίκη.
- Malama 2007:** P. Malama, Le décor pictural des tombes récemment mises au jour à Amphipolis, στο S. Descamps-Lequime (επιμ.) *Peinture et couleur dans le monde grec antique*, Paris, 108-119.
- Malama 2015:** P. Malama, Terrakotten aus der östlichen Nekropole von Amphipolis, στο Muller & Lafli 2015, 365-374.
- Μάλαμα κ.ά. 2000:** Π. Μάλαμα, Μ. Χριστοπούλου & Κ. Νταράκης, Νεότερα στοιχεία από τις έρευνες στην περιοχή των Ν. Κερδυλλίων κατά τις εργασίες κατασκευής της Εγνατίας οδού, *ΑΕΜΘ* 14, 71-85.
- Μάλαμα & Σαλονικιός 2002:** Π. Μάλαμα & Α. Σαλονικιός, Οικιστικά κατάλοιπα από την αρχαία Αμφίπολη-Οικόπεδο Διογένη Κυπριανίδη, *ΑΕΜΘ* 16, 145-155.
- Μάλαμα & Νταράκης 2008:** Π. Μάλαμα & Κ. Νταράκης, *Νεκροταφείο ρωμαϊκών χρόνων στα Νέα Κερδύλλια Σερρών*, Θεσσαλονίκη.
- Μαλαμίδου 1997:** Δ. Μαλαμίδου, Ανασκαφή στον προϊστορικό οικισμό "Κρυονέρι" Ν. Κερδυλλίων, *ΑΕΜΘ* 11, 509-538.
- Malamidou 2007:** D. Malamidou, Kryoneri: a Neolithic and Early Bronze Age settlement in the lower Strymon valley, στο *Strymon Praehistorikus* 2007, 297-308.
- Mallios 2004:** G. Mallios, A Hellenistic sanctuary at Ano Poli, Thessalonica. The Terracotta Figurines, *Εγνατία* 8, 239-266.
- Μανακίδου 1994:** Ε.Π. Μανακίδου, *Παραστάσεις με άρματα (8^{ος} - 5^{ος} αι. π.Χ.). Παρατηρήσεις στην εικονογραφία τους*, Αθήνα.
- Μανακίδου 2010:** Ε. Μανακίδου, Η αρχαία Χαλάστρα και η περιοχή της, στο Ε. Γαβρά (επιστημ. υπεύθ.), *Διερεύνηση, ανάδειξη και προβολή του ιστορικού, πολιτιστικού και οικιστικού αποθέματος του Δήμου Χαλάστρας (ερευνητικό πρόγραμμα 1195, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Φλώρινα 2010)* https://www.academia.edu/4300055/Archaia_Chalastra_Research_Program_University_of_Western_Macedonia_2010 (07.12.2016).
- Mandel & Gossel-Raeck 2004:** U. Mandel & B. Gossel-Raeck, Votivterrakotten von der pergamenischen Oberburg, *IstMitt* 54, 311-330.
- Manzelli 1994:** V. Manzelli, *La polichromia nella statuarìa greca arcaica*, Roma.
- Marangou 1992:** Chr. Marangou, *ΕΙΔΩΛΙΑ, Figurines et miniatures du Néolithique Récent et du Bronze Ancien en Grèce*, *BARIntSer* 576, Oxford.
- Μαραγκού 1996:** Χρ. Μαραγκού, Ειδωλοπλαστική, Μακεδονία - Θράκη, στο *Νεολιθικός Πολιτισμός* 1996, 144-153.
- Marangou 1997:** Chr. Marangou, Neolithic Micrography: Miniature modeling at Dimitra, στο Δ.Β. Γραμμένος (επιμ.), *Νεολιθική Μακεδονία*, Αθήνα, 227-265.
- Marangou 2000:** Chr. Marangou, Neolithic Figurines from Northern Greece, στο Hiller & Nikolov 2000, 229-244.
- Marangou 2009:** Chr. Marangou, Gendered/sexed and sexless beings in prehistory: readings of the invisible gender, στο Κ. Κοπάκη (επιμ.), *Fylo. Engendering prehistoric "stratigraphies" in the Aegean and the Mediterranean*, Proceedings of an International Conference, University of Crete, Rethymno 02-05.06.2005, Liège, 81-95.
- Μαραγκού 2013:** Χ. Μαραγκού, Ειδωλοπλαστική (Νεολιθική - Πρώιμη Εποχή Χαλκού), στο Δ. Γραμμένος (επιμ.), *Μελέτες για την*

- πρωϊστορική Μακεδονία, ΠΡΟ-ΙΣΤΟΡΗΜΑ-ΤΑ, Παράρτημα Νο 1, 2013. «Προ-ιστορήματα» (ISSN 2241-2921).
- Marangou υπό έκδοση:** Chr. Marangou, Les maquettes et les figurines du Néolithique Moyen au Bronze Récent, στο R. Treuil (επιμ.), *Dikili Tash, village préhistorique de Macédoine orientale, I. Fouilles de Jean Deshayes (1961-1975)*, vol. 3, BCH Suppl., υπό έκδοση.
- Μαργαρίτη 2010:** Κ. Μαργαρίτη, *Ο θάνατος της αγάμης κόρης στην Αθήνα των κλασικών χρόνων* (αδημ. διδ. διατρ.), Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Margreiter 1988:** I. Margreiter, *Alt-Ägina II 3. Die Kleinfunde aus dem Apollon Heiligtum, Mainz am Rhein*.
- Mariaud 2015:** O. Mariaud, Formes et fonctions des terres cuites dans les tombes archaïques de Samos στο Muller & Laflı 2015, 297-304.
- Massar & Verbanck-Pierard 2013:** N. Massar & A. Verbanck-Pierard, Follow the scent... Marketing perfume vases in the Greek World, στο A. Tsingarida & D. Viviers (επιμ.), *Pottery markets in the ancient Greek World (8th - 1st Centuries B.C.)*, Proceedings of the International Symposium held at the Université Libre de Bruxelles 19-21.06.2000, Études d'Archéologie 5, Bruxelles, 273-295.
- Μάτσας 2003:** Δ. Μάτσας, Πήλινο ειδώλιο σατύρου πάνω σε πάνθηρα, στο *Μουσών Δώρα* 2003, 200-201.
- Maximova 1927:** M. I. Maximova, *Les vases plastiques dans l'Antiquité*, Paris.
- Mellaart 1970:** J. Mellaart, *Excavations at Hacilar*, Edinburg.
- McKay 2016:** E.A. McKay, The baneful hedgehog of ancient Greece, στο R. Landgráfová & J. Μυηάfovά (επιμ.), *Rich and Greta. Studies in honour of Anthony J. Spalinger on the occasion of his 70th feast of Thoth*, Prague, 233-237.
- McKnight-Elderkin 1930:** K. McKnight-Elderkin, Joined dolls in antiquity, *AJA* 34, 455-479.
- Merker 2006:** G.S. Merker, *The Greek Tile Works at Corinth*, *Hesperia* Suppl. 35, Athens-Princeton.
- Μερούσης 2012:** Ν. Μερούσης, Ρητίνες, καρυκέυματα και αρώματα από τη Χαναάν στο Αιγαίο, στο Π. Αδάμ-Βελήνη & Ε. Στεφανή (επιμ.), *Έλληνες και Φοίνικες στα Σταυροδρόμια της Μεσογείου*, Θεσσαλονίκη, 91-95.
- Μερούσης 2014:** Ν. Μερούσης, "Είμαστε μόνοι τριγυρισμένοι από νεκρές εικόνες". Προβλήματα των νεολιθικών μαρμάρινων ανθρωπόμορφων ειδωλίων με αφορμή παραδείγματα από την Ημαθία, στο Στεφανή, Μερούσης & Δημουλά 2014, 625-638.
- Metzger 1985:** H.I. Metzger, *Das Thesmophorion von Eretria: Funde und Befunde eines Heiligtums, Eretria VII*, Bern.
- Michaelis 1887:** A. Michaelis, The Cnidian Aphrodite of Praxiteles, *JHS* 8, 324-354.
- Mikov 1959:** V. Mikov, The Prehistoric Mound of Karanovo, *Archaeology* 12, 88-97.
- Μιλιδάκης & Παπαδάκη 2014:** Μ. Μιλιδάκης & Χ. Παπαδάκη, Μαρμάρινο τραπεζοφόρο με αποκαμωμένο Ερωτιδέα από την Κίσαμο, *CretAnt* 15, 92-98.
- Miller 1974:** St. Miller, Menon's Cistern, *Hesperia* 43, 194-245.
- Miller 1979:** S.G. Miller, *Two groups of Thesalian gold*, Berkeley.
- Miller 1997:** M. Miller, *Athens and Persia in the Fifth Century BC: A Study in Cultural Receptivity*, Cambridge.
- Miller Ammerman 2002:** R. Miller Ammerman, *The Sanctuary of Santa Venera at Paestum. II. The votive terracottas*, Ann Arbor.
- Milojkovic 1990:** J. Milojkovic, The Anthropomorphic and Zoomorphic Figurines, στο R. Tringham & D. Krstic, *Selevac. A Neolithic Village in Yugoslavia*, *Monumenta Archaeologica* 15, Institute of Archaeology, Los Angeles-California, 397-436.
- Mina 2008:** M. Mina, *Anthropomorphic Figurines from the Neolithic and Early Bronze Age Aegean: Gender Dynamics and Implications for the Understanding of Aegean Prehistory*, *BARIntSer* 1894, Oxford.
- Μισαηλίδου-Δεσποτιδου 1990:** Β. Μισαηλίδου-Δεσποτιδου, Από το νεκροταφείο της Αρχαίας Μιέζας, *ΑΕΜΘ* 4, 127-141.
- Μισαηλίδου-Δεσποτιδου 2006:** Β. Μισαηλίδου-Δεσποτιδου, Ανασκαφική έρευνα στην αρχαία Άφυτι, *ΑΕΜΘ* 20, 491-502.
- Μισαηλίδου-Δεσποτιδου 2009:** Β. Μισαηλίδου-Δεσποτιδου, Άφυτις 1997-2006, *ΑΕΜΘ 20 χρόνια* (Επετειακός Τόμος) 221-237.
- Μισαηλίδου-Δεσποτιδου 2014:** Β. Μισαηλίδου-Δεσποτιδου, Ειδώλια ταφικών συνόλων του 4^{ου} αι. π.Χ. από την αρχαία Άφυτι, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος Ι, 317-328.
- Μισαηλίδου-Δεσποτιδου 2016:** Β. Μισαηλίδου-Δεσποτιδου, Πήλινα ειδώλια και πλαστικά αγγεία, στο Σίνδος II 2016, 321-370.
- Mitchell & Lorusso 2014:** A. G. Mitchell & L. Lorusso, La caricatura dell' Antichità, στο L. Lorusso & E. Fazzi (επιμ.), *Il sorriso della mente, la caricatura nella storia delle neuroscienze*, Pavia, 13-31.
- Mitsopoulos-Leon 2009:** V. Mitsopoulos-Leon, *Brauron. Die Tonstatuetten aus dem Heiligtum der Artemis. Die frühen Statuetten*, Athen.
- Mollard-Besques 1954:** S. Mollard-Besques, *Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs, étrusques et romains. I, époques préhelléniques, géométrique, archaïque et classique*, Paris.
- Mollard-Besques 1963:** S. Mollard-Besques, *Musée national du Louvre. Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre-cuite grecs et romains. II, Myrina*, Paris.
- Mrogenda 1996:** U. Mrogenda, *Die Terrakottafiguren von Myrina. Eine Untersuchung ihrer möglichen Bedeutung und Funktion im Grabzusammenhang*, Frankfurt am Main.
- Μουσών Δώρα 2003:** Ε. Ανδρικού, Α. Γουλάκη-Βουτυρά & Ζ. Παπαδοπούλου (επιμ.), *Μουσών Δώρα. Μουσικοί και χορευτικοί απόηχοι από την αρχαία Ελλάδα*, κατάλογος έκθεσης, Βρυξέλλες, 26/02-25/03/2003, Μέγαρο Μουσικής Αθηνών, 01.07- 15.09. 2004, Αθήνα.
- Müller 1915:** V.K. Müller, *Der Polos, die griechische Götterkrone*, Berlin.
- Muller 1990:** A. Muller, Ελληνιστική κοροπλαστική της Θάσου: Τα ειδώλια του ιερού του Εβραϊκόκαστρου, στο *Μνήμη Δ. Λαζαρίδη, Πόλις και Χώρα στην Αρχαία Μακεδονία και Θράκη, Πρακτικά Αρχαιολογικού Συνεδρίου, Καβάλα, 9-11.05.1986*, Θεσσαλονίκη, 437-455.
- Muller 1993:** A. Muller, Nikô ou les avatars d'une Béotienne à Myrina et Thasos, *Hommage à Jean Marcadé, RÉA* 95, 163-190.
- Muller 1996:** A. Muller, *Les terres cuites votives du Thesmophorion. De l'atelier au sanctuaire, Études Thasiennes* 17, Athènes-Paris.
- Muller 1997α:** A. Muller (επιμ.), *Le moulage en terre cuite dans l'antiquité: création et production dérivée, fabrication et diffusion*, Actes du XVIIIe Colloque du Centre de Recherches archéologiques, Lille III, 7-8.12.1995, Villeneuve d'Ascq.
- Muller 1997β:** A. Muller, Description et analyse des productions moulées: proposition de lexique multilingue, suggestions de méthode, στο Muller 1997α, 437-463.
- Muller 1999α:** A. Muller, Les ateliers de coroplastes thasiens: état des connaissances et questions, στο Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Α. Muller & Σ. Παπαδόπουλος (επιμ.), *Θάσος. Πρώτες ύλες και τεχνολογία από τους προϊστορικούς χρόνους ως σήμερα. Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Λιμενάρια Θάσου, 26-29.9.1995*, Θεσσαλονίκη-Παρίσι, 279-291.
- Muller 1999β:** A. Muller, "Copillage et "bidouillage" d'images dans l'antiquité. L'exemple de la terre cuite grecque", στο D. Mulliez (επιμ.), *La transmission de l'image dans l'antiquité. Cahiers de la Maison de la Recherche, Ateliers* 21, Villeneuve d'Ascq, 65-77.
- Muller 2000:** A. Muller, Artisans, techniques de production et diffusion: le cas de la coroplastie, στο Blondé & Muller 2000, 91-106.
- Muller 2009:** A. Muller, Le tout et la partie. Encore les protomés: dédicataires ou dédicantes?, στο C. Prêtre & S. Huysecom-Haxhi (επιμ.), *Le donateur, l'offrande et la déesse, Actes du 31e colloque organisé par Halma-Ipel, Lille, 13-15.12. 2007*, Kernos Suppl. 23, 81-95.
- Muller 2012:** A. Muller, Τα πήλινα ειδώλια, στο Y. Grandjean & Fr. Salviat (επιμ.), *Οδηγός της Θάσου*, Αθήνα, 325-335.
- Muller 2014:** A. Muller, L'atelier du coroplaste: un cas particulier dans la production céramique grecque, *Perspective* 2014-1, 63-82.

- Muller & Tartari 2006:** A. Muller & F. Tartari, L'Artémision de Dyrhachion: identification, offrandes, topographie, *CRAI*, 67-92.
- Muller & Tartari 2009:** A. Muller & F. Tartari (επιμ.), *Artémis à Dyrhachion. Guide de Durrës*, 1, Tirana.
- Muller & Lafli 2015:** A. Muller & E. Lafli (επιμ.), S. Huysecom-Haxhi (συνεργ.), *Figurines de terre cuite en Méditerranée grecque et romaine, 2: Iconographie et contextes, actes du colloque*, Izmir, 02-06.06.2007, Villeneuve d'Ascq.
- Muller & Lafli 2016:** A. Muller & E. Lafli (επιμ.), S. Huysecom-Haxhi (συνεργ.), *Figurines de terre cuite en Méditerranée grecque et romaine, 1: Production, diffusion, étude, actes du colloque*, Izmir, 02.-06.06.2007, *BCH Suppl.* 54.
- Muthmann 1982:** F. Muthmann, *Der Granatapfel: Symbol des Lebens in der Alten Welt*, Bern.
- Νανόγλου 2004:** Σ. Νανόγλου, *Υποκείμενα και υλικός πολιτισμός στη Νεολιθική της βόρειας Ελλάδας: το παράδειγμα της ανθρωπόμορφης ειδωλοπλαστικής της κεντρικής Μακεδονίας και της Θεσσαλίας* (αδημ. διδ. διατρ.) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Nanoglou 2006:** S. Nanoglou, Regional perspectives on the Neolithic anthropomorphic imagery of northern Greece, *JMedA* 19, 155-176.
- Nanoglou 2008:** S. Nanoglou, Qualities of humanness: material aspects of Greek Neolithic anthropomorphic imagery, *Journal of Material Culture* 13, 311-334.
- Νανόγλου 2009:** Σ. Νανόγλου, Η αναπαράσταση του ανθρώπου στη Θεσσαλία και τα Βαλκάνια κατά τη Νεολιθική: μορφολογικές διαφορές και τοπικές ταυτότητες, *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας* 2, Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Βόλος 16-19.03.2006, Βόλος, 31-39.
- Nanoglou 2009:** S. Nanoglou, Animal Bodies and Ontological Discourse in the Greek Neolithic, *Journal of Archaeological Method and Theory* 16, 184-204.
- Νανόγλου 2014:** Σ. Νανόγλου, Η αναπαράσταση των ανθρώπων στη Νεολιθική Μακεδονία, στο Στεφανή, Μερούσης & Δημοπούλα 2014, 639-644.
- Nanoglou 2015:** S. Nanoglou, A miniature world: Clay models and figurines in south-east Europe, στο C. Fowler, J. Harding & D. Hofmann (επιμ.), *Oxford Handbook of Neolithic Europe*, Oxford, 621-637.
- Νανόγλου & Παππά 2009:** Σ. Νανόγλου & Μ. Παππά, Η αναπαράσταση της ανθρώπινης μορφής στον νεολιθικό οικισμό του Μακρύγαλου Περίας, *ΑΕΜΘ 20 χρόνια (Επετειακός Τόμος)* 249-259.
- Naumann 1983:** F. Naumann, *Die Ikonographie der Kybele in der phrygischen und der griechischen Kunst, IstMitt Beiheft* 28.
- Naumov 2008:** G. Naumov, The Vessel as a human body: Neolithic anthropomorphic vessels and their reflection in later prehistoric periods, στο I. Berg (επιμ.), *Breaking the Mould: Challenging the Past through Pottery, Prehistoric Ceramics Research Group: Occasional Paper* 6, *BARIntSer* 1861.
- Neidinger & Matthews 2005:** W. Neidinger & E. Matthews, The Acropolis. Stratigraphic, architectural and historical report, *Vardarski Rid* 1, 201-206.
- Neils & Oakley 2003:** J. Neils & J. H.Oakley (επιμ.) *Coming of Age in Ancient Greece. Images of Childhood from the Classical Past*, New Haven-London.
- Nelson 1940:** G. Nelson, A Greek votive iynx-wheel in Boston, *AJA* 44, 443-456.
- Νεολιθικός Πολιτισμός 1996:** Γ. Παπαθανασόπουλος (επιμ.), *Νεολιθικός Πολιτισμός στην Ελλάδα*, κατάλογος έκθεσης, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 23.02.1996 - 01.03.1997, Αθήνα.
- Νέος και με υγείαν αρίστην 2014:** Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου, Δ. Ακτσελή & Α. Αρβανιτάκη (επιμ.), ...νέος και με υγείαν αρίστην... Όψεις της ζωής των νέων στην αρχαία Μακεδονία, κατάλογος έκθεσης, Μουσείο Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Neutsch 1952:** B. Neutsch, *Studien zur Vortanagräisch - attischen Koroplastik, Jdl Ergänzungsheft* 17, Berlin.
- Neumer-Pfau 1982:** W. Neumer-Pfau, *Studien zur Ikonographie und gesellschaftlichen Funktion hellenistischer Aphrodite-Statuen*, Bonn.
- Nicholls 1952:** R.V. Nicholls, Type, group and series: a reconsideration of some coroplastic fundamentals, *BSA* 47, 217-226.
- Nicholls 1982:** R.V. Nicholls, Two Groups of Archaic Attic Terracottas, στο D. Kurtz & B. Sparkes (επιμ.), *The Eye of Grece. Studies in the Art of Athens*, Cambridge, 89-122.
- Nicholls 1984:** R. Nicholls, La fabrication des terres cuites, *DossAParis* 81, 24-31.
- Nicholson 1968:** F. Nicholson, *Ancient life in miniature. An exhibition of classical terracottas from private collections in England, Birmingham City Museum and Art Gallery, 12.10-30.11.1968*, Birmingham.
- Nicolau κ.ά. 2000:** A. Nicolau, P. Azara, G. Elvira & A. Alvarez, *Goddesses: Mediterranean female images from prehistoric times to the Roman period*, κατάλογος έκθεσης, Barcelona.
- Νιγδελής 2006:** Π. Νιγδελής, *Επιγραφικά Θεσσαλονίκεια. Συμβολή στην πολιτική και κοινωνική ιστορία της αρχαίας Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη.
- Νούλας 2014:** Κ. Νούλας, Η κοροπλαστική παραγωγή της Πύδνας στην κλασική και ελληνιστική εποχή, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος I, 405-418.
- Oakley 2003:** J.H. Oakley, Death and the child στο J. Neils & J.H.Oakley, *Coming of Age in ancient Greece. Images of childhood from the Classical past*, New Haven-London, 163-194.
- Οικονομίδου 1996:** Μ. Οικονομίδου, *Ελληνική Τέχνη. Αρχαία νομίσματα*, Αθήνα.
- Olynthus I:** G. Mylonas, *Excavations at Olynthus I. The Neolithic Settlement at Olynthus*, Baltimore, 1929.
- Olynthus IV:** D.M. Robinson, *Excavations at Olynthus IV. The Terra-cottas of Olynthus found in 1928*, Baltimore-London-Oxford, 1931.
- Olynthus VII:** D.M. Robinson, *Excavations at Olynthus VII. The Terra-cottas of Olynthus found in 1931*, Baltimore-London, 1933.
- Olynthus XIV:** D.M. Robinson, *Excavations at Olynthus XIV. Terracottas, Lamps and Coins found in 1934 and 1938*, Baltimore, 1952.
- Ορφανίδη 1992:** Λ. Ορφανίδη, Τα Νεολιθικά ζωόμορφα ειδώλια της Θεσσαλίας, στο: *Διεθνές Συνέδριο για την Αρχαία Θεσσαλία, στη μνήμη του Δ. Ρ. Θεοχάρη*, Αθήνα, 180-184.
- Ορφανίδη 1996:** Λ. Ορφανίδη, Ανθρωπόμορφα ειδώλια, Θεσσαλία - Βόρειες Σποράδες, στο *Νεολιθικός Πολιτισμός 1996*, 153-154.
- Ορφανίδη 1998:** Λ. Ορφανίδη, *Εισαγωγή στη Νεολιθική ειδωλοπλαστική. Νοτιοανατολική Ευρώπη και Ανατολική Μεσόγειος*, Αθήνα.
- Orphanidis & Gallis 2011:** L. Orphanidis & K. Gallis, *Figurines of Neolithic Thessaly, A Presentation, Volume I*, Athens.
- Orphanidis & Malakasioti 2011:** L. Orphanidis, & Z. Malakasioti, *Figurines of Neolithic Thessaly, A presentation, Volume III, the A. Bastis Collection*, Athens.
- Orphanidis & Sampson 2015:** L. Orphanidis, & A. Sampson, *Neolithic Figurines of Boeotia from the Sarakenos Cave at Akraephnion*, Athens.
- Panayotou 1991:** A. Panayotou, Textes d'Acanthos d'époques archaïque et classique, στο *Études d'archéologie classique 7.1. Hellénika Symmiktá, histoire, archéologie, épigraphie. Études offertes à P. Charneux par ses collègues et amis*, Nancy, 127-132.
- Παντερμαλής 1972:** Δ. Παντερμαλής, Ο νέος μακεδονικός τάφος της Βεργίνας, *Μακεδονικά* 12, 147-182.
- Πάντος 1978:** Π.Π. Πάντος, Ιστορική Τοπογραφία του Νομού Ξάνθης, *Θρακικά Χρονικά* 34, Ξάνθη, 76-81.
- Παπαδημητρίου 2010:** Ν. Παπαδημητρίου (επιμ.) & Ζ. Τσιρτσώνη (συνεργ.), *Η Ελλάδα στο ευρύτερο πολιτισμικό πλαίσιο των Βαλκανίων κατά την 5^η και 4^η χιλιετία π.Χ.*, κατάλογος έκθεσης, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Αθήνα.
- Papadopoulos 2003:** J.K. Papadopoulos, *Ceramicus Redivivus: The Early Iron Age Potters' Field in the Area of the Classical Athenian Agora, Hesperia Suppl.* 31, Αθήνα-Princeton.
- Papadopoulos & Malamidou 2008:** S. Papadopoulos & D. Malamidou, Limenaria: A Neolithic and Early Bronze Age Settlement at Thasos, στο H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Sahoglu & R. Tuncel (επιμ.), *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age, Proceedings of the*

- International Symposium Urla-Izmir Turkey, October 13-19, 1997*, Ankara University, Research Center for Maritime Archaeology, Ankara, 427-445.
- Παπαδοπούλου-Κανελλοπούλου 1989:** Χ. Παπαδοπούλου-Κανελλοπούλου, *Συλλογή Καρόλου Πολίτη*, Αθήνα.
- Παπαευθυμίου-Παπανθίμου 1987:** Α. Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, Τρία νεολιθικά ειδώλια από το Μάνδαλο της Μακεδονίας, στο *ΕΙΛΑΠΙΝΗ, τόμος τιμητικός για τον καθηγητή Ν. Πλάτωνα*, Ηράκλειο, 171-177.
- Παπαγεωργίου 1997:** Π. Παπαγεωργίου, *Το τειχόμορφο στέμμα στην τέχνη της Μέσης Ανατολής και της αρχαίας Ελλάδας έως το τέλος της ελληνιστικής εποχής*, Αθήνα.
- Ραπαϊκονομου 2006:** I.D. Papaikononou, L'interprétation des "jouets" trouvés dans les tombes d'enfants d'Abdère, στο A.-M. Guimier-Sorbets, M.B. Hatzopoulos & Y. Morizot (επιμ.), *Rois, Cités, Nécrôpoles. Institutions, Rites et Monuments en Macédoine, Actes des Colloques de Nanterre (Décembre 2002) et d'Athènes (Janvier 2004)*, Athènes, 239-249.
- Ραπαϊκονομου 2008:** I.D. Papaikononou, Enfance et identité sexuée dans les cités grecques, στο F. Gusi i Jener (επιμ.), *Nasciturus: Infans, puerulus. Vobis mater terra. La muerte en la infancia*, Castellón, 673-710.
- Ραπαϊκονομου & Ηυσεκομ-Ηαχί 2009:** I.D. Papaikononou & S. Husecom-Haxhi, Du placenta aux figues sèches: mobilier funéraire et votif à Thasos, *Kernos* 22, 133-158.
- Παπάζογλου-Μανιουδάκη 2014:** Λ. Παπάζογλου-Μανιουδάκη, Ζώομορφα ρυτά και ειδώλια του τέλους της μυκηναϊκής εποχής και των αρχών της Εποχής του Σιδήρου στο Αιγαίο και την Κύπρο, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος II, 185-193.
- Papet 2003:** E. Papet, De l'objet archéologique aux bibelots de luxe, στο *Tanagra* 2003, 36-45.
- Παππά 1995:** Μ. Παππά, Ο προϊστορικός οικισμός του Μακρυγιάνου, στο Μ. Μπέσιος & Μ. Παππά, *Πύδνα*, Κατερίνη.
- Pappa 2007:** M. Pappa, Neolithic Societies: Recent Evidence from Northern Greece, στο *Strymon Praehistorikus* 2007, 257-272.
- Pappa κ.ά. 2004:** M. Pappa, P. Halstead, K. Kotsakis & D. Urem-Kotsou, Evidence for large-scale feasting at Late Neolithic Makriyalos, N Greece, στο P. Halstead & J.C. Barrett (επιμ.) *Food, Cuisine and Society in Prehistoric Greece*, Oxford, 16-44.
- Pappa, Nanoglou & Efthymiadou υπό έκδοση:** M. Pappa, S. Nanoglou & M. Efthymiadou, A road to variation: diversity among Neolithic settlements in central Macedonia, Greece, στο A. Sarris, E. Kalogirou, T. Kalayci & L. Karimali (επιμ.), *Communities, Landscapes, and Interaction in Neolithic Greece*, Ann Arbor, υπό έκδοση.
- Παρλαμά 1978:** Λ. Παρλαμά, Καύσεις στο κλασικό νεκροταφείο της Ακάνθου, *AAA* 11.1, 5-31.
- Παρλαμά & Σταμπολιδής 2000:** Λ. Παρλαμά & Ν. Σταμπολιδής (επιμ.), *Η Πόλη κάτω από την Πόλη*, Αθήνα.
- Pasquier 2003:** A. Pasquier, «Tanagréennes» et grande sculpture, στο *Tanagra* 2003, 153-158.
- Paul 1959:** E. Paul, *Antike Welt in Ton. Griechische und römische Terrakotten des Archäologischen Institutes in Leipzig*, Leipzig.
- Paul-Zinserling 2002:** V. Paul-Zinserling, *Die Terrakotten der Sammlung antiker Kleinkunst der Friedrich-Schlieler-Universität Jena*, Jena.
- Pautasso 2015:** A. Pautasso, Squatting Comasts and Others. Itinerant Iconographies and Plastic Vases στο Muller & Lafli 2015, 139-144.
- Πέππα-Παπαϊωάννου 1985:** Ε. Πέππα-Παπαϊωάννου, Πήλινα ειδώλια από το ιερό του Απόλλωνα Μαλεάτα Επιδαυρίας, Αθήνα.
- Πέππα-Παπαϊωάννου 2003:** Ε. Πέππα-Παπαϊωάννου, Πήλινα Ειδώλια του Αρχαιολογικού Μουσείου Πόρου, στο *Πρακτικά 1^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αργοσαρωνικού*, Αθήνα, τόμος Β', 189-276.
- Πέππα-Παπαϊωάννου 2011:** Ε. Πέππα-Παπαϊωάννου, *Κοροπλαστικά έργα του Αρχαιολογικού Μουσείου Πειραιώς*, Αθήνα.
- Perdrizet 1897:** P. Perdrizet, Terres cuites de l'Asie Mineure, στο *Monuments et mémoires de la Fondation Eugène Piot*, 4.2, 209-220.
- Perdrizet 1921:** P. Perdrizet, *Les terres cuites grecques et romaines d'Égypte de la collection Fouquet*, Paris.
- Peredolskaja 1963:** A. Peredolskaja, *Attische Tonfiguren aus einem sudrussischen Grab*, *Antk 2. Beiheft*.
- Περιστέρα, Παπαδοπούλου & Γαρούφα 2011:** Κ. Περιστέρα, Ε. Παπαδοπούλου & Σ. Γαρούφα, ΚΗ' ΕΠΚΑ. Ανασκαφή ελληνιστικής και ρωμαϊκής νεκρόπολης αρχαίας Αμφίπολης στο πλαίσιο του οδικού άξονα Αμφίπολης-Ξερρών, *ΑΕΜΘ* 25, 465-472.
- Πέτσας 1969:** Φ. Πέτσας, Χρονικά Αρχαιολογικά 1966-1967, *Μακεδονικά* 9, 101-216.
- Πέτσας 1974:** Φ. Πέτσας, Χρονικά Αρχαιολογικά 1968-1970, *Μακεδονικά* 14, 212-381.
- Petsas κ.ά. 2000:** Ph. Petsas, M.B. Hatzopoulos, L. Gounaropoulou & P. Paschidis, *Inscriptions du sanctuaire de la Mère Autochtone de Leukopetra (Macédoine)*, Αθήνα.
- Pfanner 1977:** M. Pfanner, Zur Schmückung griechischer Grabstelen, *Hefte des Archäologischen Seminars der Universität Bern* 3,5-5.
- Pfisterer-Haas 1989:** S. Pfisterer-Haas, *Darstellungen alter Frauen in der griechischen Kunst*, Frankfurt am Main.
- Pfisterer-Haas 1991:** S. Pfisterer-Haas, Zur 'Kopfbedeckung' des Bronzetänzers von Mahdia, *AA* 1991, 99-105.
- Phelps 2000:** W.W. Phelps, The small finds: Clay Figurines, στο C. Ridley, K.A. Wardle & C.A. Mould, *Servia I. Anglo-Hellenic Rescue Excavations 1971-73 directed by K. Rhomiropoulou & C. Ridley*, BSA Suppl. 32, Oxford-Northampton, 192-206.
- Photos, Tylecote & Adam-Veleni 1988:** E. Photos, R.F. Tylecote & P. Adam-Veleni, The possibility of smelting nickel-rich lateric iron ores in the Hellenistic settlement of Petres, N.W. Greece, στο J. E. Jones (επιμ.), *Aspects of Ancient Mining and Metallurgy*, Acta of a British School at Athens Centenary Conference at Bangor, 1986, Bangor, 35-43.
- Picón 2007:** C. Picón, *Art of the Classical World in the Metropolitan Museum of Art: Greece, Cyprus, Etruria, Rome*, The Metropolitan Museum of Art, New York.
- Πηλείδου 1998:** Κ. Πηλείδου, *Τα προϊστορικά ειδώλια της Θράκης: Προβλήματα τυπολογίας και ερμηνείας* (αδημ. μεταπτ. εργ.), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Πηλείδου 2006:** Κ. Πηλείδου, *Η νεολιθική ανθρωπόμορφη αγγειοπλαστική των Βαλκανίων* (αδημ. διδ. διατρ.), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Pileidou, Triantaphyllos & Kallintzi υπό έκδοση:** C. Pileidou, D. Triantaphyllos & K. Kallintzi, Neolithic Anthropomorphic Pots in Aegean Thrace, στο *XI International Congress of Thracology, Istanbul*, 08-12.11.2010 (υπό έκδοση).
- Πινγιάτογλου 1985:** Σ. Πινγιάτογλου, Ματιές στην καθημερινή ζωή του αρχαίου Δίου, στο *Οι Αρχαιολόγοι μιλούν για την Πιερία, ΝΕΑΕ Πιερίας (Δίον, Καλοκαίρι 1984)*, Θεσσαλονίκη, 35-38.
- Πινγιάτογλου 1987:** Σ. Πινγιάτογλου, Έρωτας και Ψυχή-Μια παρωδία, στο *Αμητός*, 681-693.
- Πινγιάτογλου 1990:** Σ. Πινγιάτογλου, Το ιερό της Δήμητρας στο Δίον. Ανασκαφή 1990, *ΑΕΜΘ* 4, 205-215.
- Πινγιάτογλου 1991:** Σ. Πινγιάτογλου, Το ιερό της Δήμητρας στο Δίον. Ανασκαφή 1991, *ΑΕΜΘ* 5, 145-156.
- Πινγιάτογλου 1993:** Σ. Πινγιάτογλου, *Πήλινα ειδώλια από την Αίγυπτο, 3^{ος} π.Χ. - 4^{ος} μ.Χ. αιώνας. Η κοροπλαστική της Αιγύπτου κατά τους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους*, Αθήνα.
- Πινγιάτογλου 1999:** Σ. Πινγιάτογλου, Η λατρεία της θεάς Δήμητρας στην αρχαία Μακεδονία, στο *Αρχαία Μακεδονία VI*, τόμος 2, 911-919.
- Πινγιάτογλου 2010α:** Σ. Πινγιάτογλου, Άγαλμα Παπποσιληνού με τραγικό προσωπείο, στο Στ. Τσιτσιρίδης (επιμ.), *Παραχορήγημα, Μελετήματα προς τιμήν του καθηγητή Γ.Μ. Σηφάκη*, Ηράκλειο, 517-534.
- Πινγιάτογλου 2010β:** Σ. Πινγιάτογλου, Το ιερό της Δήμητρος στο Δίον, στο I. Λεβέντη & Χ. Μητσοπούλου (επιμ.), *Ιερά και λατρείες της Δήμητρας στον αρχαίο ελληνικό κόσμο*, Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου, Βόλος, 4-5.06.2005, Βόλος, 201-224.

- Πινιγάτογλου 2014:** Σ. Πινιγάτογλου, Πινάκιο λευκού βάρους από τα Αβδήρα, στο Π. Βαλαβάνης & Ε. Μανακίδου (επιμ.), *ΕΓΓΡΑΦ-ΣΕΝ ΚΑΙ ΕΠΟΙΗΣΕΝ. Μελέτες κεραμικής και εικονογραφίας προς τιμήν του καθηγητή Μιχάλη Τιβέριου*, Θεσσαλονίκη, 331-342.
- Πινιγάτογλου 2015:** Σ. Πινιγάτογλου, *Δίον. Το ιερό της Δήμητρος*, Θεσσαλονίκη.
- Pingiatoglou 2016:** S. Pingiatoglou, The Sanctuary of Demeter, στο D. Pandermalis (επιμ.), *Gods and Mortals at Olympus. Ancient Dion. City of Zeus*, New York, 30-39, 99-107.
- Pirenne-Delforge 1994:** V. Pirenne-Delforge, *L'Aphrodite grecque. Contributions à l'étude de ses cultes et de sa personnalité dans le panthéon archaïque et classique*, *Kernos Suppl.* 4.
- Pisani 2006:** M. Pisani, The collection of terracotta figurines in the British School at Athens, *BSA* 101, 269-368.
- Pisani 2009:** M. Pisani, Hellenistic terracotta figurines from Thebes, *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας* 2, 2006, Βόλος, 1133-1147.
- Pisani 2012:** M. Pisani, Impianti di produzione ceramica e coroplastica in Sicilia dal periodo arcaico a quello ellenistico, στο A. Esposito & G.M. Sanidas (επιμ.), «*Quartiers*» *artisanaux en Grèce ancienne, une perspective méditerranéenne*, Villeneuve d'Ascq, 331-332.
- Pisani 2016:** M. Pisani, Produzione e diffusione delle terrecotte figurate a Tebe (Boetia) in età ellenistica, στο Muller & Laffi 2016, 195-210.
- Πλόες 2003:** Ν. Σταμπολίδης (επιμ.), *Πλόες... Από τη Σιδώνα στη Χουέλβα σχέσεις λαών της Μεσογείου 16^{ος} - 6^{ος} αι. π.Χ.*, κατάλογος έκθεσης, Αθήνα, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 04.06.- 28.10.2003, Αθήνα.
- Popa 2010:** A. Popa, Einige Bemerkungen zu den provincial-römischen Gefässen aus dem kaiserzeitlichen Grabkomplex von Olănești in der Republik Moldau, στο *Pontos, Arheologia între știință politică și economia de piață*, Chișinău, 58-84.
- Pottier & Reinach 1887:** E. Pottier & S. Reinach, *La nécropole de Myrina*, Paris.
- Πουλακάκης 2002:** Ν. Πουλακάκης, *Κοροπλαστική από την Πέλλα. Το παράδειγμα του πηγαδιού 3* (σδημ. μεταπτ. εργ.), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Πουλακάκης 2005:** Ν. Πουλακάκης, Τρία θεατρικά ειδώλια από την Αγορά της Πέλλας, *Ελληνικά* 55, 33-57.
- Poulsen 1949:** V. Poulsen, *Catalogue des terres cuites grecques et romaines. Publications de la Glyptothèque Ny Carlsberg*, no 2, Copenhagen.
- Power 2000:** T.G. Power, *Play and Exploration in Children and Animals*, Mahwah, NJ.
- Προϊστορική Μακεδονία 2014:** Ε. Στεφανή, Ν. Μερούσης & Α. Δημουλά (επιμ.), *Εκατό Χρόνια Έρευνας στην Προϊστορική Μακεδονία, 1912-2012*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, 22-24.11.2012, Θεσσαλονίκη.
- Prehistoric Macedonia 2015:** Marzena Szmyt (επιμ.), *Everyday Life in Prehistoric Macedonia*, Vol. 1 (Texts), Vol. 2 (Catalogue of Artefacts), κατάλογος έκθεσης, Poland, Poznan Archaeological Museum, 09.10.2015 - 24.03. 2016, Warsaw, State Archaeological Museum, 30.03.2016 - 04.10.2016, Poznan.
- Prokova 2014:** A. Prokova, *Die figürlichen Tonvotive aus dem Heiligtum der Parthenos in der antiken Stadt Neapolis. Zu Kult und materieller Kultur einer griechischen Stadt an der nordägäischen thrakischen Küste* (Dissertation Universität Köln).
- Ψαρρά 2006:** Ε.Α. Ψαρρά, Ανασκαφή οικοπέδου Γ. Παναγιωτόπουλου στο Άργος: Χρήσεις του χώρου κατά την αρχαιότητα, στο Μ. Καζάκου & Ν. Ζαφειροπούλου (επιμ.) *Α' Αρχαιολογική Σύνοδος Νότιας και Δυτικής Ελλάδας (Πάτρα, Ιούνιος 1996)* Αθήνα, 336-342.
- Pyke & Yiouni 1996:** G. Pyke & P. Yiouni, στο K. Wardle (επιμ.), *Nea Nikomedeia: the excavation of an early neolithic village in northern Greece, 1961-1964 / directed by R.J. Rodden*, BSA Supplementary Volume no. 25, London.
- Raczky 2000:** P. Raczky, A unique Face Pot from the Ōcsöd-Kováshalom Settlement of the Tisza Culture, *Acta Archaeologica Scientiarum Hungaricae* 51, 10-22.
- Rey 1927:** L. Rey, *La nécropole de Mikra Karaburun près de Salonique, Albanie* 2, 48-57.
- Reber 1983:** K. Reber, 1983. Ein silbernes Kybelrelief aus Eretria, *Antik* 26, 77-83.
- Reeder Williams 1978:** E. Reeder Williams, Figurine Vases from the Athenian Agora, *Hesperia* 47, 357-401.
- Reilly 1989:** J. Reilly, Many brides: "mistress and maid" on Athenian lekythoi, *Hesperia* 85, 411-444.
- Renfrew 1986:** C. Renfrew, The Sitagroi Sequence: The Excavated Areas, στο Renfrew, Gimbutas & Elster 1986, Los Angeles, 147-222.
- Renfrew, Gimbutas & Elster 1986:** C. Renfrew, M. Gimbutas & E. Elster (επιμ.), *Excavations at Sitagroi: a prehistoric village in Northeastern Greece, vol. I*, Monumenta Archaeologica 13, Los Angeles.
- Richter 1953:** G.M.A. Richter, *Handbook of the Greek Collection*, Cambridge.
- Richter 1966:** G.M.A. Richter, *The furniture of the Greeks, Etruscans and Romans*, London.
- Ridgway 2006:** B.S. Ridgway, The boy strangling the goose: genre figure or mythological symbol?, *AJA* 110, 643-48.
- Rizza & Scrinari 1968:** G. Rizza & V. Santa Maria Scrinari, *Il santuario sull' acropolis di Gortina I*, Rome.
- Roccas 2000:** L.J. Roccas, Back-mantle and peplos. The special costume of Greek maidens in 4th-century funerary and votive reliefs, *Hesperia* 69, 235-265.
- Rodden 1962:** R.J. Rodden, Excavations at the Early Neolithic Site at Nea Nikomedeia, *Proceedings of Prehistoric Society* 28, 267-288.
- Rodden 1964:** R.J. Rodden, Recent Discoveries from Prehistoric Macedonia, *Balkan Studies* 5, 109-124.
- Rodden 1965:** R.J. Rodden, An Early Neolithic Village in Greece, *Scientific American* 212.4, 83-92.
- Rodden & Rodden 1964:** R.J. Rodden & J.M. Rodden, A European Link with Çatal Hüyük: The 7th Millenium Settlement of Nea Nikomedeia in Macedonia, *London Illustrated News*, Part I (Site and Pottery) April 11, 564-567, Part II (Burials and the Shrine), April 18, 604-607.
- Rollas 1960:** A. Rollas, Müzemizin pişmiş-toprak heykelcikler koleksiyonu (La collection de terres cuites du Musée), *IstArk-MüzYılı* 9, 26-28.
- Roller 1994:** L.E. Roller, Attis on Greek votive monuments. Greek god or Phrygian? *Hesperia* 63, 245-262.
- Romano 1995:** I.B. Romano, *The Terracotta Figurines and Related Vessels. Gordion Special Studies II (University Museum Monograph 83)*, Philadelphia University Museum.
- Ρωμιοπούλου 1973-1974:** Κ. Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 29, Χρονικά Β2, 678-693, 696.
- Ρωμιοπούλου 1975:** Κ. Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 30, Χρονικά Β2, 250.
- Ρωμιοπούλου 1976:** Κ. Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 31, Χρονικά Β2, 244.
- Ρωμιοπούλου 1977:** Κ. Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 32, Χρονικά Β2, 204.
- Ρωμιοπούλου 1979:** Κ. Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 34, Χρονικά Β2, 279.
- Ρωμιοπούλου 1980:** Κ. Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 35, Χρονικά Β2, 371.
- Ρωμιοπούλου 1981:** Κ. Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 36, Χρονικά Β2, 302.
- Rhomioroulou 1986:** Κ. Rhomioroulou, Amphores de la nécropole d'Acanthe, *BCH Suppl.* 13, 479-483.
- Ρωμιοπούλου 1987:** Κ. Ρωμιοπούλου, Αττικός αμφιπρόσωπος κώνθαρος από τάφο της αρχαίας Ακάνθου, στο *Αμητός*, 723-728.
- Ρωμιοπούλου 1999:** Κ. Ρωμιοπούλου, Οι αποικίες της Άνδρου στο Βόρειο Αιγαίο, στο Ν. Σταμπολίδης (επιμ.), *Φως Κυκλαδικόν. Μνήμη Νικολάου Ζαφειρόπουλου*, Αθήνα, 126-131.
- Ρωμιοπούλου 2013:** Κ. Ρωμιοπούλου, Ελληνιστικό Νεκροταφείο Αμφίπολης, Βορειοανατολικός Τομέας: Ανασκαφή 1956, *ΑΕφημ* 152, 103-253.
- Ρωμιοπούλου & Τουράτσογλου 2002:** Κ. Ρωμιοπούλου & Ι. Τουράτσογλου, *Μίεζα. Νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών - πρώιμων ελληνιστικών χρόνων*, Αθήνα.
- Roussel 1934:** P. Roussel, Un règlement militaire de l'époque macedonienne, *RA* 6, 39-47.

- Rubensohn 1962:** O. Rubensohn, *Das Delion von Paros*, Wiesbaden.
- Rumscheid 2006:** F. Rumscheid, *Die figürlichen Terrakotten von Priene: Fundkontexte, Ikonographie und Funktion in Wohnhäusern und Heiligtümern im Licht antiker Parallelbefunde*, Wiesbaden.
- Σαμπετάι 2009:** Β. Σαμπετάι, Οι τελετουργικοί ρόλοι των γυναικών στον κύκλο της ζωής, στο Ν. Καλτσάς & Α. Shapiro (επιμ.), *Γυναικών λατρείες. Τελετουργίες και καθημερινότητα στην κλασική Αθήνα*, Αθήνα, 289-297.
- Sabetai 2015:** V. Sabetai, Female protomes from Chaironeia (Boetia), στο Muller & Lafli 2015, 149-163.
- Şahin 2001:** M. Şahin, Hellenistic Braziers in the British Museum: Trade Contacts between Ancient Mediterranean Cities, *Anatolian Studies* 51, 91-132.
- Şahin 2005:** M. Şahin, Terrakotten aus Knidos: Erste Ergebnisse. Die Kulte auf der Rundtempelterrasse, *IstMitt* 55, 65-118.
- Salomonson 1995:** J.W. Salomonson, Furtwänglers "Anadyomene". Bekanntes und unbekanntes zu einer Marmorstatuette aus ehemaligem Münchener Privatbesitz, *BA-Besch* 70, 1-53.
- Σαμαρτζίδου & Μπαντίνου 2014:** Σ. Σαμαρτζίδου & Π. Μπαντίνου, Αβδήρα: Ειδώλια «μυροφόρα» από ταφικό τύμβο της αρχαίας νεκρόπολης, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος Ι, 291-306.
- Σαμίου 1988:** Χρ. Σαμίου, Το ελληνιστικό νεκροταφείο των Αβδήρων, *ΑΕΜΘ* 2, 471-487.
- Samiou 2004:** Chr. Samiou, Hellenistic Graves in Abdera, στο Α. Moustaka, Ε. Skarlatidou, Μ-С. Tzannes & Y. Ersoy (επιμ.), *Symposium "Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony"*, *Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdera 20-21.10. 2001, Thessaloniki*, 291-303.
- Σάμψων 1980:** Α. Σάμψων, Το κοροπλαστικό εργαστήριο της Χαλκίδας, *ΑΕΦημ* 119, 136-166.
- Σάμψων 2006:** Α. Σάμψων, *Προϊστορία του Αιγαίου. Παλαιολιθική, Μεσολιθική, Νεολιθική*, Αθήνα.
- Sanidas 2013:** G. Sanidas, *La production artisanale en Grèce. Une approche spatiale et topographique, à partir des exemples de l'Attique et du Péloponnèse du VIIIe au Ier siècle avant J.-C.*, Paris.
- Sanidas 2016:** G. Sanidas, La production coroplastique en ἄσσει. Questions et approches sur la période classique στο Muller & Lafli 2016, 17-31.
- Santoro L'Hoir 1983:** F. Santoro L'Hoir, Three Sandalled Footlamps: Their Apotropaic Potentiality in the Cult of Sarapis, *AA* 98, 225-237.
- Σαρρή 2014:** Ε. Σαρρή, Σύνολο πήλινων ειδωλίων των ελληνιστικών χρόνων από το Άργος, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος ΙΙ, 125-137.
- Σαββοπούλου 1998:** Θ. Σαββοπούλου, Αρχαιολογική περιήγηση στο νομό Κιλκίς. Από τα προϊστορικά μέχρι τα παλαιοχριστιανικά χρόνια, Κιλκίς.
- Σαββοπούλου & Βάλλα 1992:** Θ. Σαββοπούλου & Μ. Βάλλα, Ευρωπαϊκός 1991-1992, *ΑΕΜΘ* 6, 433-442.
- Scanlon 2002:** T.F. Scanlon, *Eros and Greek athletics*, New York-Oxford.
- Schauenburg 1955-1956:** C. Schauenburg, Die Cameliden im Altertum, *BJb* 155, 59-94.
- Schauenburg 1962:** C. Schauenburg, Neue antike Cameliden, *BjB* 162, 98-106.
- Schauenburg 1976:** K. Schauenburg, Erotenspiele. 1 Teil, *AW* 7, Heft 3, 39-52 και Erotenspiele. 2 Teil, *AW* 7, Heft 4, 28-35.
- Scheibler 1983:** I. Scheibler, Griechische Töpferkunst, Herstellung, Handel und Gebrauch der antiken Tongefäße, München.
- Scheibler 1992:** I. Scheibler, *Ελληνική Κεραμική* (μετάφρ. Ε. Μανακίδου), Αθήνα.
- Schmaltz 1974:** B. Schmaltz, *Terrakotten aus dem Kabirenheiligtum bei Theben, Menschen-ähnliche Figuren, menschliche Figuren und Gerät, Das Kabirenheiligtum bei Theben* 5, Berlin.
- Schmidt 1977:** R. Schmidt, *Die Darstellung von Kinderspielzeug und Kinderspiel in der griechischen Kunst*, Wien.
- Schmidt 1994:** E. Schmidt, *Martin-von-Wagner Museum der Universität Würzburg, Katalog der antiken Terrakotten. Teil 1: Die figürlichen Terrakotten*, Mainz.
- Schollmeyer 2007:** P. Schollmeyer, Zwischen Ost und West. Der "Knabe mit der Fuchsgans" und die "Temple-Boys", στο Η. von Steuben, G. Lahusen & H. Kotsidu (επιμ.), *ΜΟΥΣΕΙΟΝ*. Beiträge zur antiken Plastik. Festschrift zu Ehren von Peter Cornelis Bol, Möhneseef, 321-329.
- Schulze 1998:** H. Schulze, *Ammen und Pädagogen*, Mainz.
- Schürmann 1989:** W. Schürmann, *Katalog der antiken terrakotten im Badischen Landesmuseum Karlsruhe*, *SIMA* 109, Göteborg.
- Schwarzmaier, Scholl & Maischberger 2016:** A. Schwarzmaier, A. Scholl & M. Maischberger, *Staatliche Museen zu Berlin. The Antikensammlung. Altes Museum, Neues Museum, Pergamonmuseum*, Berlin.
- Schwarzmaier 2015:** A. Schwarzmaier, Gaben für eine nicht erlebte Hochzeit. Zu Funktion und Bedeutung einiger Terrakottentypen in klassischen Mädchengräbern in Athen, στο Muller & Lafli 2015, 305-313.
- Scullard 1974:** H. Scullard *The Elephant in the Greek and Roman World*, London.
- Selekou 2015:** M. Selekou, Animal terracottas from children graves at Opuntian Locris, στο Muller & Lafli 2015, 357-364.
- Sharpe 2015:** H.F. Sharpe, Terracotta Figurines from Houses at Olynthus. Findspot and Function, στο Muller & Lafli 2015, 221-236.
- Shear 1930:** T.L. Shear, Excavations in the North Cemetery at Corinth in 1930, *AJA* 34, 403-431.
- Shevchenko 2015:** T. M. Shevchenko, Bust Thymiateria from Olbia Pontike, *Les Carnets de l'ACoSt* 13 [Online] URL: <http://acost.revues.org/582>
- Σιαμπανόπουλος 1992:** Ε. Κ. Σιαμπανόπουλος, *Ιστορικό - Λαογραφικό Μουσείο Κοζάνης*, Κοζάνη.
- Sieveking 1916:** J. Sieveking, *Die Terrakotten der Sammlung Loeb*, II, München.
- Simon 1996:** E. Simon, *Οι θεοί των αρχαίων Ελλήνων* (μετ. Σ. Πιργιάτογλου), Θεσσαλονίκη.
- Σίνδος 1985:** Ι. Βοκοτοπούλου, Αικ. Δεσποίνη, Β. Μισαηλίδου & Μ. Τιβέριος, *Σίνδος. Κατάλογος της Έκθεσης*, Αθήνα.
- Σίνδος II 2016:** Αικ. Δεσποίνη (επιμ.), *Σίνδος II. Το νεκροταφείο. Ανασκαφικές έρευνες 1980-1982. Πήλινα, γυάλινα και φαγεντιανά αγγεία, πήλινοι λύχνοι, μεταλλικά αγγεία, πήλινα ειδώλια και πλαστικά αγγεία, νομίσματα*, Αθήνα.
- Σισμανίδης 1997α:** Κ. Σισμανίδης, *Κλίνες και κλινοειδείς κατασκευές των μακεδονικών τάφων*, Αθήνα.
- Σισμανίδης 1997β:** Κ. Σισμανίδης, Ταφικό σύνολο στην αρχαία Κασσάνδρεια, *Μνήμη Μανόλη Ανδρόνικου*, Θεσσαλονίκη, 295-320.
- Σισμανίδης 2014:** Κ. Σισμανίδης, Ανθρωπόμορφα και ζωόμορφα ειδώλια από το αρχαίο νεκροταφείο της Αγίας Παρασκευής Νομού Θεσσαλονίκης, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος Ι, 349-360.
- Σισμανίδης & Καραϊσκού 1992:** Κ. Σισμανίδης & Γ. Καραϊσκού, Σωστική ανασκαφή στην Ποτειδαία Χαλκιδικής, *ΑΕΜΘ* 6, 485-493.
- Sjoqvist 1958:** E. Sjoqvist, Timoleone a Morgantina, *Kokalos* IV, 107-118.
- Skafida & Toufexis 1994:** E. Skafida & G. Toufexis, *Figurines de la fin de l'Époque Néolithique en Thessalie (Grèce Centrale)*, στο Μ. Alexianou & Ρ. Roman (επιμ.), *Relations Thraco - Illyro - Helléniques, Actes du XIe Symposium National de Thracologie, Baile Herculane, 14-19.09.1992*, Bucarest, 12-24.
- Σκαρλατίδου 1984:** Ε. Σκαρλατίδου, Πήλινο σύμπλεγμα νέγρου και πιθήκου από τα Αβδήρα, *ΑΕΦημ* 123, 120-129.
- Skarlatidou 2002:** E. Skarlatidou, Una tomba arcaica in Macedonia. Nuovi dati per un riesame della cronologia della ceramica Corinzia, *ASAtene* LXXX, serie III, 2-Tomo I, 281-307.
- Σκαρλατίδου 2007:** Ε. Σκαρλατίδου, *Θέρμη. Το αρχαίο νεκροταφείο κάτω από τη σύγχρονη πόλη*, Αθήνα.
- Σκαρλατίδου 2009:** Ε. Σκαρλατίδου, Το νεκροταφείο της Θέρμης (πρώην Σέδες) Θεσσαλονίκης. 20 χρόνια έρευνας, *ΑΕΜΘ 20 χρόνια (Επετειακός Τόμος)* 329-343.
- Σκέρλου & Γρηγοριάδου 2014:** Ε. Σκέρλου & Ντ. Γρηγοριάδου, Ειδώλια προερχόμενα από αποθέτες του ιερού της Δήμητρος στην Κω. Μια πρώτη προσέγγιση, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος Ι, 119-148.

- Σκιαδάς & Καμαρέττα 1986:** Α. Σκιαδάς & Α. Καμαρέττα, Διονυσιακοί Θίασοι. Σιληνοί και Σάτυροι, στο Ι. Κακριδή (επιμ.), *Ελληνική Μυθολογία. Οι Θεοί*, τ. 2, 313-318.
- Smith 1991:** R.R.R. Smith, *Hellenistic Sculpture*, London.
- SNG Saroglos:** S. Psoma & I. Touratsoglou, *Sylloge Nummorum Graecorum, Greece 4, Numismatic Museum, Athens, The Petros Z. Saroglos Collection, Vol. I: Macedonia*, Athens (2005).
- Σουχλέρης 2014:** Λ. Σουχλέρης, Πήλινα ειδώλια ζώων και αντικείμενα μικροτεχνίας από την ανασκαφή του αρχαίου θεάτρου της Ηφαιστίας στη Λήμνο. Τα πήλινα ειδώλια των ελεφάντων, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος Ι, 282-287.
- Σουέρεφ 1996:** Κ. Σουέρεφ, Τούμπα Θεσσαλονίκης 1985-1996. Το ανασκαφικό έργο στην τράπεζα και στο νεκροταφείο, *ΑΕΜΘ 10Α*, 389-406.
- Σουέρεφ 1997:** Κ. Σουέρεφ, Τούμπα Θεσσαλονίκης 1985-1996. Το ανασκαφικό έργο στην τράπεζα και το νεκροταφείο, *ΑΕΜΘ 10^Α*, 389-406.
- Sourvinou-Inwood 1978:** C. Sourvinou-Inwood, Persephone and Aphrodite at Locri: a model for personality definitions in Greek religion, *JHS* 98, 101-121.
- Σουβατζή 2013:** Σ. Σουβατζή, Νοικοκυριό και καθημερινή ζωή κατά τη νεολιθική και πρώιμη εποχή του χαλκού, στο Δ. Γραμμένος (επιμ.), *Μελέτες για την προϊστορική Μακεδονία, ΠΡΟ-ΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ*, Παράρτημα No 1, 2013, [Online] URL: <http://proistoria.wordpress.com>
- Sowder 2009:** A. Sowder, *Greek bronze hydriai (αδημ. διδ. διατριβή)*, Emory University, Atlanta.
- Speier 1932:** H. Speier, Zweifiguren-Gruppen im fünften und vierten Jahrhundert vor Christus, *RM* 47, 1-94.
- Sguaitamatti & Leone 2015:** M. Sguaitamatti & R. Leone, Le satyre et le sanglier. Vases plastiques hellénistiques de Grande Grèce et de Sicile, Zürich.
- Stafford 1991-1993:** E.J. Stafford, Aspects of sleep in hellenistic sculpture, *BICS* 38, 105-120.
- Stamatopoulou 2014:** M. Stamatopoulou, The Pasikrata Sanctuary at Demetrias and the Alleged Funerary Sanctuaries of Thessaly. A Re-appraisal, *Kernos* 27, 207-255.
- Stefani 1984:** G. Stefani, *Terrecotte figurate*, Roma.
- Στεφανή 2000:** Λ. Στεφανή, Ανασκαφή στον άξονα της Εγνατίας οδού: δύο προϊστορικές εγκαταστάσεις στην περιοχή της Λευκόπετρας Ημαθίας, *ΑΕΜΘ 14*, 537-554.
- Στεφανή 2001:** Λ. Στεφανή, Ανασκαφές στον άξονα της Εγνατίας: η έρευνα στις περιοχές της Λευκόπετρας και της Μ. Σάντας, *ΑΕΜΘ 15*, 559-574.
- Στεφανή 2002α:** Λ. Στεφανή, Η οργάνωση του χώρου σε μια ημιορεινή περιοχή του Βερμίου: το παράδειγμα της Λευκόπετρας, *ΑΕΜΘ 16*, 531-543.
- Στεφανή 2002β:** Λ. Στεφανή, Οι ανασκαφές στη Μικρή Σάντα Βερμίου: από τον προϊστορικό οικισμό στην ελληνιστική κώμη, *ΑΕΜΘ 16*, 545-556.
- Στεφανή 2004:** Λ. Στεφανή, Συστάδα αρχαϊκών τάφων στη Βέροια και νέα στοιχεία για τις πρώιμες φάσεις κατοίκησης στην πόλη, *ΑΕΜΘ 18*, 485-494.
- Στεφανή 2007:** Ε. Δ. Στεφανή, Η περιοχή της Λευκόπετρας Ημαθίας από την Εποχή του Σιδήρου ως τα χρόνια του Φιλίππου του Β'. Τα δεδομένα από τις σύγχρονες έρευνες, στο *Αρχαία Μακεδονία VII*, 563-583.
- Στεφανή 2012:** Ε. Στεφανή, «...όρος Βέρμιον άβατον υπό χειμῶνος»: τοπίο και κατοίκηση στην ημιορεινή Ημαθία, στο *Θρεπτήρια 2012*, 26-63.
- Στεφανή 2013α:** Ε. Στεφανή, Η λατρεία της Μητέρας των Θεών στη Λευκόπετρα Βερμίου, *Μακεδονικά 39* (2010-2012) 99-123.
- Στεφανή 2013β:** Ε. Στεφανή, Εργαστήρια κεραμικής στη Λευκόπετρα Βερμίου, στο Π. Βελένη, Ε. Κεφαλίδου & Δ. Τσιαφάκη (επιμ.), *Κεραμικά Εργαστήρια στο βορειοανατολικό Αιγαίο (8^{ος} - αρχές 5^{ου} αι. π.Χ.)*, Θεσσαλονίκη, 93-118.
- Στεφανίδου-Τιβεριού 1982:** Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, *Πήλινα Ειδώλια*, Θεσσαλονίκη.
- Στεφανίδου-Τιβεριού 1993:** Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, *Τραπεζοφόρα με πλαστική διακόσμηση: η αττική ομάδα*, Αθήνα.
- Steimle 2008:** Chr. Steimle, *Religion im römischen Thessaloniki. Sakraltopographie, Kult und Gesellschaft 168 v. Chr.-324 n. Chr.*, Tübingen.
- Σουϊδ./Su & Bekker 1854:** Suidae Suda Lexicon & I. Bekker (φιλολογική αποκατάσταση), Berlin.
- Stoop 1960:** M.W. Stoop, *Floral Figurines from South Italy. A Study of South Italian Terracotta Incense-Burners in the Shape of Human Figures Supporting a Flower of the Fourth Century and the Hellenistic Period. Their Origin, Development and Signification*, Assen.
- Stroud 1965:** R. Stroud, The Sanctuary of Demeter and Kore on Acrocorinth, Preliminary Report I: 1961-1962, *Hesperia* 34, 1-24.
- Strymon Praehistorikus 2007:** H. Todorova, M. Stefanovich & G. Ivanov (επιμ.), *In the Steps of James Harvey Gaul, vol. 2: The Struma/Strymon River Valley in Prehistory, Proceedings of the International Symposium "Strymon Praehistorikus", Kjustendil-Blagoevgrad (Bulgaria) and Serres-Amphipolis (Greece)*, 27.09-01.10.2004, Sofia.
- Summerer 1999:** L. Summerer, *Hellenistische Terrakotten aus Amissov*, Stuttgart.
- Svana 2015:** I. Svana, Votive Terracotta Figurines from a Rural Sanctuary in Thesprotia, Epirus, στο Muller & Lafli 2015, 457-463.
- Σβέρκος & Τζαναβάρη 2009:** Η. Σβέρκος & Κ. Τζαναβάρη, Νέα επιτύμβια μνημεία από τη Λητή, *ΑΕΦημ 148*, 183-221.
- Szabó 1975:** M. Szabó, Contribution à la question des protomes en terre cuite de la Grèce central, *BMusHongr* 43, 3-22.
- Szabó 1994:** M. Szabó, *Archaic Terracottas of Boeotia*, *StA* 67, Roma.
- Talalay 1983:** L.E. Talalay, *Neolithic Figurines of Southern Greece: Their form and function* (Ph. D. dissertation Indiana University), Bloomington.
- Talalay 1993:** L.E. Talalay, *Deities, Dolls, and Devices: Neolithic Figurines from Franchthi Cave, Greece*, Excavations at Franchthi Cave, Greece, Fasc. 9, Bloomington-Indianapolis.
- Talalay 2005:** L. Talalay, The Gendered Sea: Iconography, Gender, and Mediterranean Prehistory, στο B.A. Knapp (επιμ.), *The Archaeology of Mediterranean Prehistory*, Malden, MA, 131-155.
- Tanagra 2003:** V. Jeammet (επιμ.), *Tanagra. Mythe et Archéologie*, κατάλογος έκθεσης, Paris, Musée du Louvre, 15/09/2003 - 05/01/2004, Musée des beaux-arts de Montréal, 05/02/- 09/05/2004, Paris.
- Tanagras 2010:** V. Jeammet (επιμ.), *Tanagras. Figurines for Life and Eternity. The Musée du Louvre's Collection of Greek Figurines*, κατάλογος έκθεσης, Valencia.
- Tennent 1983:** N.H. Tennent, The selection of suitable ceramic retouching media, στο J.O. Tate, N.H. Tennent & J.H. Townsend (επιμ.) *Resins in conservation*, The proceedings of the symposium, Edinburgh, 21-22.05.1982, Edinburgh, 91-100.
- Thompson, Thompson & Rotroff 1987:** H.A. Thompson, D.B. Thompson & S. I. Rotroff 1987, *Hellenistic Pottery and Terracottas*, Princeton.
- Θέμελης & Τουράτσογλου 1997:** Π. Θέμελης & Ι. Τουράτσογλου, *Οι τάφοι του Δερβενίου*, Αθήνα.
- Θεσσαλονίκη 1986:** Αικ. Νίνου (υπεύθυνη έκδοσης), *Θεσσαλονίκη, από τα προϊστορικά μέχρι τα χριστιανικά χρόνια. Οδηγός της Έκθεσης του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης*, συλλογικό έργο, Αθήνα.
- Θρεπτήρια 2012:** Μ. Τιβέριος, Π. Νίγδελς & Π. Αδάμ-Βελένη (επιμ.), *Θρεπτήρια. Μελέτες για την αρχαία Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη.
- Τιβέριος 1991-1992:** Μ. Τιβέριος, Αρχαιολογικές έρευνες στη διπλή τράπεζα κοντά στη σημερινή Αγχιάλο και Σίνδο (1990-1992) - Ο αρχαίος οικισμός, *Εγνατία 3*, 209-234.
- Τιβέριος 1996:** Μ. Τιβέριος, *Αρχαία Αγγεία*, Αθήνα.
- Τιβέριος 2000:** Μ. Τιβέριος, *Μακεδόνες και Παναθηναίοι. Παναθηναϊκοί αμφορείς από τον βορειοελλαδικό χώρο*, Αθήνα.
- Tiverios 2008:** M. Tiverios, Greek Colonisation of the Northern Aegean, στο G.R. Tsetschkladze (επιμ.), *Greek Colonisation. An account of Greek Colonies and Other Settlements Overseas*, τόμος 2, (*Mnemosyne, Supplementa* 193) Leiden-Boston, 1-154.

- Τιβέριος 2009-2010:** Μ. Τιβέριος, Ελευσινιακές ροιές. Παλιά ευρήματα και νέες ερμηνείες, *ASAtene* 87, 465-478.
- Todorova & Vajsov 1993:** Η. Todorova & I. Vajsov, *Novokamennata Epokha v Bulgariya*, Sofia.
- Töpperwein 1976:** E. Töpperwein, *Terrakotten von Pergamon, Pergamenische Forschungen* 3, Berlin.
- Τουφεξής 1993:** Γ. Τουφεξής, Πλαστικές αναπαραστάσεις ζώων της Νεολιθικής Μακεδονίας και Θεσσαλίας. Μια συγκριτική παραβολή, *Αρχαία Μακεδονία* V, Τόμος 3, 1501-1515.
- Toufexis 1994:** G. Toufexis, Neolithic animal figurines from Thessaly, στο *Θεσσαλία, Δεκαπέντε χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1990. Αποτελέσματα και προοπτικές, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Λυών, 17-22.04.1990*, Αθήνα, τόμος Α', 163-208.
- Τουφεξής 1996:** Γ. Τουφεξής, Ζώομορφα ειδώλια, στο *Νεολιθικός Πολιτισμός 1996*, 159-160.
- Toufexis & Skafida 1998:** G. Toufexis & E. Skafida, Neolithic house models from Thessaly, Greece, στο *Proceedings of the XIII Congress Of Prehistoric And Protohistoric Sciences*, Vol. 3, Forli - Italia, 08-14.09.1996, 339-346.
- Τουλουμτζίδου 2011:** Α. Τουλουμτζίδου, *Μετάλλινα αγγεία του 4^{ου} - 2^{ου} αι. π.Χ. από τον ελλαδικό χώρο* (αδημ. διδ. διατριβή), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Τουράτσογλου 1968:** Ι. Τουράτσογλου, Μια «Αρέθουσα» και άλλα πήλινα ειδώλια από τη Χαλκιδική στο Μουσείο Θεσσαλονίκης, *BCH* 92, 37-71.
- Τουράτσογλου 2009:** Ι. Τουράτσογλου, Έρωσ Έλλην, στο *Έρωσ 2009*, 24-28.
- Trakosopoulou 2016:** Έ. Trakosopoulou, Vases plastiques, figurines et moules d'Akanthos, στο Muller & Lafli 2016, 269-285.
- Treuil 2010:** R. Treuil, Ειδώλια και Ιδεολογία, στο Παπαδημητρίου 2010, 54-65.
- Τριαντάφυλλος 1992:** Δ. Τριαντάφυλλος, Ανασκαφή τύμβων στα νεκροταφεία της αρχαίας Στρώμης, *ΑΕΜΘ* 6, 655-668.
- Τριαντάφυλλος 1994:** Δ. Τριαντάφυλλος, Αρχαία Θράκη, στο *Θράκη* (έκδοση Γενικής Γραμματείας Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης) 35-97.
- Τριαντάφυλλος 2000:** Δ. Τριαντάφυλλος, Λάδη Διδυμοτείχου. Τύμβος αυτοκρατορικών χρόνων σε θέση νεολιθικού οικισμού, *ΑΕΜΘ* 14, 1-5.
- Trofimova 2007:** A.A. Trofimova (επιμ.), *Greeks on the Black Sea: ancient art from the Hermitage. Κατάλογος έκθεσης, J. Paul Getty Museum, 14.06.-03.09.2007*, Los Angeles.
- True 2006:** M. True, Plastic vases and vases with plastic additions: Athenian potters and the production of plastic vases, στο B. Cohen, *The colors of clay: Special techniques in Athenian vases*, κατάλογος έκθεσης, Los Angeles, 239-290.
- Trumpf-Lyritzaki 1969:** M. Trumpf-Lyritzaki, *Griechische Figurenvasen des reichen Stils und der späten Klassik*, Bonn.
- Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002:** Κ. Τσακάλου-Τζαναβάρη, *Πήλινα ειδώλια από τη Βέροια. Ταφικά σύνολα της ελληνοισλαμικής εποχής*, Αθήνα.
- Tsakalou-Tzanavari 2007:** K. Tsakalou-Tzanavari, Des nécropoles aux sanctuaires: Les Tanagréennes de la Grèce du Nord, στο Jeammet 2007, 117-131.
- Τσάκος & Γιαννακόπουλος 2014:** Κ. Τσάκος & Γ. Γιαννακόπουλος, Κοροπλαστική από το ιερό της Δήμητρας Θεσμοφόρου στη Σάμο, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος Ι, 231-246.
- Τσατσοπούλου-Καλούδη 2001:** Π. Τσατσοπούλου-Καλούδη, *Μεσημβρία-Ζώνη*, αρχαιολογικός οδηγός, Αθήνα.
- Τσατσοπούλου κ.ά. 2015:** Π. Τσατσοπούλου-Καλούδη, Cl. Brixhe, X. Παρδαλίδου, Σ. Ηλιοπούλου, Κ. Καλούδης, Μ. Γαλάνη-Κρίκου, Α. Ζουρνατζή, Π. Τσέλεκας, Ρ. Βεροπουλίδου & Δ. Νικολαΐδου, *Αρχαία Ζώνη Ι, Το Ιερό του Απόλλωνα*, Κομοτηνή.
- Τσέλεκας 2012:** Π. Τσέλεκας, Τα νομίσματα, στο Ν. Καλτσάς, Έ. Βλαχογιάννη & Π. Μπούγια (επιμ.), *Το Ναυάγιο των Αντικυθήρων: Το πλοίο, οι θησαυροί, ο μηχανισμός*, κατάλογος έκθεσης, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, 04.2012 - 04.2013, Αθήνα, 216-226.
- Τσιαφάκη 1998:** Δ. Τσιαφάκη, *Η Θράκη στην αττική εικονογραφία του 5^{ου} αι. π.Χ.*, Κομοτηνή.
- Tsiafakis 2003:** D. Tsiafakis, "ΠΕΛΩΡΑ" Fabulous Creatures and / or Demons of Death, στο J. M. Padgett (επιμ.), *The Centaur's Smile. The Human Animals in Early Greek Art*, New Heaven / London, 73-104.
- Τσιγαρίδα, 1989-1990:** Μπ. Τσιγαρίδα, Από το νεκροταφείο του οικισμού των ιστορικών χρόνων της Θέρμης, στο Γραμμένος κ.ά. 1989-1990, 278-284.
- Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη 1989:** Μ. Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη, Τάφοι κλασικών χρόνων στην Επανομή, *ΑΕΜΘ* 3, 319-329.
- Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη 1994:** Μ. Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη, Σύνολα κεραμικής από το ελληνοισλαμικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης, *Γ' Επισημοτική Συνάντηση για την Ελληνοισλαμική Κεραμική, Χρονολογημένα σύνολα - εργαστήρια*, 80-89.
- Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη 2002:** Μ. Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη, Το αρχαίο ανατολικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης και η κρυφή ιστορία της Πανεπιστημιούπολης, *Θεσσαλονικέων Πόλις* 7, 19-32.
- Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη 2003:** Μ. Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη, Το αρχαίο ανατολικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης και τα θαμμένα μυστικά της Διεθνούς Έκθεσης, *Θεσσαλονικέων Πόλις* 12, 11-27.
- Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη 2005:** Μ. Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη, *Μακεδονικοί τάφοι στον Φοίνικα και στον Άγιο Αθανάσιο Θεσσαλονίκης. Συμβολή στη μελέτη της εικονογραφίας των ταφικών μνημείων της Μακεδονίας*, Αθήνα.
- Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη 2007:** Μ. Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη, Το ανατολικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης. Αρχαιότητες στον χώρο του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, *ΑΕΜΘ* 21, 247-253.
- Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη & Λιούτας 1994:** Μ. Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη & Α. Λιούτας, *ΑΔ* 49, Χρονικά Β2, 433-436.
- Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη, Γκαλινίκη & Αναγνωστοπούλου 2001:** Μ. Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη, Σ. Γκαλινίκη & Κ. Αναγνωστοπούλου, ΔΕΘ και αρχαιότητες: μια σχέση με παρεθόν και μέλλον... Η ανασκαφική έρευνα στον χώρο επέκτασης του Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, *ΑΕΜΘ* 15, 215-228.
- Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη, Καϊάφα & Λυκίδου 2005:** Μ. Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη, Α. Καϊάφα & Η. Λυκίδου, Θεσσαλονίκη 2005. Κλείνοντας (;) παλιούς λογαριασμούς, *ΑΕΜΘ* 19, 197-210.
- Τσιγαρίδα 1989-90:** Μ. Τσιγαρίδα, Από το νεκροταφείο του οικισμού των ιστορικών χρόνων της Θέρμης, *Μακεδονικά* 27, 278-284.
- Τσούλη 2014:** Μ. Τσούλη, Μνημειώδη έργα κοροπλαστικής και πήλινα αναθήματα από ένα νέο ιερό της ρωμαϊκής Σπάρτης, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος ΙΙ, 141-162.
- Τσουντας 1908:** Χ. Τσουντας, *Αι προϊστορικά ακροπόλεις Διμηνίου και Σέσκλου*, Αθήνα.
- Τζαναβάρη 1996:** Κ. Τζαναβάρη, Δερβένη μια νεκρόπολη της αρχαίας Λητής, *ΑΕΜΘ* 10^Α, 461-476.
- Τζαναβάρη 2001:** Κ. Τζαναβάρη, Μαρμάρινο αγαλμάτιο της Μητέρας των Θεών, από την αρχαία Λητή, στο Δ. Παντερμαλής, Μ. Τιβέριος & Ε. Βουτυράς (επιμ.), *Άγαλμα. Μελέτες για την αρχαία πλαστική προς τιμήν του Γιώργου Δεσπίνη*, Θεσσαλονίκη, 363-375.
- Τζαναβάρη 2002:** Κ. Τζαναβάρη, Πώρινη ανθεμωτή επίστεψη, από το νεκροταφείο της αρχαίας Λητής, στο Μ. Tiverios & D. Tsiafakis (επιμ.), *Color In Ancient Greece. The Role of Color in Ancient Greek Art and Architecture 700 - 31 B.C.*, Θεσσαλονίκη, 129-146.
- Τζαναβάρη 2003:** Κ. Τζαναβάρη, Η λατρεία των θεών και ηρώων στη Θεσσαλονίκη, στο Δ. Γραμμένος (επιμ.), *Ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη*, κατάλογος έκθεσης, Τελλόγλειο Ίδρυμα Τεχνών ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 177-262.
- Τζαναβάρη 2007:** Κ. Τζαναβάρη, Λητή, μια πόλη της αρχαίας Μυθονίας, στο Δ. Γραμμένος (επιμ.), *Ο χρυσός των Μακεδόνων. Από την έκθεση του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη.
- Τζαναβάρη 2011:** Κ. Τζαναβάρη, Κοροπλαστική, στο Δ.Β. Γραμμένος (επιμ.), *Στη Μακεδονία. Από τον 7^ο αι. π.Χ. ως την ύστερη αρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη, 281-289.
- Τζαναβάρη 2012α:** Κ. Τζαναβάρη, Η παραγωγή και διάδοση των Ταναγραίων στη Μακεδονία, στο *Θρεπτήρια* 2012, 352-380.
- Τζαναβάρη 2012β:** Κ. Τζαναβάρη, Η κεραμική παραγωγή στη Μακεδονία τον 3^ο και 2^ο αι. π.Χ. Από την επίδραση του αττικού Κεραμεικού στην τοπική δημιουργία, στο

- Στ. Δρούγου & Ιω. Τουράτσογλου (επιμ.), *Θέματα της Ελληνιστικής Κεραμικής στην αρχαία Μακεδονία*, Αθήνα, 126-157.
- Τζαναβάρη 2013:** Κ. Τζαναβάρη, Λητή πόλις μυγδονική, *Μακεδονικά* 39 (2010-2012) 83-98.
- Τζαναβάρη 2014:** Κ. Τζαναβάρη, Πήλινες προτομές της συλλογής Γεωργίου Παπαηλιάκη στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος Ι, 329-348.
- Tzanavari 2015:** Κ. Tzanavari, Les protomés de terre cuite de l'antique Lètè (Mydgonie), στο Muller & Lafli 2015, 165-179.
- Τζαναβάρη υπό έκδοση:** Κ. Τζαναβάρη, Ο τοιχογραφικός διάκοσμος του κιβωτίοσχημου τάφου Ι του Δερβενίου στην αρχαία Λητή. Μια πρώτη ερμηνευτική προσέγγιση, *ΑΕΜΘ* 28, υπό έκδοση.
- Tzanavari υπό έκδοση:** Κ. Tzanavari, Le décor mural de la tombe à ciste I de Derveni, à l'ancienne Lètè. Première approche interprétative, στο St. Mols & E. Moormann (επιμ.), *International Association for the Study of Ancient Mural Painting. XII International Conference: Context and Meaning, Athens 16-2.09.2013*, υπό έκδοση.
- Τζαναβάρη & Φίλης 2002:** Κ. Τζαναβάρη & Κ. Φίλης, Σύνολα κεραμικής από τα νεκροταφεία της αρχαίας Λητής, *ΑΔ* 57, Μελέτες Α, 155-212.
- Τζαναβάρη & Φίλης 2003:** Κ. Τζαναβάρη & Κ. Φίλης, Έρευνες στον οικισμό και τα νεκροταφεία της αρχαίας Λητής. Πρώτες εκτιμήσεις, *ΑΕΜΘ* 17, 155-172.
- Τζαναβάρη & Τσιμπιδου-Αυλωνίτη υπό έκδοση:** Κ. Τζαναβάρη & Μ. Τσιμπιδου-Αυλωνίτη, Επείστακτη και τοπική κεραμική στη Θεσσαλονίκη των ελληνιστικών χρόνων, Θ' *Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική, Θεσσαλονίκη*, 05-09.12.2012, υπό έκδοση.
- Ucko 1968:** P. Ucko, *Anthropomorphic Figurines of Predynastic Egypt and Neolithic Crete with Comparative Material from the Prehistoric Near East and Mainland Greece*, London.
- Uhlenbrock 1990α:** J.P. Uhlenbrock (επιμ.), *The Coroplast's Art. Greek Terracottas of the Hellenistic World, κατάλογος έκθεσης, Princeton-New Paltz-Cambridge 1990-1991*, New York.
- Uhlenbrock 1990β:** J.P. Uhlenbrock, The coroplast and his craft, στο Uhlenbrock 1990α, 15-21.
- Uhlenbrock 1990γ:** J. Uhlenbrock, The Hellenistic Terracottas of Athens and the "Tanagra style", στο Uhlenbrock 1990α, 48-53.
- Uhlenbrock 1993:** J. Uhlenbrock, The Study of Ancient Greek Terracottas: A Historiography of the Discipline, *BHavMus*, Spring 1993, 7-27.
- Uhlenbrock 2016α:** J. Uhlenbrock, Research Perspectives in Greek Coroplastic Studies: The Demeter Paradigm and the Goddess Bias, *Les Carnets de l'Acost* 14, 1-15 [Online] URL: <http://acost.revues.org/866>
- Uhlenbrock 2016β:** J. Uhlenbrock, Research Perspectives in Greek Coroplastic Studies: the Distribution, Trade, Diffusion, and Market Value of Greek Figurative Terracottas, *Les Carnets de l'Acost* 15 [Online] URL: <http://acost.revues.org/926>
- UKIC 1999:** United Kingdom Institute for Conservation of Historic and Artistic Works, Code of Ethics and Rules of Practice, London.
- Ure 1934:** P.N. Ure, *Aryballoi & figurines from Rhitsona in Boeotia*, Cambridge.
- Vajsov 1998:** I. Vajsov, The Typology of the Anthropomorphic Figurines from North-eastern Bulgaria, στο M. Stefanovich, Kh. Todorova, H. Hauptmann & J.H. Gaul (επιμ.), *James Harvey Gaul: in memoriam*, Volume 1, Sofia.
- Βαλαβανίδου 2001:** Α. Βαλαβανίδου, Εργαστηριακές χρήσεις στον χώρο της Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης, στο Αδάμ-Βελένη 2001β, 119-130.
- Βάλλα 1990-1995:** Μ. Βάλλα, Κεραμικός κλιβανός στην Ευρώπη του Νομού Κιλκίς, *AAA* 13-18, 109-115.
- Vanhove 1993:** D. Vanhove (επιμ.), *Olympism in Antiquity*, Lausanne.
- Vassilopoulou, Skoumi & Nassiotti 2015:** V. Vassilopoulou, N. Skoumi & E. Nassiotti, Aphrodite figurines from the sanctuary of «Nymph Koronia» at Mount Helicon, στο Muller & Lafli 2015, 473-480.
- Βαβρίτσας 1973:** Α. Βαβρίτσας, Ανασκαφή Μεσημβρίας, *ΠΑΕ*, 70-82.
- Velenis 1988:** G. Velenis, Städtebauliche Forschung in der Hellenistischen Siedlung von Petres (1984-88), *Akten des XIII Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie*, Berlin, 484-485.
- Vermaseren 1966:** M.J. Vermaseren, *The legend of Attis in greek and roman art*, *EPRO* 9, Leyden.
- Vermaseren 1977:** M.J. Vermaseren, *Cybele and Attis. The Myth and the Cult*, London.
- Vermaseren 1989:** M.J. Vermaseren, *Corpus Cultus Cybelae Attidisque (CCCA)*, *EPRO* 50.6, Leyden.
- Vikela 2015:** E. Vikela, *Apollon, Artemis, Leto. Eine Untersuchung zur Typologie, Ikonographie und Hermeneutik der drei Gottheiten auf griechische Weihreliefs*, Athenaia 7, München.
- Villing 2008:** A. Villing, A wild goose chase? Geese and goddesses in classical Greece, στο D. Kurtz (επιμ.), *Essays in classical archaeology for Eleni Hatzivassiliou 1977-2007*, Oxford, 171-80.
- Virág 2000:** M. Virág, Anthropomorphic Vessels of Transdanubian Linear Pottery Culture, στο Hiller & Nicolov 2000, 389-403.
- Βιβλιοδέτης & Αβρονιδάκη 2013:** Ε. Βιβλιοδέτης & Χ. Αβρονιδάκη, *Τα πήλινα ειδώλια, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο*, Αθήνα.
- Vlassopoulou 2003:** C. Vlassopoulou, Les figurines de l'Acropole d'Athènes, στο *Tanagra 2003*, 159-163.
- Βοκοτοπούλου 1990:** Ι. Βοκοτοπούλου, *Οι ταφικοί τύμβοι της Αίνειας*, Αθήνα.
- Βοκοτοπούλου 1996:** Ι. Βοκοτοπούλου, *Οδηγός Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης*, Αθήνα.
- Βοκοτοπούλου & Μοσχονησιώτη 1990:** Ι. Βοκοτοπούλου & Σ. Μοσχονησιώτη, Το παράλιο νεκροταφείο της Μένδης, *ΑΕΜΘ* 4, 411-423.
- Βουτυράς 1987-1990:** Ε. Βουτυράς, Εικάζειν, *Θρακική Επετηρίδα* 7, 35-48.
- Voutiras 1998:** E. Voutiras, Athéna dans les cités de Macédoine, *Kernos* 11, 111-129.
- Βουτυράς υπό έκδοση:** Ε. Βουτυράς, Ανάγλυφο θεού Θεοδαίμονος, στο *Γλυπτική και κοινωνία στη ρωμαϊκή Ελλάδα*, Διεθνές Αρχαιολογικό Συνέδριο, Ρέθυμνο, 26-28.09.2014, υπό έκδοση.
- Von Mangoldt 2012:** H. Von Mangoldt, *Makedonische Grabarchitektur. Die Makedonischen Kammergräber und ihre Vorläufer*, Berlin.
- Von Gonzenbach 1986:** V. von Gonzenbach, *Die romischen Terrakotten in der Schweiz*, Bern.
- Voyatzis 1992:** M. Voyatzis, Votive rides seated side-saddle at early greek sanctuaries, *BSA* 87, 259-279.
- Wace & Thomson 1912:** A.J.B. Wace, & M. Thomson, *Prehistoric Thessaly*, Cambridge.
- Walter 1939:** O. Walter, ΚΟΥΡΗΤΙΚΗ ΤΡΙΑΣ, *ÖJh* 31, 1939, 53-80.
- Walter-Karydi 1985:** E. Walter-Karydi, Die Themen der ostionischen figürlichen Salbgefäße, *MüJb* 36, 7-16.
- Walter-Karydi 1997:** E. Walter-Karydi, Figurines en terre cuite moulées du Ve siècle à Samos, στο Muller 1997α, 16-27.
- Wardle 2010:** M.E. Wardle, *Naked and unashamed: a study of the Aphrodite Anadyomene in the Greco-Roman World* (διδ. διατριβή Duke University).
- Webster 1953-1954:** T.B.L. Webster, Attic comic costume: a reexamination, *ΑΕφημ*, 192-201.
- Webster 1960:** T.B.L. Webster, Greek dramatic monuments from the Athenian Agora, *Hesperia* 29, 254-284.
- Webster 1961:** T.B.L. Webster, Leading Slaves in New Comedy. 300 B.C.-300 A.D., *Jdl* 76, 100-110.
- Webster 1978:** T.B.L. Webster, *Monuments illustrating Old and Middle Comedy*³, J.J. Green (επιμ.), *BICS Suppl.* 39, London.
- Webster 1995:** T.B.L. Webster, *Monuments illustrating New Comedy*³, J.J. Green & A. Seeberg (επιμ.), *BICS Suppl.* 50, London.
- Weill 1985:** N. Weill, *La plastique archaïque de Thasos. Figurines et statues de terre cuite de l'Artémision. I, Le haut archaïsme*, *Études Thasiennes* 11, Athènes-Paris.
- Williams & Ogden 1994:** D. Williams & J. Ogden, *Greek gold: jewellery of the classical world*. British Museum, London.

- Winter 1903:** F. Winter, *Die Typen der figürlichen Terrakotten I-II, Die antiken Terrakotten III.1-2*, Berlin.
- Wiseman & Mano-Zissi 1972:** J. Wiseman & D. Mano-Zissi, Excavations at Stobi, 1971, *AJA* 76, 407-424.
- Wiseman & Mano-Zissi 1976:** J.R. Wiseman & D. Mano-Zissi, *Stobi: A City of Ancient Macedonia*, *JFieldA* 3(3), 269-302.
- Woysch-Méautis 1982:** D. Woysch-Méautis, *La représentation des animaux et des êtres fabuleux sur les monuments funéraires grecs*, Lausanne.
- Wünsche & Knauß 2004:** R. Wünsche & F. Knauß (επιμ.), *Lockender Lorbeer: Sport und Spiel in der Antike*, Μόναχο.
- Yfantidis 1984:** K. Yfantidis, *Die Polychromie hellenistischer Plastik*, Mainz.
- Zahrnt 1971:** M. Zahrnt, *Olynth und die Chalkidier. Untersuchungen zur Stadtbildung auf der Chalkidischen Halbinsel im 5. und 4. Jahrhundert v. Chr.*, München.
- Ζερβουδάκη 2002:** Η. Ζερβουδάκη, Το χρώμα στην ελληνιστική κεραμική και την κοροπλαστική, στο Μ. Τίβεριος & Δ. Τσιαφάκης (επιμ.), *Color In Ancient Greece. The Role of Color in Ancient Greek Art and Architecture (700 - 31 B.C)*, Θεσσαλονίκη, 221-230.
- Ζερβουδάκη 2009:** Η. Ζερβουδάκη, *Η Συλλογή Σταθάτου. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο*, Αθήνα.
- Ζιώγας 2015:** Π. Ζιώγας, *Γεώργιος Π. Παπαηλιάκης και Άνω Πορρόια Σερρών*, Θεσσαλονίκη.
- Ζιώτα 2009:** Χ. Ζιώτα, Ο νεολιθικός οικισμός «Κλείτος 1» και τα νεότερα δεδομένα για την προϊστορική έρευνα, *ΑΕΑΜ* 1, 211-244.
- Ζιώτα κ.ά. 1990:** Χ. Ζιώτα, Α. Καλογήρου, Μ. Φωτιάδης & Α. Χονδρογιάννη, Κίτρινη Λίμνη, Τέσσερα χρόνια έρευνας, *ΑΕΜΘ* 4, 93-103.
- Ζιώτα κ.ά. 2009:** Χ. Ζιώτα, Α. Χονδρογιάννη-Μετάκη & Ε. Μαγουρέτσιου, Η αρχαιολογική έρευνα στον Κλείτο Κοζάνης το 2009, *ΑΕΜΘ* 23, 37-52.
- Ζιώτα & Μοσχάκης 1997:** Χρ. Ζιώτα & Κ. Μοσχάκης, Από την αρχαιολογική έρευνα στην αρχαία Εορδαία. Η ανασκαφή στον Φιλώτα Φλώρινας, *ΑΕΜΘ* 11, 43-55.
- Ζήβα 2011:** Α. Ζήβα, Άωρος θάνατος: η συμβολική του απεικόνιση σε μία μελαμβαφή πυξίδα από τις συλλογές του Μουσείου Μπενάκη, *MusBenaki* 9, 2009, 21-43.
- Zlotogorska 1997:** M. Zlotogorska, *Darstellungen von Hunden auf griechischen Grabreliefs von der archaik bis in die römische Kaiserzeit*, Hamburg.
- Ζωγράφου 2012:** Η. Ζωγράφου, Μία απεικόνιση του Έρωτα και της Ψυχής σε μετάλλιο πυξίδα από την ελληνιστική νεκρόπολη της Αμφίπολης, στο *Δινήεσσα*, 523-529.
- Ζωγράφου 2014:** Η. Ζωγράφου, Θεσσαλονίκης θέματα θεατρικά. Η μαρτυρία των πήλινων ειδωλίων από τον χώρο της αρχαίας αγοράς, στο Γιαννικουρή 2014, Τόμος Ι, 377-388.
- Zografou 2015:** E. Zografou, Terracotta Figurines from the Hellenistic Bath Complex in the Agora of Thessaloniki, στο Muller & Lafl 2015, 237-248.
- Zuntz 1971:** G. Zuntz, *Persephone. Three Essays on Religion and Thought in Magna Graecia*, Oxford.